

686

3K76
U-50

103 NOV 200

Գր. ՍԻՄՈՆՅԱՆ

Կ ԱՐԼ Մ ԱՐԳՍ

(ԵՆՆՍԿՐԱԿԱՆ ՈՒՐԱԿԻԾ)

3K16
U-50

ԿՈՒՍԶՐԱՏ 1993 թ.

ՏՈՒՆ
Ս-50

17 MAY 2005

ՀՍԽՀ ՄԱՐԲՈՒՋՄԻ—ԼԵՆԻՆԻՋՄԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈՂՈՐ ՅԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԵՔ

ԴՐ. ՍԻՍՈՆՅԱՆ

ԿԱՐԼ ՄԱՐՔՍ

(ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՐՎԱԳԻԾ)

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ՑԵՐԵՂԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
1933

31.07.2013

686

БІБЛІОТЕКА
Академії наук
УРСР

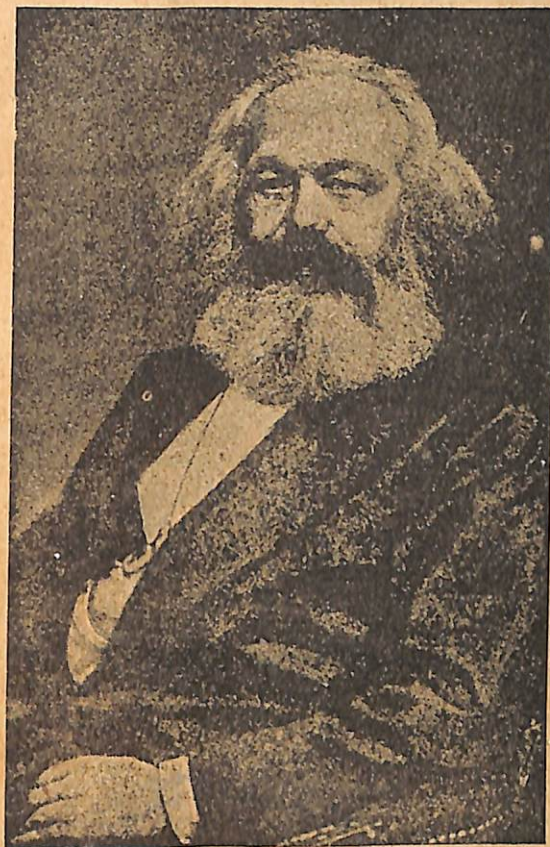
45862 кн

24600-09

Чарлз Уорфолд 1836 р.ч.г.

4. Մարտը 1880 թ.

«Փիլիսոփաները մինչևի այժմ միայն
տարբեր ձևերով բացատրել են աշխարհը.
Խնդիրն է եկեղ այն է, վոր փոխենք այն»:
(Մարտի 1-րդ քեզիսը մյոսերախի մասին)

Կես դար առաջ, 1883 թվի մարտի 14-ին վախճան-
վեց Կարլ Մարքսը:

Մարքսի մտերիմ բարեկամ և հեղափոխական պայ-
քարի ընկեր Ֆրիդրիխ Ենգելսը հետևյալ կերպ է հա-
ղորդում Մարքսի մահը. «Մարտի 14-ին, կեսօրից հե-
տո, ժամը 3-ին, առանց 15 րոպեյի, ասլոդ մտածող-
ներից մեծագույնը դադարեց մտածելուց»:

Մենք նրան մենակ թողեցինք 2 րոպեյով, և, յերբ
վերադարձանք, նրան դտանք իր բաղկաթոռի մեջ հան-
դիստ քնած—հավիտենական քնով»:

Մարքսը 19-րդ դարի ամենանշանավոր դեմքն էր:
Անդուլ աշխատանքից և անհաշտ պայքարից հյուսված
նրա կյանքն անցավ հանուն հին աշխարհի փոփոխման:
Մարքսը, իր ընկերով՝ Ենգելսի գործակցությամբ
հայտնաբերեց այն ուժը, վոր պիտի փոխեր աշխարհը:
Դա բանվոր դասակարգն էր: Մարքսն առաջինը յեղավ,
վոր հաղմակերպեց բանվորների միջադպարին բանակը.
նա դարբնեց այն հողեւոր հուժկու զենքը, վորով սպա-
ռաղինված միջադպարին պրոլետարիատը մարտադաշտ
նետվեց՝ սոցիալիստական հեղափոխություն կատա-
րելու համար: Մարքսի խորունկ հեղափոխական
միտքը վառվում էր ատելության սրբազան կրակով

դեպի կապիտալիստական հասարակարկը : Այդ կրակն առկայծեց միլիոնավոր բանվորների հեղափոխական կորովը :

Հանճարեղ լենինի ղեկավարութեամբ նախկին Ռուսաստանում—աշխարհի մեկ վեցերորդ մասում տապալվեցին կապիտալիստական կարգերը և վառվեց սոցիալիստական հեղափոխութեան ջուրան : Յերկրագնդի մնացած 5-րդ մասում հեղափոխական բանվոր դասակարգը անողոք սլաքար է մղում հանուն պրոլետարական հեղափոխութեան հաղթանակի : Պրոլետարական հեղափոխութեանները մեր դարաշրջանը խորհրդային Միութեան պայծառ որինակով ապացուցեց, վոր, հիւրավի, պրոլետարիատն եւ այն միակ հետեողական հեղափոխական ուժը, վոր կարող է հեղաշրջել ստրկութեան վրա հիմնված, հասարակութեան արտադրողական և լմացական ուժերը կաշկանդող, կապիտալիստական հանրակարգը և ստեղծել սոցիալիստական հանրակարգ :

Մարքսի կյանքի և գործունեութեան վսեմ նպատակադրումը յեղով կազմակերպել այդ զորավոր հեղափոխական ուժը, ղինել նրան լմացական այն ղենքով, վոր ամենայն իրավամբ իր անունով մարքսիզմ է կոչվում :

Ամբողջ աշխարհի գիտակից բանվորները Մարքսի մահվան հիսունամյակին նորից իրենց հայացքներն են ուղղում դեպի այն յերկարատե սլաքարի ճամփան, վորով անցավ իրենց մեծ ուսուցիչը :

Նորից նրանք թերթում են նրա կյանքի և գործունեութեան լուսավոր եջերը, վորոնք անսպառ յեռան :

դի, անընկճելի հեղափոխական կամքի աղբյուր են հանդիսանում :

Պրոլետարիատի մեծ ուսուցիչ համառոտ կենսագրութեան ներկա ուրվագծի նպատակն է նրա բեղմնավոր կյանքի և գործունեութեան այդ եջերը հաղորդել մեր յերկրի աշխատավորներին :

ՄԱՐԲՍԻ ՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆ

Կարլ Մարքսը ծնվել է 1818 թվի մայիսի 5-ին Գերմանիայի Թրիր քաղաքում:

Նրա հայրը՝ Հայնրիխ Մարքսը հրյա յեր. Մարքսի մայրը Հենրիետա Պրեսբուրգը նույնպես հոլանդացի հրեուհի յեր: Հայնրիխ Մարքսը 1824 թ. բողոքականութունը ընդունեց: Մարքսի վորոշ կենսագիրներ այս հանդամանքը բացատրում են նրանով, վոր քրիստոնեյութունը ընդունելով, Հայնրիխ Մարքսը ցանկանում էր հաղորդակից լինել պրուսական կուլտուրական հասարակության և ձուլվել նրա հետ: Անշուշտ այդ հանգամանքը վորոշ դեր ունեցավ, սակայն, Մարքսի հոր զավանալիսության հիմնական շարժառիթը պետք է համարել այն, վոր քրիստոնեյութունը ընդունելով, նա ձգտում էր աղատվել այն ճնշումներից, վորոնց յենթակա յեղան հրեաները, յերբ Հռենոսյան շրջանը, վորտեղ ապրում էր Մարքսի ընտանիքը, 1815 թվին Նապոլեոնի տիրակալությունից նորեկ անցավ Պրուսիայի ձեռքը:

Մարքսի ընտանիքը կուլտուրական միջավայր էր ներկայացնում: Նրա հայրը իրավաբան էր, վորը հետագայում դարձավ Թրիրի իրավաբանության խորհրդատու:

Մարքսի ընտանիքը նյութապես գտնվում էր նախատավոր սլաշմանների մեջ, ընտանեկան միջնորդողը չափալանց սիրասուն էր և ջերմ. այդ իսկ պատճառով

Մարքսի մանկությունն անցնում էր խնդալի, նա սիրող, հոգացող հոր և քնքույշ դորսվալի մոր բուռն զգացմունքների առարկան էր: Մարքսի հայրը կրթված մարդ էր: Նա դերժ էր ավանդական կրոնական նախապաշարումներից և գտնվում էր 18-րդ դարի ֆրանսական լուսավորական գրականության ազդեցության տակ: Հայնրիխ Մարքսն ընթերցասեր մարդ էր և վորդու՝ Կարլի մեջ պատանեկական տարիներից դարգացնում էր սեր դեպի գիրքը: Սակայն Մարքսի ընտանեկան միջավայրը հեղափոխական չէր: Հայնրիխ Մարքսը չափավոր պրուսական մի պաշտոնյա յեր:

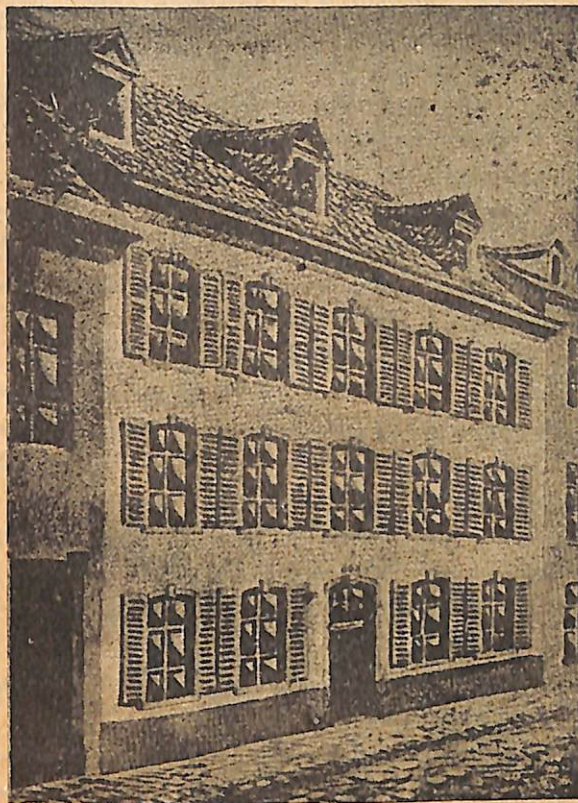
Կարլը վաղ մանկական տարիներից աչքի յեր ընկնում իր ընդունակություններով և համարվում էր ընտանիքի հպարտության առարկան:

Կարլ Մարքսն իր միջնակարգ կրթությունը ստացավ Թրիրի գիմնալիայում, վորն ավարտեց 1835 թվին 17 տարեկան հասակում: Շատ սակավ տեղեկություններ կան այն մասին, թե ինչ ստացավ Մարքսն իր գրքերից կանքից: Նրա ավարտական վկայականը ասում է, վոր Մարքսը հաջող կերպով թարգմանում և մեկնաբանում էր հին դասական հեղինակների յերկերի դժվարին մասերն, այն մասերը, վորոնց «գժվարեք»: Մարքսի ուսուցիչների կարծիքն ու դնահատականը հայտնում է, վոր նրա ավարտական չարտադրությունը՝ «Պատանու դատողությունները կյանքի կոչման ընտրության մասին» հատկանշվում է մտքերի հարստությամբ և նյութի համաչափ չարահյուսու-

Թյամբ, սակայն նորից դրսեվորում ե հեղինակին հատուկ թերությունը—արտահայտությունների չափազանց նրբությունն ու պատկերավորությունը։ Այդ շարադրության գնահատականի մեջ բերված ե Մարքսի գրվածքից մի նախադասություն, վորից իմանում ենք, թե 17 տարեկան Կարլն ինչպես եր ըմբռնում էլյանքի կոչման ընտրության հարցը։ Գրավոր այն հարցին, թե վորն ե «պատանի Կարլի դատողությունը էլյանքի կոչման ընտրության մասին»—Մարքսը պատասխանում ե. «մենք վոչ միշտ կարող ենք հասնել այն դրության, վորին ինքներս մեղ կոչված ենք համարում. մեր առնչությունը հասարակության հետ վորոշ չափով սկսվել ե ավելի առաջ, քան մենք ինքներս կարող եյինք վորոշել այն»։ Այս նախադասությունը ցույց ե տալիս, վոր պատանի Մարքսը իր ապագա տեսության սաղմնային հղացումներն արդեն ունեցել ե զարթոցում։

ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ

Գիմնադրիան ավարտելուց հետո Մարքսը 1835 թ. աշնանը մտաւ Բոննի համալսարանի իրավաբանական բաժանմունքը։ Մարքսի էլյանքի այս շրջանի մասին ևս անմիջական տեղեկություններ չկան։ Բայց հոր և վորդու այս, ինչպես և հետագա շրջանների, նամակագրությունը ցույց ե տալիս, վոր նրանց ջերմ հարաբերությունները վորոշ չափով սառչում են։ Բոննում Մարքսը ըստ յերևույթին ապրում եր, վորպես սովորական դերմանական բուրշ. հայրը Մարքսին դրած

Այն տունը, վորտեղ ծնվել ե Մարքսը

նամակներն մեջ դանդատում ե, վոր վորդին ասլրում ե «վայրենի» ուսանողական կյանքով, վորն անցնում ե մենամարտություններով, պարտքեր անելով և անպաճույճ վտանավորներ դրելով:

Մեկ սեմեստր Բոննի համալսարանում ուսանելուց հետո, Մարքսը հոր պահանջով փոխադրվում ե Բեռլինի համալսարանը՝ ավելի հիմնովին իրավագիտությամբ և կամերալ գիտություններով զբաղվելու համար: Մարքսը կատարում ե հոր պահանջը, փոխադրվում ե Բեռլին, նախապես նշանվելով իր մանկության ընկերուհի Ջեննի Ֆոն Վեստֆալենի հետ, վորն իրենից մեծ եր 4 տարով: Այս նշանադրությունն սկըգում Մարքսի հորը թվում եր Կարլի ուսանողական անմիտ քայլերից մեկը, մանավանդ վոր նշանադրությունը տեղի յեր ունեցել առանց հարսնացուի՝ Ջեննիի ծնողների գիտության, սակայն, հետագայում Հայնրիխ Մարքսը վստահացավ, վոր իր վորդու հարսնացուն արտասովոր մի աղջիկ ե, վորն «ինչ-վոր հանձարեղ մի բան ունի», վոր նա «դյութիչ մի եյակ ե», «հրեշտակ ե՝ վոչ աղջիկ»:

Հայնրիխ Մարքսը, այս վստահությունը հայտնելով իր վորդուն, հավաստիացնում եր Կարլին, վոր նրա հարսնացուն վոչ մի իշխանի հետ չի փոխի իրեն: Ջեննի Ֆոն Վեստֆալենը հոր կողմից սերում եր պրուսական ազնվական ռեակցիոն ընտանիքից, իսկ մոր դժով կապված եր շոտլանդական ազնվական Առհայլ հերցոգների ընտանիքին: Ջեննիի ավագ յեղրայրը հետագայում դարձավ պրուսական մինիստր: Ջեննին աչքի յեր ընկնում արտակարգ գեղեցկությամբ, պայծառ մտքով և

Ջեննի Մարքս

կայուն բնավորությամբ: Նա թե իր գեղեցկությամբ և թե ծագումով կարող եր շատ ավելի շահավետ ամուսնություն ձեռք բերել, սակայն իր ամենաբարձր զգացմունքներից մղված, նա զոհաբերեց կենսական բոլոր բարիքները և իր կյանքը կապեց Մարքսի կյանքին, վորի ասպագան հոր արտահայտությամբ «անհաստատ եր և լեցուն վտանգներով»: Հիրավի, Մարքսի կյանքն ընթացավ «վտանգներով լեցուն» և այդ կյանքի անձնվեր ուղեկիցը դարձավ Զեննին—այդ «դյուլթիչ աղջիկը»:

ՄԱՐՔՍԸ ԲԵՈՒԼՆՈՒՄ

1836 թվի աշնանը Մարքսը մտավ Բեռլինի համալսարանը: Հայնրիխ Մարքսը չափազանց ուշադիր կերպով հետևում եր իր վորդու մտավոր զարգացման ընթացքին: Նա յերազում եր տեսնել վորդուն մեծ հռչակ ձեռք բերած, բայց նաև մտածում եր վորդու «յերկրային բարորության» մասին: Նա նախազգուս եր, վոր Կարլն իր արտակարգ ընդունակություններով մարդկությանը խոշոր ծառայություններ պիտի մատուցի, այդ իսկ պատճառով նա ծառանում ե վորդու «սովորական հանգաստեղծման դեմ»: Հոր այս մտորումները վորդու ապագայի մասին արտահայտվել են 1837 թվի մարտի 10-ին գրած նամակում. «Զարմանալի յե, վոր յես իմ ծուլ բնությամբ նամակադրության մեջ կատարելապես անսպառ եմ դառնում, յերբ պետք ե քեզ գրեմ: Յես չեմ կարող, չեմ ուղում թագջընել իմ թուլությունը դեպի քեզ: Յերբեմն իմ սիրտը խինդով ե բարախում քո և քո ապագայի մասին մտա-

ծելիս: Յեվ, այնուհանդերձ, յես չեմ կարող ինձնից վանել դառն նախազգացումները և յերկյուղ առաջացրնող դադալարները, յերբ կայծակի նման շանթում ե այն միտքը, թե՝ համապատասխանում ե արդյոք քո գլխին և քո սովյալներին նաև քո սիրտը: Նրա մեջ տեղ ունե՞ն արդյոք յերկնային, բայց մեղմ զգացումները, վորոնք արցունքների այս մենաստանում զգայուն մարդուն այնքան մխիթարանք են պատճառում: Այն դեմոնը, վոր ապրում ե վոչ յուրաքանչյուր մարդու մեջ, բայց քո հոգում նա անպայման կա և իշխում ե—ի՞նչ պիտի յե նրա բնությունը—Փառաստակա՞ն, թե յերկնային:

... Յես հոգում եմ վոչ միայն քո խոշոր նվաճումների, այլ և քո յերկրային բարորության մասին, բայց իմ հոգու մեջ խորապես մուտք են դործել և վաղեմի պատրանքներ: Եյապես այդ զգացմունքները մեծ մասով պատկանում են մարդկային թուլությունների շարքին և ազատ չեն ամեն տեսակի կողմնակի տարրերից—ինչպես հպարտությունը, փառասիրությունը և յեսասիրությունը...»:

Ըստ յերևույթին այդ պատրանքներն այն եյին, վոր Կարլը դառնար նշանավոր իրավաբան: Բայց Մարքսը, թեպետ և Բեռլինի համալսարանում արձանագրված եր իրավաբանական բաժանմունքում, նրա զբաղմունքների մեջ իրավագիտությունը, իբրև մասնագիտություն, յերկրորդական տեղ եր բռնում:

Բեռլինում Մարքսը փոխում ե արմատորեն իր կենսաձևը: Նա հախուռն խորանում ե պարապել գիտություններով, զլիարկաբանությամբ և

24620-09

վիլիստոփայությամբ: Ուսումնասիրում ե իտալական և անգլիական լեզուները, գրականության և արվեստի պատմությունները, բայց և շարունակում ե բանաստեղծություններ գրել: 1837 թվի նոյեմբերի 10-ին հորը գրած մի նամակում նա հաշիվ ե տալիս, թե ինչպես ինքն անցրեց ուսանողական յերկրորդ տարին Բեռլինում: Այդ նամակի մեջ յերևան ե գալիս նրա մտավոր աշխատանքի և արտագրողականության անսահման ծավալը, գիտության տիրանալու անհագուրդ ձգտումը, աշխատելու անսպառ կարողությունը և ցանկությունը:

«Բեռլին գալով,—հայտնում ե Մարքսը հորը,—յես խղեցի մինչ այդ իմ ունեցած կապերը, վրչ հաճույքով մի քանի այցելություններ կատարեցի և փորձեցի սովորել գիտության և արվեստի մեջ»: «Այս այլադան պարապմունքների ընթացքում առաջին սեմեստրում քիչ գիշերներ չանցրի յես արթուն, քիչ մարտեր չունեցա, քիչ ներքին և արտաքին գրգռություններ չապրեցի: Ի վերջո յես քիչ բան չահեցի, թողնելով այդ պատճառով բնությունը, արվեստը, ամբողջ աշխարհը, հրաժարվելով ընկերներից: Այդ անդրադարձավ իմ օրգանիզմի վրա: Մի բժիշկ ինձ խորհուրդ տվեց գյուղ մեկնել և ահա, առաջին անգամ, յես դուրս յեկա այս մեծ քաղաքի դարպասներից դեպի Շտրալով: Յես չեյի կարծում, վոր այստեղ վտիտ, դալուկ պատանուց կդառնամ ամուր և առողջակազմ:

Վարադուրն ընկավ: Իմ սրբության սրբոցն անարգված ե. պետք ե այնտեղ տեղավորել նոր աստվածներ: Իդեալիզմից, վոր, ի դեպ ասած, յես հաղեցրի

կանտակտն ու Ֆրիստեյական իդեալիզմով, յես այժմ անցա այն բանին, վոր գաղափարները վորոնեմ հենց իրականության մեջ: Յեթե առաջ աստվածները յերկրի վրա եյին, ապա այժմ նրանք դարձել են յերկրի կենտրոնը...»:

Մարքսի լարված մտավոր աշխատանքի և հոգեկան ասլրումների բնույթը հասկանալի կդառնա քաղաքական և մտավոր կյանքի այն ֆոնի վրա, վոր ասլրում եր 19-րդ դարի յերեսունական թվականների դերմանական հասարակությունը:

Մարքսի, ինչպես և Ենգելսի գիտակցական կյանքն սկսվեց անցյալ դարի յերեսունական թվականներին:

1830 և 1831 թվականները Յեյլրոպայի համար հեղափոխական պոթիւկումների տարին եյին: 1830 թվին Ֆրանսիան ասլրեց Հուլիսյան հեղափոխությունը, վորի ալիքներն անցան Յեյլրոպայի արեմուտքից արեւելք: Այդ հեղափոխության արձագանքը յեղավ նաեւ լեհական ապստամբությունը 1831 թվին ընդդէմ ցարիզմի: 1830 թվի Հուլիսյան հեղափոխությունն ինքը ավարտում եր նախորդ՝ Ֆրանսիական Մեծ հեղափոխության, վոր իր սկզբնական շրջանում ուղղված եր Փեոդալական կարգերի դեմ և վորն իր հետագա զարգացման ընթացքում Ժողովրդական մասսաների կողմից ուղղվեց բուրժուազիայի դեմ: Ֆրանսիական մեծ հեղափոխության նշանաբանները — «յեղրայրություն, հավասարություն և ազատություն», «սլատեւրադմ պալատներին, խաղաղություն խրճիթներին» — վողեւորում եյին ամբողջ Փեոդալական Յեյլրոպայի դեմոկրատական զանգվածներին:

Ֆրանսիային սահմանամերձ եր Հռենոսյան շրջանը, վրտակ դառնալով եր Կարլ Մարքսի ծննդավայր թրիւր քաղաքը: Այդ շրջանում Ֆրանսիական հեղափոխութեան ազդեցութիւնը շատ ազգառու յեր: Այդտեղ կազմակերպւեցին ժակոբիններ ընկերութիւններ: Այդ շրջանից բազմաթիւ կամավորներ մտան Ֆրանսիական հեղափոխական բանակը:

Ֆրանսիական հեղափոխութեան ազդեցութեամբ անգլիական բանվորական շարժումն սկսեց աշխուժացում և վերելք ապրել: Անգլիայում 1791 և 1792 թվականներին կազմակերպւեց առաջին բանվորական հեղափոխական կազմակերպութիւնը՝ «Կորեսպոնդենտային (թղթակցող) ընկերութիւնը»: Այդ բանվորական կազմակերպութիւնն իրեն այդպես եր անվանում, վորովհետեւ անգլիական որենքները վորեւ ընկերութեան արդելում եյին կազմակերպական կապ հաստատել այլ ընկերութիւնների կամ միութիւնների հետ: Յեւ ահա 1791, 1792 թվականներին կազմակերպւած անգլիական բանվորական միութիւնները «թղթակցող» անունն ստանձնեցին, վորպեսզի խուսափած լինեն անգլիական մատնանշած որենքի ուժից: Նրանք իրար հետ կապ հաստատեցին թղթակցութիւնների միջոցով: Անգլիական թղթակցող ընկերութիւնները հարաբերութիւններ ձեւ մեջ մտան նաեւ Ֆրանսիական ժակոբինների հետ: Յերբ 1792 թվի ոգոստոսի 10-ին Ֆրանսիայում հանրապետութիւն հռչակւեց, Լոնդոնի Կորեսպոնդենտային ընկերութիւնը զաղտնի ճանապարհով համակրանքի ուղերձ ուղղեց Ֆրանսիական Կոնվենտին: Այս հարաբերութիւններին ինչպես և բանվորական շարժման

ուժեղացման հանդեպ անգլիական կառավարութիւնը 1799 թվի որենքով արգելեց բանվորների միութիւնները: Յեւ 1799 թվից մինչև 1824 թիւը անգլիական բանվոր դասակարգը զուրկ եր միութիւններ կազմակերպելու և ժողովներ գումարելու իրավունքից:

1815 թվին Ֆեոդալական պետութիւնների միացյալ ուժերը վերջնականապես տապալեցին Նապոլեոնին, և Ֆրանսիայում վերականգնւեց Բուրբոնների միապետութիւնը: Ֆրանսիական դահ բարձրացաւ Լյուդովիկոս 18-րդը: Սրա իշխանութիւնը ձգտում եր ժողովրդից և մասնավորապես գյուղացիութիւնից խլել այն նվաճումները, վոր նա ձեռք եր բերել 1789 թվի հեղափոխութեան զարգացման հետագա ընթացքում: Միապետական իշխանութիւնն աշխատում եր կաշկանդել նոր քաղաքական, հասարակական հարաբերութիւնների զարգացումը: Լյուդովիկոս 18-րդի քաղաքականութիւնն առաջացրեց նոր՝ Հուլիսյան հեղափոխութիւնը, վորի ընթացքում հաստատւեց սահմանադրական միապետութիւն: Բուրբոնների տանը պատկանող Լյուդովիկոս 18-րդի տեղը բռնեց Լյուի Ֆիլիպը, վորը բուրժուազիայի տիպիկ ներկայացուցիչն եր: Հուլիսյան հեղափոխութեանը Ֆրանսիական աղատամիտ բուրժուազիայի հետ միասին մասնակցում եյին նաեւ մանր բուրժուական խավերը: Հուլիսյան հեղափոխութիւնը քանդեց արդյունաբերական, առևտրական և ֆինանսական բուրժուազիայի զարգացման ու հարստացման այն արգելալիները, վոր ստեղծւել եյին հին կարգերի վերականգնման ձգտող Լյուդովիկոս 18-րդի իշխանութեան որով: Ֆրանսիական

բուրժուազիան, Հուլիսյան հեղափոխութեան ժամանակ վերջնականապէս ապահովելով իր իշխանութիւնը, իր զենքն ուղղեց բանվոր դասակարգի դեմ: Ի պատասխան բուրժուազիայի վարձագծի և քաղաքականութեան՝ 1831 թվին բռնկվեց Լիոնի մետաքսագործ բանվորների ապստամբութիւնը: Նրանք դրավեցին քաղաքը, մի քանի օր այն պահեցին իրենց ձեռքին՝ առաջադրելով «Ապրել աշխատելով կամ մեռնել կռիւով» նշանաբանը:

Լիոնի մետաքսագործների այդ ապստամբութիւնը ճնշվեց: Հուլիսյան հեղափոխութեան աղբեցութեան տակ սկսեց հեղափոխական վերելք ապրել նաև Անգլիայի բանվորական շարժումը: 1836 թվին կազմակերպվեց Լոնդոնի բանվորական ընկերութիւնը: Այս ընկերութեան ղեկավարները նպատակ են դնում ստեղծել բանվորների առանձին քաղաքական կուսակցութիւն, բայց վոչ ուրույն դասակարգային պահանջներով, այլ իբրև առանձին բանվորական կուսակցութիւն, վորը պիտի բուրժուական հասարակութեան սահմաններում քաղաքական իրավունքներից ոգտվեր այնպես, ինչպես և մնացյալ բոլոր դասակարգերը: Թե Ծրանսիայում և թե Անգլիայում մենք յերեսունական թվականներին հասարակական — քաղաքական կյանքի ասպարեզում տեսնում ենք նոր դասակարգի՝ բանվոր դասակարգի հանդէս դալը և նրա ձգտումը՝ կազմակերպվելու իբրև ինքնուրույն քաղաքական ուժ: Ծրանսիայում այդ ձգտման ամենացայտուն ներկայացուցիչը Ոգյուստ Բլանկին էր—Ծրանսիական նշանավոր հեղափոխականներից մեկը: Բլանկին մասնակցել

էր Հուլիսյան հեղափոխութեան: Լիոնի ապստամբութեան փորձից յեկեկելով, համոզված, վոր ամենից ավելի հեղափոխական տարրը բանվորներն են, նա սկսում է Փարիզի բանվորներից կազմակերպել հեղափոխական ընկերութիւններ, վորոնց մեջ մտնում են նաև այլադրի բանվորներ՝ գերմանացիք, չիեցարացիք, և ռեզիդացիք: Բլանկին և նրա կողմնակիցները հավատացած էին, վոր լավ կազմակերպված ապստամբութեան միջոցով կարելի յէ տիրանալ քաղաքական իշխանութեան: Բլանկին իր ընկերների հետ փորձ է անում 1839 թվի մայիսին ապստամբութիւն բարձրացնել, սակայն այդ ապստամբութիւնը պարտութեամբ է վերջանում: Բլանկիի անհաջող ապստամբութեանից հետո ձերբակալուած են նաև մի շարք գերմանացիներ, վորոնք մասնակցել էին ապստամբութեան: Դրանցից էին նաև Շապպելը և իր ընկերները, վորոնք մի քանի ամսից հետո հարկադրված տեղափոխվում են Լոնդոն: Այդտեղ նրանք 1840 թվի փետրվարին հիմնում են «Բանվորական լուսավորական ընկերութիւն»:

Նապոլեոնի անկումից հետո, 1815 թվին, Վեննայի կոնգրեսը դժեց Յեվրոպայի նոր քարտեզը: Անգլիան իւրեց Ծրանսիայի բոլոր գաղութները, իսկ Գերմանիան բաժանվեց յերկու մասի—Հյուսիսային Գերմանիայի և Ավստրիայի:

Վեննայի կոնգրեսից հետո գերմանական մտավորականութեան և առանձնապէս ուսանողութեան շրջաններում առաջ յեկավ մի հոսանք, վոր ձգտում էր միավորել Գերմանիան: Այդ հոսանքը Հուլիսյան հեղափոխութեան աղբեցութեան տակ Գերմանիայի վորոշ

վայրերում արտահայտվեց ըմբոստացումներով և ապստամբություններով:

Մտավորական այդ հեղափոխական հոսանքն իրեն ավելի ուժգին դեպքներ էր տալիս Հոկտոբյան շրջանում և Ֆայլցում:

Վեննայի կոնգրեսի վերջումով Հոկտոբյան շրջանում հանձնվեց Պրուսիային, իսկ Ֆայլցը Բավարիային: Այդ յերկու շրջանները Ֆրանսիական իշխանության որով ապրել էին ավելի ազատ քաղաքական սկզբանքներ, իսկ այժմ նրանք, միանալով Պրուսիային և Բավարիային, ընկել էին դաժան ռեակցիայի լծի տակ:

Ֆրանսիական հեղափոխական յուրաքանչյուր բռնկում բնականաբար պետք է դարձ տար այդ շրջանների հեղափոխական տարրերի ընդդիմադիր տրամադրություններին:

Յերեսունական թվականների դերմանական մտավորականության վրա մեծ ազդեցություն ունեցին Բյոռնեն և Հայնրիխ Հայնեն: Մտավորական հեղափոխական շարժման գրական լավագույն ներկայացուցիչներն էին այդ յերկու դեմքերը: Լյուդվիկ Բյոռնեն առաջին դերմանական քաղաքական հրապարակախոսն էր, իսկ Հայնեն հեղափոխական մոտիվներ արծարծող առաջին բանաստեղծը: Լյուդվիկ Բյոռնեն (1786—1838) անցյալ, դարի 20 թ. սկզբին դնաց Փարիզ, վերադարձան նրա ազատական հայացքները: Ֆրանսիայից վերադառնալով Գերմանիա, նա սկսեց իր քաղաքական հայացքներն արծարծել մի շարք հոդվածների մեջ. դրա շնորհիվ ճանաչումների նյատիգով դեղատվաբանական ձևով գրված այդ հոդվածները խաղաղանում էին

դերմանացիների քաղաքական անտարբերությունը, բռնապետությունը և դրա շնորհիվ սահմանափակումները:

Հոկտոբյան հեղափոխությունից հետո 1838 թվի աշնանը Բյոռնեն մեկնեց Նորից Փարիզ, վերադարձվեց իր «Նամակները Փարիզից», այդ վայրում, կրթությամբ նամակները հսկայական ազդեցություն էին գործում յերկրապարհության վրա, այդ շրջանում Բյոռնեն դառնում է «Յերեսունական Գերմանիայի» քաղաքական ակնավոր ներկայացուցիչը: Հայնեն նրան անվանում էր «հեղափոխական մրրիկի կոչնակ»: Գերմանիայի ազատական բյուրեղությունը նրան համարում էր իր ղեկավարը: Փարիզում Բյոռնեն ծավալում պրոպագանդա էր մղում դերմանական բանվորների և արհեստավորների շարքերում, նա դադարի բանվորական ընկերությունների մեջ քարոզում էր Գերմանիայի քաղաքական միավորումը հեղափոխության միջոցով: Իր կյանքի վերջին տարիներին, յերբ պրոլետարական շարժումը ծավալվել էր, Բյոռնեն հռչակում է հեղափոխական գործունեության ասպարեղից և սկսում է քարոզել ազատության և կրոնի միացումը, «Ժողովուրդների զրիստոնեական յեղրայրությունը»:

Հայնրիխ Հայնեն (1797—1856), այդ հռչակավոր դերմանական բանաստեղծը և հրապարակախոսը նույն Հոկտոբյան շրջանից էր—Գյուտենբերգի քաղաքից: 1824 թվին նա ավարտեց Գյուտենբերգի համալսարանի իրավաբանական բաժանմունքը. ծնված հրեական ընտանիքում՝ նա քրիստոնեություն ընդունեց, վերադարձվեց «Յերեսունական կուլտուրայի մեջ վրձնված

համար մոռալի տոմս ստանա»։ Հուլիսյան հեղափոխութիւնից հետո Հայնեն նույնպէս շտապեց Փարիզ, վորի հեղափոխութեան լուրը «ամենակատաղի հրդեհներ վառել նրա հոգում»։ Փարիզում Հայնեն ավելի մոտիկից ծանոթացավ Փրանսիական ուսուցիչական սոցիալիզմի ալիւսայլ հոսանքներին և ներկայացուցիչներին հետ։

Փարիզում նա սկսեց դրել իր քաղաքական թղթակցութիւնները և աշխատում էր Փրանսիական ու գերմանական հասարակութիւնների միջև կուլտուրական մերձեցում ստեղծել։ Այդ թղթակցութիւնների մեջ նա արտահայտում էր Գերմանիայի բուրժուազիայի հեղափոխական ձգտումները։ Փարիզում նա, Բյոռնեյի հետ միասին, նույնպէս պրոպագանդէ եր մղում գերմանական արհեստավորների և բանվորների մեջ, սակայն չուտով հեռանում է Բյոռնեյից և հեղափոխական աշխատանքից ու քաղաքական պոեզիայից շրջադարձ է կատարում դեպի անհատական ուսմանտիկական քնարերգութիւնը։

Հայնեյին թվում էր, վոր «միտումավոր քաղաքական պոեզիան «կաշկանդում է» իր մուսաներին՝ աննպատակ սովառնելու աշխարհի վրա»։

Յերբ 1843 թվի աշնանը Մարքսը տեղափոխվեց Փարիզ և ձեռնարկեց «Գեյթմանա-Փրանսիական տարեգրքի» հրատարակմանը, նա հանդեսի աշխատակից դարձրեց նաև Հայնեյին, վորի հետ մտերմական կապերով կապվեց մինչև նշանավոր բանաստեղծի մահը։ Մարքսի ուժեղ ազդեցութեան ներքո Հայնեն նորից վերադարձավ քաղաքական պոեզիային և սկսեց ավելի

բարձր ու վաշխուն դեղարվեստական ձևով արտահայտել վեր յենող բանվոր դասակարգի հեղափոխական տրամադրութիւնները։ Հայնեն իր կոչումը՝ վորպէս պայքարի բանաստեղծի՝ բնորոշում էր հետևյալ կերպ. «Ռոմանտիզմի հազարամյա թագավորութիւնը վերջացավ և յես նրա հեքյաթային թագավորն էյի, վորը վար իջեցրեց իր թագը»։

Մարքսի ազդեցութեան տակ մոտենալով պրոլետարիատի իդեոլոգիային, Հայնեն չկարողացավ հաստատապէս վորդեգրել Մարքսի աշխարհայացքը։ Նա գիտակցում էր, վոր բանվոր դասակարգը պատմական դեր ունի կատարելու, նա հավատում էր կոմունիզմի հաղթանակին, որհնեցում էր մարդկային պատմութեան նոր դարադիւրի գալուստը, բացականչելով. «Թող խորտակվի այդ հին աշխարհը, վորի մեջ կորչում է առաքինութիւնը, իշխում է յեսասիրութիւնը, մարդը շահագործում է մարդուն»։ Բայց միաժամանակ այդ մեծագույն քնարերգուն սոսկումով էր պատկերացնում բանվորների իշխանութիւնը։ Նա ասում էր. «Բանվորները, իշխանութեան գլուխ գալով, անխնայաբար փչուր-փչուր կանեն գեղեցկութեան բոլոր մարմարյա արձանները, վորոնք այնքան թանկ են իմ սրտին. նրանք կխորտակեն արվեստի բոլոր այն ցնորական խաղալիքները, վորոնք այնքան սիրելի յեն բանաստեղծի համար. նրանք կկոտորեն իմ դափնեվարդի պուրակները և նրանց տեղ կսկսեն դետնախնձոր ցանել»։

Յերբ Մարքսը մտավ համալսարան, գերմանական առաջավոր յերիտասարդութիւնը, հեղափոխական

չարժումների պարտութուններից հետո անձնատուր յեղալ գերազանցապես զիտության՝ նրանով լուսաբանելու շարժումների պարտության պատճառները:

Բեռլինում Մարքսը շվեդացի մեջ մտալ «ձախ հեղեղականների» խմբակի հետ: Այդ խմբակի ականավոր անդամներից էին պատմաբան Կարլ Կյոպպերը և փիլիսոփա Բրունո Բաուերը: Այդ խմբակի աղդեցութունը զգալի յեղալ Մարքսի վրա, բայց մյուս կողմից խմբակի անդամներն ևս ստիպւած յեղան հաշիւի առնելու իրենցից տասը տարով կրտսեր Մարքսին, վորին իր ընկերները վորակում էին վորպես «գաղափարների քայլող շտեմարան»: Դեպի Մարքսը տաժած ակնածական վերաբերմունքի արտահայտութուն է այն փաստը, վոր նշանավոր պատմաբան Կյոպպերն «Իր ընկերոջը, Կարլ Հայնրիխ Մարքսին Թրիրից» նվիրեց իր անողոք պամֆլետը «Պրիդրիխ Պրուսացու մահվան հարյուրամյակի առթիւ»:

«Յերիտասարդ հեղեղականների» խմբակը փորձում էր Հեգելի փիլիսոփայության դրությունների մշակումից աթելիստական և հեղափոխական հետեություններ անել: «Յերիտասարդ հեղեղականները», Հեգելի փիլիսոփայությունից յենելով, քննադատության էին յենթարկում իրենց ժամանակակից Գերմանիայի սոցիալ-քաղաքական կացությունը: Իրապես նրանք արտահայտում էին դարգացող բուրժուազիայի քաղաքական հասարակական ձգտումներն ու բաղձանքները: Պրուսական ռեակցիոն կառավարությունը հալածում էր ձախ հեղեղականներին, վորոնց հայացքներն արագորեն զարգանում էին ու տարածվում:

1841 թվի ապրիլի 15-ին Մարքսը, չցանկանալով Բեռլինի ռեակցիոն համալսարանում քննություն տալ, Յենայի համալսարանից ստացալ դոքտորական աստիճան՝ ներկայացրած իր դիսերտացիայի համար՝ «Դեմոկրիտի և Եպիկուրի բնա-փիլիսոփայության մասին»: Այդ աշխատության մեջ Մարքսը կանգնած էր Հեգելյան իդեալիստական փիլիսոփայության հողի վրա:

Սակայն արդեն այդ աշխատությունը ցույց է տալիս Մարքսի ստեղծագործական մտքի կարողությունը: Այդտեղ Մարքսը բացասաբար է վերաբերվում դեպի Դեմոկրիտի փիլիսոփայությունը և, ընդհակառակը, համակրանքի վերաբերմունք է ցուցաբերում դեպի Եպիկուրը: Դեմոկրիտի փիլիսոփայությունը վանում էր Մարքսին, վորովհետև, իր ասելով, այդ փիլիսոփայությունը զուրկ է «ներդործական ելությունից», մինչդեռ Եպիկուրի փիլիսոփայությունը քաջում էր Մարքսին հենց այդ իր «ներդործական ելությամբ», վորը մղում էր Եպիկուրին ըմբոստանալու կրոնի ճնշող ուժի դեմ: Մարքսը մտադիր էր իր դիսերտացիային կցել մի առաջաբան, վորի մարտական կրակոտ շունչը զմայլեցնում է ընթերցողին: «Փիլիսոփայությունը, — ասում է Մարքսն այդ առաջաբանում, — քանի թեկուղ մեկ կաթիլ արյուն է խաղում նրա մենայն ինչ նոլաճող, բացարձակապես ազատ սրտում, միշտ Եպիկուրի հետ միասին կղիմի իր թշնամիներին՝ ասելով նրանց. «անաստված է վոչ թե նա, ով արհամարհում է ամբոխի աստվածներին, այլ նա, ով ամբոխի աստվածներին մասին ունեցած դատողություններն

Իսկ նրանց, վորոնք դանդատւում են փրկւում
յության ըստ յերևուցիին դեպի վատը փոխված դրու-
թյունից, նա պատասխանում է, ինչպես Պրոմէթէոսը՝
աստվածների սպասավոր Հերմէսին — «Բայց դիտցիր,
Հերմէս, վոր յես իմ պատիժն ու չղթաները Հէյի փո-
խի քո դրության հետ:

Գրմէթեոսը — մեծազուն սուրբն է և մարտիրոսը ինկիստիսյական որացույցում» — այսպէս է վերջացնում իր մարտաշունչ առաջաբանը 23 տարեկան Մարքոսը :

Համալսարանն ավարտելուց հետո Մարքսը մտա-
դիր էր ինքն իրեն նվիրել ակադեմիական գործունե-
յության և պրոֆեսորական կոչում ստանալ։ Այս նպա-
տակով նա Բեռլինից տեղափոխվեց Բոնն, սակայն շատ
շուտով Մարքսը հրաժարվեց պրոֆեսոր դառնալու
մտադրությունից։ 1841 թվի ամառը Գերմանիայի մի
քանի համալսարանների աստվածաբանական բաժան-
մունքներն արշավանք սկսեցին Մարքսի ընկեր—Բրու-
նո Բաուերի դեմ, վորը քննադատել էր ավետարանը։
Այդ քննադատության պատճառով Բրունո Բաուերին
զրկեցին Բոննի համալսարանում դասախոսություններ
կարդալու իրավունքից։ Այս փաստից Մարքսն արեց
այն հետևությունը, վոր Գերմանիայում, տիրող ու-
սեցիկայի պայմաններում, անկարելի չէ զբաղվել ակա-

[illegible]

արդեն 1842 թվի հոկտեմբերին դառնում է նրա գլխավոր խմբագիրը և խոնարհ տեղափոխվում է Քյոլն: Նա, խմբագիր դառնալով, անմիջապես փոխում է լրագրի ուղղութիւնը, ամենաարմատական պայքար սկսելով տիրող քաղաքական-հասարակական կարգերի դեմ: Նա դառնում է այդ լրագրի ականավոր հրապարակագիրը, շնորհիվ իր ուժեղ տրամաբանութեան, հախուռն խառնվածքի ու փայլուն հոգեվաճճերի: Մուկեի գյուղացիների շահերի պաշտպանութեան նվիրված հոգեվածաշարքը և այլ հոգեվաճճերն առիթ են դառնում, վոր կառավարութիւնը լրագրի վրա հաստատեր կրկնակի, յեռակի գրաքննութիւն: Լրագրի հրատարակիչները պահանջում են Մարքսից մեղմացնել լրագրի բնույթը, սակայն նա չի համաձայնում և հրաժարվում է խմբագրութիւնից ու թողնում է լրագրի:

Մարքսը «Հռենոսյան լրագրին» աշխատակցելու և այն խմբագրելու շրջանում միայն ծայրահեղ արմատական դեմոկրատ եր. նա, ինչպես ինքն է ասում, «ծանոթ չեմ կոմունիզմին, բայց այդ կոմունիզմն առավ իր պաշտպանութեան տակ, յերբ մի պահպանողական լրագիր բանավեճ սկսեց Հեսսի հետ: Այդ բանավեճին միջամտելով, Մարքսը գրում եր. «Դուք իրավունք չունեք հարձակվելու կոմունիզմի վրա: Յես կոմունիզմի հետ ծանոթ չեմ, բայց կոմունիզմը, վոր իր դրոշի վրա դրել է ճշվածների պաշտպանութիւնը, չի կարող այդպես թեթևամտորեն դատապարտվել: Պետք է հիմնականորեն ծանոթանալ այդ հոսանքի հետ, նախքան այն դատապարտելը»: Այս տողերից

յերևում է, վոր Մարքսն արդեն «Հռենոսյան լրագրի» խմբագրութեան մեջ աշխատելու շրջանում իր հետաքրքրութիւնն ուղղել էր դեպի կոմունիզմը:

Մարքսի հեռանալը լրագրի խմբագրութիւնից չընկեց այն, և 1843 թվին կառավարութիւնը փակեց լրագիրը:

«Հռենոսյան լրագրին» աշխատակցելու շրջանում Մարքսը համոզվեց, վոր ինքը բավականաչափ ծանոթ չէ տնտեսական ինդիւրներին և սոցիալիստական սխտեմներին: «Հռենոսյան լրագրից» հեռանալուց հետո անհնարին համարելով Գերմանիայի քաղաքական պայմաններում աղատ հրապարակախոսութեամբ և գրական աշխատանքով զբաղվելը, նա վորոշեց տեղափոխվել Փարիզ և այնտեղ Առնոլդ Ռուգեյի հետ հիմնել մի հանդես «Գերմանա-ֆրանսիական Տարեգրքեր» անունով:

ՄԱՐԿՍԸ ՓԱՐԻԶՈՒՄ

Մարքսը 1843 թվին ամուսնացավ Զեննի Յոն-Վեստֆալենի հետ և մեկնեց Փարիզ՝ սկսելու ձեռնարկած հանդեսի հրատարակութիւնը: 1844 թվին լույս տեսավ այդ հանդեսի առաջին կրկնակ համարը, վորից հետո նա դադարեց հրատարակելուց այն պատճառով, վոր Մարքսի և Ռուգեյի միջև սկզբունքային հողի վրա տարաձայնութիւններ ելին ծագել:

«Գերմանա-ֆրանսիական տարեգրքերի» մեջ Մարքսը գետեղեց «Հեգելի իրավունքի փիլիսոփայութեան բնագիտութեան ուղի» և «Հրեական հարցի մասին» հոգեվաճճերը: Այդ հոգեվաճճերը, վորոնք տար-

բեր նյութեր են շոշափում, շաղկապված են իրար իրենց գաղափարական եյությամբ: Նրանք ցույց են տալիս, վոր Մարքսն արդեն ծայրահեղ դեմոկրատից սկըսել եր կոմունիստ դառնալ և հեգելականությունից թեքվել դեպի իր սեփական աշխարհայացքի հիմունքների ձևակերպումը: Ռուսներն զբաղ իր նամակների մեջ նա անհրաժեշտ ե համարում, վոր հեղափոխական ուղղիցիան վոչ միայն դրական սխտեմներ կառուցի, այլ «անխնա կերպով քննադատի գոյություն ունեցող ամեն բան, անխնա այն իմաստով, վոր այդ քննադատությունը չի վախենում վոչ իր առաջացրած հետեւանքներից» և վոչ ել գոյություն ունեցող իշխանությունների հետ ընդհարվելուց»: «Հեգելի իրավունքի փիլիսոփայության քննադատության առթիվ» հոդվածում Մարքսը պաշտպանում ե այն միտքը, թե իրականության հարցերը փիլիսոփայական դատողություններով չեն, վոր վորոշվում են: Այս յեղակետն ունենալով, Մարքսը աշխատում ե քննադատությունը դնել կոնկրետ պատմական հողի վրա: «Քննադատության գեներն, — ասում ե նա, — չի կարող, հարկավ, փոխարինել դեներ քննադատությունը. նյութական ուժը պետք ե տալալի նյութական ուժի միջոցով, բայց տեսությունն ել նյութական ուժ ե դառնում, յերբ նա ընդգրկում ե մասսաներին»: Իսկ տեսությունը, Մարքսի կարծիքով, կարող ե տիրել մասսաներին, «յերբ նա արմատական ե դառնում»: «Հրեյական հարցի մասին» հոդվածում նա իր տեսակետներն այդ հարցի վերաբերյալ հիմնավորում ե վոչ թե այդ հարցի կրոնական կամ ազգային կողմերի վրա, այլ նրա տնտեսական

ըմբռնումով: Այս հոդվածում Մարքսը հայտնում ե այն միտքը, վոր վոչ թե քաղաքացիական հասարակությունն ե գերիշխում պետության վրա, այլ, ընդհակառակը, պետությունը՝ հասարակության վրա: Նա ապացուցում ե, վոր մարդկային հասարակության զարգացման նորագույն շրջանում հակադրությունը հասարակության և պետության միջև աւելի սրվեց և ուժեղացավ: Հասարակական անիշխանության և պետական ճնշման միջև գոյացած հակասությունը կարող ե վերանալ այն ժամանակ, յերբ հասարակությունը կազմակերպվի գիտակցորեն դեկավարովոզ հիմունքներով, և ազատագրված մարդը դառնա տերն իր կյանքի կազմակերպության:

Մարքսը, յերբ լույս եր ընծայում իր հոդվածները «Գերմանա-Ֆրանսիական տարեգրքերում», նա արդեն վորոշ չափով լրացրել եր տնտեսական գիտությունների այն բացը, վոր նա զգում եր Քյոլնում՝ «Հռենոսյան լրագիրը» խմբագրելիս: Նա զբաղվել եր քաղաքատնտեսությամբ և ծանոթացել սոցիալիստական տարրեր սխտեմներին: Փարիզի միջավայրում Մարքսը հնարավորություն ունեցավ քննադատորեն ստուգելու իր տեսական հայացքները: Փարիզն այդ ժամանակ դասակարգային սուր պայքարի և բաղկումների մի վայր եր հանդիսանում: Բանվորների բազմաթիվ զաղտնի կազմակերպությունները սուր և հեղափոխական կերպով եյին դնում սոցիալական հարցերը և նրանց լուծումը: Նրանք պահանջում եյին անհատական սեփականության վերածումն հանրային սեփականության: Փարիզի պայմաններում Մարքսն իր

հայացքն ուղղեց դեպի այն ուժը, վոր կարող եր հեղաշրջել հասարակական կյանքը և փրկիսոփայության կողմից ազդարարված մարդու ազատագրումը կատարել, դա «պրոլետարիատն եր»։ Ահա այս շրջանում է, վոր Մարքսը հեգելյան փրկիսոփայությունից թեքվում է դեպի սոցիալական մատերիալիստական ըմբռնման հիմունքների մշակումը։

ՄԱՐԿՍԻ ՀԱՆԳԻՊՈՒՄԸ ԵՆԳԵԼՍԻ ՀԵՏ

1844 թվին Փարիզում տեղի ունեցավ Մարքսի հանդիպումը Ենգելսի հետ։ Ենգելսը, Բեռլին անցնելիս, մտավ Փարիզ՝ հասկապես այցելելու Մարքսին․ մինչ այդ նրանք նամակագրության մեջ եյին դառնվում։

Ենգելսը ծնվել է 1820 թվի նոյեմբերի 28-ին Հոենհոյան գավառի հյուսիսային մասի Բարմեն քաղաքում։ Այդ գավառը, վորտեղ ծնվել եր նաև Մարքսը՝ Գերմանիայի տնտեսապես ամենազարգացած շրջանն եր․ այդտեղ ուժեղ կերպով բարախում եր քաղաքական կյանքի զարկերակը։ Այդ գավառը հարուստ եր մետաղի և ամսի հանքերով ու դառնվում եր Հռենոս գետի ջրային ճամփի վրա։ Այդտեղ եր, վոր առաջին հերթին սկսեց զարգանալ խոշոր արդյունաբերությունը։ Հռենոսի աճող բուրժուազիան ընդդիմադիր եր և թշնամի Ֆեոդալիզմին ու պրուսական բրնձնապետության, վորովհետև նա ավելի սուր կերպով եր զգում Ֆեոդալական կարգերի կաշկանդող սլաշմանները զարգացող խոշոր արդյունաբերության համար։ Մյուս կողմից Հռենոսյան գավառի մերձավորությունը

Фр. Энгельс в начале 40-х гг.

Ֆրիդրիխ Ենգելս 1840-ական թվ. սկզբին

Յրանսիային, ուր բուրժուազիան իր հեղափոխությունն եր կատարել, զարկ եր տալիս Հռենոսյան առևտրա-արդյունաբերական դասակարգի քաղաքական տրամադրությունների արմատականացմանը. այդտեղ պահպանվել էին Փրանսիական հեղափոխության ավանդությունները: Խոշոր արդյունաբերության զարգացման հետևանքով Հռենոսյան գավառում առաջ եր յեկել ստվար պրոլետարական բանակ:

Ննդեսի հայրը գործարանատեր եր, նա բողոքական եր, կրոնասեր մի մարդ, վոր իր մեջ միացնում եր գործնականությունը բարեպաշտության և ավետարանական խորհրդածությունների հետ: Հայրը Յրիդերիսին մի կողմից ներշնչում եր կրոնական վուզի, մյուս կողմից նրան պատրաստում եր առևտրա-արդյունաբերական գործունեյության համար: Այս նպատակով նա վորդուն, 17 տարեկան հասակում, տակավին գիմնադիան չավարտած, ուղարկում ե Բրեմեն քաղաքը, վոր Գերմանիայի առևտրական խոշոր կենտրոններից մեկն եր: Այդտեղ պատանի Յրիդերիսը հարկադրված ե լինում 3 տարի աշխատելու առևտրական մի տան մեջ, վորպես գործակատար: Յրիդերիս Ննդեսը Բրեմենում սկսում ե զբաղվել ինքնազարգացումով և ամբարում ե փիլիսոփայական, քաղաքական գիտելիքներ: Բրեմենում նա յենթարկվում ե Բյոռնեյի, Հայնեյի ազդեցության և թոթափում ե կրոնական նախապաշարումներն ու տոգորվում ե ազատատենչ ձգտումներով: Ննդեսը 1841 թվին մեկ տարով մտնում ե զինվորական ծառայության՝ գվարդիական հրետանին: Բեռլինում, այդտեղ նա չլիման մեջ ե

մտնում յերիասարդ հեգելականների հետ և դառնում ե փիլիսոփայական այդ խմբակի կողմնակից:

1842 թվին, վերջացնելով իր զինվորական ծառայությունը, Ննդեսը մեկնում ե Սնդլիայի Մանչեստր քաղաքը, ուր գործի յե մտնում մի արդյունաբերական ձեռնարկության մեջ, վորի բաժնետերերից մեկն իր հայրն եր: Անդլիայում Ննդեսը ծանոթանում ե ուսուպիական սոցիալիզմին և չարտիստական բանվորական շարժմանը, նա սուզվում ե կապիտալիստական Սնդլիայի բանվորական կյանքի ուսումնասիրության մեջ և հետազոտում ե կապիտալիստական արտադրության և հետադրոտում ե կապիտալիստական արտադրության յեղանակի մեխանիկան, նա շրջում ե բանվորական թաղերը, դիտում ե բանվորների ծայր աստիճանի աղքատությունը և տառապանքները: Նա մանրադնին ուսումնասիրում ե բանվոր դասակարգի վերաբերյալ հրատարակված անգլիական բոլոր պաշտոնական տեղեկությունները և փաստաթղթերը: Նա աշխատացում ե չարտիստների կուսակցության որդան՝ «Հյուսիսային Աստղին» և Ռոբերտ Ուեենի «Նոր Բարոյական Աշխարհին»:

Առնոյդ Ռուզելի և Մարքսի հրատարակած «Գերմանա-Փրանսիական տարեգրքերի» մեջ նա զետեղում ե «Քաղաքատնտեսության քննադատության ուրվագծեր» հոդվածը, վորի մեջ առևտուրը բացահայտ խաբեքայություն ե անվանում, իսկ բուրժուական քաղաքատնտեսությունն այդ խաբեքայության տեսական սխառմը: Իր դիտողություններն Անդլիայի բանվորները տնտեսական դրության և քաղաքական կացության մասին նա լույս ե ընծայում առանձին դրքով՝

«Բանվոր դասակարգի դրուժյունն Անգլիայում» վերնագրով: Այդ աշխատությունը փայլուն, դասական դարձած մի գործ է, վորով ենդեկը մերկացրեց կապիտալիստական հասարակարգի մեխանիզմը: Գլխավոր հարուստ փաստական նյութով, անողք և ցնցող դույներով նկարում է անգլիական պրոլետարիատի անլուր տառապանքների պատկերը: Այդ աշխատության մեջ ենդեկը ցույց է տալիս, վոր պրոլետարիատը՝ կապիտալիստական հասարակության մեջ իրավազուրկ, չահագործվող, թշվառության ճիրանների մեջ հեծող այդ դասակարգը ինքը միայն կարող է ազատագրել իրեն, իր սեփական քաղաքական շարժումով: Այդ շարժումը սոցիալիզմն է, սակայն սոցիալիզմը միայն այն ժամանակ ուժ կդառնա, յերբ նա հանդիսանա բանվոր դասակարգի գիտակցության ելակետը և քաղաքական շարժման նպատակը:

Մարքսը Փրանսիական սոցիալիստական շարժման պատմության և մասնավորապես Փրանսիական հեղափոխության պատմության մանրամասն ուսումնասիրության հետևանքով և ենդեկսն անգլիական սոցիալիզմի, բանվորական շարժման և քաղաքատնտեսության ուսումնասիրության շնորհիվ իրարից հեռու և անկախ հանգում են այն յեղրակացության, վոր պրոլետարիատն է այն դասակարգը, վորի սոցիալիստական շարժման հաղթանակը կարող է ազատագրել նրան և նրա հետ ամբողջ աշխատող մարդկությունը կապիտալիստական չահագործումից:

Պրոլետարիատի պատմական հեղափոխական այդ

դերի ըմբռնումը նրանք հիմնավորել էյին իրենց նոր փիլիսոփայական հայացքների ստեղծումով:

Յերբ Մարքսն ու ենդեկը 1844 թվին հանդիպեցին իրար, նրանց գաղափարական մերձավորությունը հիմք յեղավ և նրանց անձնական մտերմության. այդ անխղելի մտերմությունը տեեց մինչև նրանց կյանքի վերջը:

Հենց վոր Մարքսն ու ենդեկը իրենց հանդիպման ընթացքում տեսան իրենց գաղափարական ընդհանրությունը և իրենց հայացքների զուգադիպությունը, նրանք անհրաժեշտություն զգացին շարադրել իրենց այդ հայացքները, վորով մի կողմից պետք է պարզաբանած լինեյին իրենց սեփական հայացքները, մյուս կողմից՝ իրենց քննադատության զենքն ուղղեյին իրենց հայացքների հակառակորդների տեսակետների դեմ: Ձեռնարկելով այդ աշխատանքին, Մարքսն ու ենդեկը դրեցին «Սրբազան ընտանիքը կամ քննադատական քննադատության քննադատումը»:

Այդ աշխատությունը լույս տեսավ 1845 թվին Պրանկֆուրտում: «Սրբազան ընտանիքը» — դա Բաուեր յեղրայրներն էյին, վորոնք քարոզում էյին, վոր քննադատությունը պետք է վեր լինի իրականությունից և միայն հայեցողաբար քննի իրականությունը ու նրա մեջ կատարվող յերևույթները:

Բաուեր յեղրայրներն արհամարհանքով էյին վերաբերվում դեպի բանվոր դասակարգը, համարելով այն վտչ քննադատող մի զանգված: Մարքսն ու ենդեկը «Սրբազան ընտանիքի» մեջ իրենց քննադատական զենքը են ուղղում այդ տեսակետի դեմ, առաջադրելով

Բառեր յեղբայրների կրավորական, հայեցողական քննադատության դեմ ներդործական, պայքարի հայեցակետը:

Այս աշխատության մեջ պարզ կերպով յերևան ե գալիս այն հանգամանքը, վոր Մարքսն ու Ենգելսը քննադատորեն հաղթահարել եյին իրենց ժամանակի սոցիալիստական հոսանքները. նրանք այդ աշխատության մեջ հանդես են գալիս վորպես պրոլետարիատի դիտակցական քաղաքական պայքարի գաղափարախոսներ:

Յերբ դադարեց «Գերմանա-Ֆրանսիական տարեգրքեր» հանդեսի հրատարակումը, Մարքսը սկսեց աշխատակցել Փարիզում գերմաներեն լեզվով լույս տեսնող «Հառաջ» թերթին: Այդ թերթի հրատարակիչ վոմն Բեռնշտայնը իր թերթում տեղ տվեց հեղափոխական մտքի ներկայացուցիչներին:

Այդ լրագրի հեղափոխական բնույթը իր վրա գրավեց պրոլետական կառավարության ուշադրությունը: Վերջինիս պահանջով կառավարությունը արտաքսեց Ֆրանսիայի սահմաններից լրագրի մոտիկ աշխատակիցներից մի քանիսին, նրանց թվում և Մարքսին: Նյութական հոգսերով ծանրաբեռնված, բայց դիտելիքների խոշոր պաշարով բեռնավորված, Մարքսը հարկադրված թողեց Փարիզը. նա փնտրեց նոր ապաստան: Մարքսը տեղափոխվեց Բրյուսել:

ՄԱՐԿՍՆ ԱՔՍՈՐԱՎԱՅՐՈՒՄ

Բրյուսելում, հանդիպելով նյութական անապահովության և վտտիկանական հալածանքների, Մարքսը շարունակում ե աշխատել վորպես դիտական հետազոտող և քաղաքական գործիչ:

1845 թվի գարնանը Բրյուսել յեկավ Նաև Ենգելսը: Մարքսն ու Ենգելսը իրենց դիտական կարևորագույն խնդիրն եյին համարում իրենց հաշիվները մաքրել այն ժամանակվա գերմանական փիլիսոփայական աշխարհամատկվա գերմանական փիլիսոփայության հեգելական հոմ սպեկուլյատիվ ուղղության՝ յերիտասարդ հեգելականների դպրոցի հետ և շարադրել իրենց սեփական փիլիսոփայական աշխարհայացքը. նրանք ձեռնարկեցին դրելու հետհեգելյան փիլիսոփայության (Շտրոներ, Ֆյոբերբախ, Բաուեր) քննադատությունը:

Ահա թե ինչ ե ասում այդ մասին Մարքսը. «Մենք վորոշեցինք միասին դրել մի գիրք, վորպեսզի ցույց տանք, թե վորքան մեր հայացքները հակադիր են գերտանք, թե վորքան մեր հայացքները հայացքմանական փիլիսոփայության իդեոլոգիական հայացքներին, այլ խոսքով, վորպեսզի մաքրենք մեր հաշիվները մեր նախորդ փիլիսոփայական հայացքների հետ: Այդ մտադրությունը մենք իրագործեցինք հանգամանորեն քննադատելով հետհեգելյան փիլիսոփայությունը. ձեռագիրը, վոր բաղկացած եր յերկու ստվար հատորներից, վաղուց արդեն դառնում եր վեստֆալիա. յում, ուր յենթադրում եյինք այն հրատարակել, յերբ մենք տեղեկություն ստացանք, վոր փոխված հանդամանքները խանգարեցին տպագրությունը:

Մենք ձեռագիրը հանձնեցինք մկների կրծող քննադատության և այդ ավելի հաճույքով արինք, քանի

վոր մենք հասել եյինք մեր գլխավոր նպատակին, մենք ընդհանուր յեղբարակացութեան եյինք յեկել իրար հետ»։ Այդ մասին նույնն է ասում և Ենգելսը. «Մենք բնավ մտադիր չեյինք նոր գիտական հետեւանքները հաստատել միջոցով ազդարարել գիտական աշխարհին։ Ընդհակառակը, մենք արդեն խորապէս մուտք եյինք գործել քաղաքական շարժման մեջ, ունեյինք կողմնակիցների վորոշ շրջան հասարակութեան կրթված խափերում, մասնավորապէս Արեւմտեան Գերմանիայի մեջ, և մշտական շփում կազմակերպված պրոլետարիատի հետ։ Մենք պարտավոր եյինք գիտականորեն հիմնավորել մեր հայացքները, բայց նույնքան կարեւոր էր մեզ համար մեր կողմը գրավել յեվրոպական և, առաջին հերթին, գերմանական պրոլետարիատին։ Հենց վոր մենք մեզ համար ամեն ինչ պարզեցինք, մենք աշխատանքի անցանք։ Բրյուսելում մենք հիմնեցինք գերմանական բանվորական միութիւն և տեր դարձանք «Բրյուսելի գերմանական լրագրին»։

Մարքսի և Ենգելսի հետհեղեյան փիլիսոփայութեան քննադատութեան վերնագիրն էր «Գերմանական իդեոլոգիան, նորագույն գերմանական փիլիսոփայութեան քննադատութիւնը ի դեմս նրա ներկայացուցիչների՝ Ֆրեյդրիխի, Բրուսի Բաուերի և Շտրոսների, ինչպէս և գերմանական սոցիալիզմի քննադատութիւնը»։ Աշխատութիւնը վոչ միայն լույս չտեսավ, այլ և յենթարկվեց «մկների կրծող քննադատութեան», այդ աշխատութիւնից մեզ հասել եյին միայն հատվածներ։

Հարցն այն է, վոր Մարքսի և Ենգելսի մահից հետո նրանց գրական ժառանգութիւնն անցավ գերմանա-

կան սոցիալ-դեմոկրատիայի ձեռքը։ Մարքսիզմի աղահատման խնդրից մղված՝ գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիայի տեսաբանները չեն հրապարակում և շարունակում են թաղցնել գիտական սոցիալիզմի հիմնադիրների մի շարք կարեւորագույն ձեռագրերը, վորոնց թվում և «Գերմանական իդեոլոգիան»։ Միայն Ռուրհըրդային Միութեան մեջ, պրոլետարական դիկտատուրայի ուրով, հնարավոր չեղավ Մարքսի և Ենգելսի աշխատութիւնները լրիվ հրատարակման գործն իրականացնել։ «Գերմանական իդեոլոգիան» ավելի լրիվ տեսքով, քան նա հայտնի չէ յեղել մինչ Խորհրդային հրատարակութիւնները, մտավ Մարքսի և Ենգելսի յերկերի ժողովածուի մեջ։

«Գերմանական իդեոլոգիայի» առաջին մասի մեջ Մարքսն ու Ենգելսը քննադատութեան են յենթարկում Լ. Ֆրեյդրիխի, Բրուսի Բաուերի, Մաքս Շտրոսների՝ Գերմանական հետհեղեյան փիլիսոփայութեան աշխարհայացուցիչների հայացքները։ Իսկ յերկրորդ մասում նրանք վեր են լուծում գերմանական կամ «ճշմարիտ սոցիալիզմը»։

Հեգելի (1770—1831) — գերմանական դասական իդեալիզմի այդ խոշոր ներկայացուցիչ մահից հետո նրա ստեղծած փիլիսոփայական դպրոցի կողմնակիցները բաժանվեցին յերեք հոսանքների՝ աջ, կենտրոնի և ձախ հոսանքների։ Պառակտման պատճառը ծագած տարածայնութիւններն եյին Հեգելի ուսմունքի մեկնաբանութեան շուրջը։ Հեգելականութեան աջ հոսանքը աշխատում էր Հեգելի ուսմունքը մեկնաբանել քրիստոնէական յեկեղեցու վոգով։ Այդ հոսանքը պաշտպանում էր անձնավոր աստծու դադաւարը և ընդունում էր

յություն: Նրա մտածողությունը, գործնական քննադատական չէ: Նրա մատերիալիզմը չի տարածվում սրտամության, հասարակական յերևույթների բացատրության վրա: Ֆյոբերբախը ևս պատկանում է այն մտածողների շարքին, վորոնք զբաղվում են աշխարհի գուտ տեսական բացատրության մարդանքներով: Պետք է վոչ միայն բացատրել աշխարհը, այլև հեղափոխական միջոցներով վերափոխել այն: Ֆյոբերբախի մասին գրած թեղիաների մեջ Մարքսն ասում է. «Նախորդ վողջ մատերիալիզմի, ներառյալ և ֆյոբերբախյան մատերիալիզմի, գլխավոր թերությունն այն է, վոր առարկան, իրականությունը, զգայականությունը քննարկվում է միայն որքեկտի ձևով, կամ հայեցողության ձևով, այլ վոչ իբրև մարդկային զգայական գործունեություն, վաչ պրակտիկայի ձևով, վոչ սուբյեկտիվորեն: Այս պատճառով գործնական կողմը, հակառակ մատերիալիզմի, զարգացրել է իդեալիզմը, սակայն միայն արատրակտ կերպով, վորովհետև վերջինս, բնականորեն, չգիտե իրական, զգայական գործունեություն, վորպես այդպիսին: Ֆյոբերբախն առաջ է մղում զգայական որքեկտները, վորոնք իրապես տարբեր են լոկ մեր մտքերում գոյություն ունեցող որքեկտներից, բայց նա չի ըմբռնում բուն մարդկային գործունեությունը վորպես առարկայական գործունեություն: Այս պատճառով «Բրիտանիկական եյության» մեջ նա իբրև ճշմարիտ մարդկային գործունեություն քննարկում է միայն տեսական գործունեությունը, մինչդեռ պրակտիկան հասկացվում է և արձանագրվում միայն իր գրեթե մասն ազատահրեական ձևով: Այս պատճառով նա չի

ըմբռնում նաև «հեղափոխական», պրակտիկ-քննադատական գործունեություն չնշանակությունը»: Մարքսը Հեգելի փիլիսոփայության հեղափոխական կողմը գըտնում էր նրա դիալեկտիկական մեթոդի մեջ: Բայց հեգելյան դիալեկտիկան իդեալիստական էր: Մարքսի փիլիսոփայական մեծագույն յերախտիքն այն է, վոր նա «չըջեց Հեգելի դիալեկտիկան», այն դրեց մատերիալիստական հողի վրա ու տարածեց պատմական և հասարակական յերևույթների բացատրության վրա: Մարքսը կերտեց իր նոր աշխարհայացքը՝ քննադատորեն հաղթահարելով Հեգելի իդեալիզմը և Ֆյոբերբախի հայեցողական, մետաֆիզիկական մատերիալիզմը:

ՄԱՐԿՍԻ ԳՐԱԿԱՆ ՅԵՎ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲՐԵՈՒՍԵԼՈՒՄ

Արգեն իրենց համար պարզած և գիտականորեն հիմնավորած լինելով իրենց հայացքները, Մարքսն ու Ենգելսը Բրյուսելում ձեռնամուխ յեղած բանվորական շարժման կազմակերպման: Իրենց գաղափարները տարածելու նպատակով նրանք Բրյուսելում սերտ կապ ստեղծեցին այնտեղ ապրող գերմանացիների հետ, վորոնք՝ իրենց յերկրի ռեալիստի հալածանքներից հարկադրված՝ բռնել էյին տարագրության ուղին: Բրյուսելում Մարքսի հեղափոխական գործնական աշխատանքը ստանում է լայն ծավալ: Կազմակերպելով գերմանական բանվորական միությունը, Մարքսը, Ենգելսի հետ միասին, այդ միության անդամների համար քաղաքական և տնտեսական հարցերի շուրջը դասախոսություններ եր կարդում:

Այդ դասախոսութիւններէ մի մասը հետագայում հանդիսացաւ Մարքսի «Վարձու աշխատանքը և կապիտալը» բրոշյուրի նյութ: Մարքսի հոգւածները «Բրյուսելի գերմանական լրագրի» համար, նրա ճառը ազատ առևտրի մասին՝ արտասանված 47 թվին Բրյուսելի Դեմոկրատական ընկերութեան մեջ, ցույց են տալիս, Վոր Մարքսն ավելի յեր խորացել տնտեսական հարցերի մեջ:

Բրյուսելում Մարքսը 46—47 թ. ձմեռը դրեց իր նշանավոր աշխատութիւնը՝ «Փիլիսոփայութեան աղբաւորքում: պատասխան պարոն Պրուդոնի աղբաւորքում փիլիսոփայութեան»: Այդ աշխատութեան մեջ Մարքսը քննադատութեան է յենթարկում Պրուդոնի հայացքները և պոլեմիկական ձևով շարադրում է իր սեփական պատմա-փիլիսոփայական և տնտեսական հայացքները:

Պրուդոնը այդ ժամանակ մեծ համբավ և ազդեցութիւն ունէր Ֆրանսիական սոցիալիստների շրջանում. նրա առաջին աշխատութիւնը, Վոր լույս տեսաւ 1840 թվին, շուտով եր այն հարցը, թե ի՞նչ է սեփականութիւնը: Աշխատութիւնը հենց այդպէս էլ վերնագրված եր—«Ինչ է սեփականութիւնը»: Այդ հարցին Պրուդոնը պատասխանում եր, սեփականութիւնը անվանելով զոդութիւն: Սեփականութեան բացատրութեան խնդրին Պրուդոնը մոտենում եր մանր-բուրժուական տեսակետից, և, սակայն, ինչպէս Մարքսըն է ասում, «նրա նկատմամբ կիրառում եր սոցիալիստներից փոխ առած չափանիշը»:

Պրուդոնի առաջարկած միջոցը սեփականութիւնը վերացնելու հարցում այն եր, Վոր բանվորներն իրենց խնայողութիւններէ միջոցով աւելաներ ձեռք բերելին և արհեստանոցներ կազմակերպելին:

Պրուդոնը կարծում եր, Վոր նոր անդամների փայերի մուծումներով կամ արդէն կազմակերպված արհեստանոցների մեջ աշխատող բանվորների կապիտալի աճումով կարելի յեր կազմակերպել նոր գործարաններ մինչև այն աստիճան, յերբ բոլոր բանվորները տեղավորված կլինէին գործարաններում և յերկրի բոլոր արտադրողական ուժերը, այդպիսով, կանցնէին բանվորների ձեռքը: Սրա հետեանքով բուրժուազիայի ձեռքին կենտրոնացած բոլոր կապիտալները կկորցնէին իրենց ուժը և կապիտալիստները կզրկվէին բանվորների աշխատանքից շահույթ ստանալու հնարավորութիւնից:

Մարքսը ծանոթ եր Պրուդոնի հետ Փարիզից: Պրուդոնը նախքան «Աշխատութեան փիլիսոփայութիւնը» լույս ընծայելը ընդարձակ նամակով տեղեկացրել եր Մարքսին, Վոր ինքը չուտով հրատարակելու յե այդ աշխատութիւնը, և Վորի նկատմամբ սպասում է Մարքսի «խիստ քննադատութեանը»: Մարքսը այդ մանր-բուրժուական, անարխիստական դադափարախոսին պատասխանեց իր յերկով, Վորը ջախջախիչ հարված հասցրեց Պրուդոնի տեսակետների ազդեցութեանը: Մարքսի պատասխանը լույս տեսաւ Փարիզում 1847 թվին, Վորով և նա տեղեկ եր հարաբերութիւնները Պրուդոնի հետ:

Այդ դասախոսութիւններէ մի մասը հետագայում հանդիսացաւ Մարքսի «Վարձու աշխատանքը և կապիտալը» բրոշյուրի նյութ: Մարքսի հոգեվածները «Բրյուսելի գերմանական լրագրի» համար, նրա ճառը ազատ առևտրի մասին՝ արտասանված 47 թվին Բրյուսելի Դեմոկրատական ընկերութեան մէջ, ցույց են տալիս, Վոր Մարքսն ալիւլի յեր խորացել տնտեսական հարցերի մէջ:

Բրյուսելում Մարքսը 46—47 թ. ձմեռը գրեց իր նշանավոր աշխատութիւնը՝ «Փիլիսոփայութեան աղփատութեան պատասխան պարուն Պրուդոնի աղփատութեան փիլիսոփայութեան»: Այդ աշխատութեան մէջ Մարքսը քննադատութեան է յենթարկում Պրուդոնի հայացքները և պոլեմիկական ձևով շարադրում է իր սեփական պատմափիլիսոփայական և տնտեսական հայացքները:

Պրուդոնը այդ ժամանակ մեծ համբավ և ազդեցութիւն ուներ Ֆրանսիական սոցիալիստների շրջանում. նրա առաջին աշխատութիւնը, Վոր լույս տեսաւ 1840 թվին, շոշափում էր այն հարցը, թե ի՞նչ է սեփականութիւնը: Աշխատութիւնը հենց այդպէս էլ վերնադրված էր—«Ինչ է սեփականութիւնը»: Այդ հարցին Պրուդոնը պատասխանում էր, սեփականութիւնը անվանելով գողութիւն: Սեփականութեան բացատրութեան խնդրին Պրուդոնը մոտենում էր մանրբուրժուական տեսակետից, և, սակայն, ինչպէս Մարքսըն է ասում, «նրա նկատմամբ կիրառում էր սոցիալիստներից փոխ առած չափանիշը»:

Պրուդոնի առաջարկած միջոցը սեփականութիւնը վերացնելու հարցում այն էր, Վոր բանվորներն իրենց խնայողութիւնների միջոցով ակցիաներ ձեռք բերեյին և արհեստանոցներ կազմակերպեյին:

Պրուդոնը կարծում էր, Վոր նոր անդամների փայերի մուծումներով կամ արդեն կազմակերպված արհեստանոցների մէջ աշխատող բանվորների կապիտալի աճումով կարելի յեր կազմակերպել նոր գործարաններ մինչև այն աստիճան, յերբ բոլոր բանվորները տեղավորված կլինեյին գործարաններում և յերկրի բոլոր արտադրողական ուժերը, այդպիսով, կանցնեյին բանվորների ձեռքը: Սբա հետևանքով բուրժուազիայի ձեռքին կենտրոնացած բոլոր կապիտալները կկորցնեյին իրենց ուժը և կապիտալիստները կգրկեյին բանվորների աշխատանքից շահույթ ստանալու հնարավորութիւնից:

Մարքսը ծանոթ էր Պրուդոնի հետ փարիզից: Պրուդոնը նախքան «Աղքատութեան փիլիսոփայութիւնը» լույս ընծայելը ընդարձակ նամակով տեղեկացրել էր Մարքսին, Վոր ինքը շուտով հրատարակելու յե այդ աշխատութիւնը, և Վորի նկատմամբ սպասում է Մարքսի «Խիստ քննադատութեանը»: Մարքսը այդ մանրբուրժուական, անարխիստական դադափարախոսին պատասխանեց իր յերկով, Վորը **Ջախջախիչ հարված հասցրեց Պրուդոնի տեսակետների** աղդեցութեանը: Մարքսի պատասխանը լույս տեսաւ փարիզում 1847 թվին, Վորով և նա իզեց իր **հարաբերութիւնները** Պրուդոնի հետ:

1864 թ. հունվարի 24-ին Շվաբցերին ուղղած իր նամակում Մարքսն, անդրադառնալով իր պատասխանին, գրում է հետևյալը. «Յես այնտեղ ցույց տվի, ի միջի այլոց, թե վորքան քիչ է Պրուդոնը թափանցել գիտական դիալեկտիկայի գաղափարները և թե վորքան, մյուս կողմից, նա վարակված է սպեկուլյատիվ փիլիսոփայության պատրանքներով: Փոխանակ տնտեսական կատեգորիաները քննելու իրեն տեսական արտահայտություն պատմական արտադրողական հարաբերությունների, վորոնք համապատասխանում են նյութական արտադրության դարգացման վորոշ աստիճանի, նա դրանք դարձնում է ի սկզբանե անտի գոյություն ունեցող հավիտենական գաղափարներ և, այդպիսով, վերադառնում է իր յեղակետային տեսակետին—բուրժուական տնտեսագիտության տեսակետին»:

«Այնուհետև յես ցույց եմ տալիս, թե վորքան անբավարար է և մակերեսային նրա ծանոթությունը քաղաքատնտեսության հետ... Առանձնապես յես աշխատում եմ անպացուցել, վոր Պրուդոնը ունի միայն աղտոտ, սխալ և վոչ լրիվ հասկացություններ քաղաքատնտեսության հիմքի—փոխանակային արժեքի մասին: Իմ ընդհանուր դատողությունը նրա տեսակետի վերաբերյալ յես յեզրափակում եմ հետևյալ խոսքերով:

«Յուրաքանչյուր տնտեսագիտական ուսմունք ունի լավ և վատ կողմ, ահա միակ կետը, վորտեղ պարոն Պրուդոնը չի ձաղկում ինքն իրեն: Լավ կողմը նրա կարծիքով ցույց են տալիս տնտեսագետները, իսկ

վատ կողմը դրսեվորում են սոցիալիստները: Իսկ ինքը վերցնում է տնտեսագետներից այն համոզումը, թե հավիտենական հարարերություններն անհրաժեշտ են, իսկ սոցիալիստներից՝ այն պատրանքը, վորի հետևանքով նրանք աղքատության մեջ միայն աղքատություն են տեսնում: Թե մեկի և թե մյուսի նման նա ևս ձգտում է հենվել գիտության հեղինակության, սակայն գիտությունը նրա ձեռքում դառնում է վորորմեկի մի փշրանք, «գիտական ֆորմուլա»:

«Այսպիսով Պրուդոնը յերևակայում է, թե քննադատում է և՛ քաղաքատնտեսությունը, և՛ կոմունիզմը, իսկ իրապես նա ավելի ցածր է կանգնած և՛ մեկից, և՛ մյուսից: Նա ցածր է տնտեսագետներից, վորովհետև յերևակայում է, թե իբրև փիլիսոփա, վոր տիրել է կախարդական ֆորմուլային, նա կարող է խիղախել մտնել դուռ տնտեսագիտական մանրամասնությունների մեջ. նա ցածր է սոցիալիստներից, վորովհետև վո՛չ բավականաչափ համարձակություն ունի, վո՛չ բավականաչափ գիտելիքներ, վորպեսզի վեր բարձրանա թեկուզ սպեկուլյատիվ ձևով բուրժուական շրջահալածի մակարդակից: Նա իբրև գիտնական ուղում է յացքի մակարդակից: Նա իբրև գիտնական ուղում է յաղբի, իսկ իրապես նա հանդիսանում է մանր բուրժուա, վորը մշանջնորեն ճոճվում է կապիտալի և աշխատանքի միջև, քաղաքատնտեսության և կոմունիզմի միջև»:

Մարքսի բրուսելյան շրջանի հեղափոխական դործունեության արգասիքը յեղավ, «Կոմունիստների միության» միջազգային կազմակերպությունը:

Մենք ասացինք, վոր 30-ական թվականներին Գերմանիայից հեռացած կամ աքսորված արհեստավորներն ու բանվորները Փարիզում կազմել էին միություններ: Այդ միությունների մեջ մանող բանվորների ձախ թիվը 1836 թվին հիմնեց «Ճշմարիտների միությունը», վորի ղեկավարն սկզբում Շուստերն էր, իսկ հետո Վալտլինգը ու Կարլ Շապերը. միության աշխարհայացքն ուստիական-կոմունիստական էր: Յերբ 1839 թվին պարտվեց Ուգյուստ Բլանկիի ղեկավարած ապստամբությունը, «Ճշմարիտների միությունը» իբրև կենտրոնական կազմակերպություն դադարեց գոյություն ունենալուց. մնացին միայն առանձին խմբակներ, վորոնց ղեկավարներն այդ միության նախկին անդամներն էին: Շապերն իր ընկերների հետ անցավ Լոնդոն, ուր և ստեղծեց «Բանվորական լուսավորական ընկերությունը», իսկ Վալտլինգը տեղափոխվեց Շվեյցարիա. այստեղ նա յեռանդուն կազմակերպական աշխատանք ծավալեց. ինչպես Փարիզի, այնպես և Լոնդոնի այդ հեղափոխական խմբակների հետ 1842 թվից կապվել էր Ենդելսը, իսկ Մարքսը 1845 թվից սկսում է ուժեղ ազդեցություն գործել այդ խմբակների վրա, վորոնք տարածվել էին արդեն Գերմանիայում, Լոնդոնում, Շվեյցարիայում և Փարիզում:

Այդ շրջանում խոշոր հեղինակություն ուներ Վալտլինգը (1808—1871 թ. թ.), արհեստով նա դերձակ էր: Վալտլինգը շրջում էր քաղաքից քաղաք. այդ շրջագայությունների ժամանակ նա ընկավ Փարիզ և 1847 թվին մտավ «Ճշմարիտների միության» մեջ:

Այդ միության հանձնարարությամբ 1838 թվին նա գրեց «Մարդկությունն ինչպես վոր կա և ինչպիսին վոր պիտի լինի» աշխատությունը:

Բլանկիի ապստամբությունից հետո Վալտլինգը 1840 թվին անցավ Ժնև, ուր նա նպաստավոր հող գտավ իր կոմունիստական հայացքները տարածելու համար: Վալտլինգի յեռանդուն գործունեությունը չնորհիվ բանվորական կոմունիստական խմբակները սկսեցին աճել:

1842 թվին Վալտլինգը հրատարակեց իր գլխավոր աշխատությունը— «Ներդաշնակության և ազատության գրավականները»: Այդ աշխատության մեջ նա գրում էր.

«Սկսած այն ժամանակից, յերբ մարդկային սեռը աճեց ու բազմացավ, առաջ յեկավ հողի սեփականություն, վերջիվերջո շատերի համար անհնարին յեղավ հող ձեռք բերել, վորովհետև ամեն ինչի տիրել էին ուրիշները. այդ ժամանակից է վեր սեփականությունը դարձավ հասարակության բնական իրավունքների խախտում, անողորմ, յեղբայրասպան, մարդկության արժանապատվության համար խայտառակ մի յերեվույթ: Սեփականության իրավունքը դարձավ աղաղակող անարդարության, բազմաթիվ հաղարավորների թշվառության պատճառ: Հին, նախած չքավորության, թշվառության պատճառ: Հին, նախած հասարակական կյանքի կառուցվածքի վոր անկյունն էլ մենք մեր հայացքը նետենք, ամենուրեք կհանդիպենք վոճրագործությունների, արատների, վորոնց պատճառն անհավասարությունն է և նրա միջոցը—վորդը:

Այդ անհավասարութիւնից ստեղծւիլ է յետասիրութիւնը: Իդուր ժողովուրդն արյուն և արցունք թափեց թարմացնելու աղատութեան թառամած ծառը: Նրա հիվանդութիւնն ավելի խորն է, քան մինչև այժմ կարծում ելինք: Փորենք այն, յեղբայրներ, մինչև նրա արմատները, վտրովհետև այդտեղ է թաղնված չահասիրութեան վորդը, վոր դադտադողի ծծում է ջահել ծառի հյութերը»:

«Ներդաշնակութեան և աղատութեան դրամականները» մեջ Վալտլինդը մանրամասնորեն դժում է իր ըմբռնած ապագա կոմունիստական հասարակութեան իդեալական պատկերը: Վալտլինդի պատկերացումով այդ հասարակութիւնը պետք է ունենա վոչ թե կառավարութիւն, այլ ոգտավետ գիտութիւնների իմաստուն ներկայացուցիչներից կազմված վարչութիւն, և այդ գալիք հասարակութեան մեջ բոլորը միատեսակ կոգտվեն բարիքներից և աղատորեն կղարգացնեն իրենց անհատական ընդունակութիւնները:

Կոմունիստական հասարակութեան հասնելու ուղիի մասին Վալտլինդը հետևյալ խորհրդածութիւնն է անում.

«Յերկու ուղի յեն տանում,—ասում է նա,—դեպի ցանկալի նպատակը. ուղիղ, լայն և հարթ ճանապարհը փակել է մեր առաջ կոմայականութեան, իշխանասիրութեան և շահամոլութեան դրութիւնը, և շատ ջանքեր են հարկաւոր, շատ համբերութիւն, վտրպեղի հասնենք մեր նպատակին, այն նեղ սայթաքեցնող արահետով, վորով մենք քայլում ենք: Բայց, համարձակորեն դեպի առաջ, տանջանքի ընկերներ, և մենք

կհասնենք մեր նպատակին, և վորքան ծանր է աշխատանքը, այնքան հաճոյամատուց է վարձատրութիւնը»:

Վալտլինդը մյուս ուտոպիստներից տարբերվում էր նրանով, վոր նա չէր կարծում, թե պրոպագանդայով, մարդկանց բանականութեան դիմելով միայն կարելի յեր հեղաշրջում կատարել հասարակական կյանքում. հեղաշրջման այդ ուղին «նա փակված էր տեսնում», ուստի և նա կոչում էր հասարակական կյանքում «գոյութիւն ունեցող անկարգութիւնը հասցնել մինչև իր դադաթնակետին»: Հասարակական կյանքի կառուցվածքը փոխելու համար նա ամենից ավելի հեղափոխական տարրը համարում էր լուծպեն-պրոլետարիատին:

1843 թվին Վալտլինդը գրեց մի նոր աշխատութիւն՝ «Խեղճ մեղսավորի ավետարանը» վերնագրով: Այդ բրոշյուրի մեջ նա Քրիստոսին ներկայացնում էր վորպես կոմունիստական ուսմունքի նախադրարը: Առաջարանի մեջ Վալտլինդը, դիմելով ճնշվածներին, ասում է.

«Խեղճ մեղսավորներ, ավետարանը ձեզ համար է. դարձրեք այն աղատութեան ավետարանը. դուք, վորոնց հովատը տատանվում է, վորոնց գիտելիքն ամուր հիմքի վրա չի դրնվում, վորոնց հույսը կործանվում է հուսալքութեան ծովում, յեկեք և քաղեք նոր խիղախութիւն և նոր հույս: Յեթե տերտերների մեկնութիւններն ու պարզաբանումները ձեր սրտում մարեցրել են սիրո ամեն մի կայծ դեպի յեկեղեցական ավետարանը, ապա նախապես մի՛ հրաժարվեք այդ ա-

վետարանից: Այն գրեւ եւ վոչ թե մի սուրբ, մի ազնւաբարո և առաքինի մարդ, վոչ, այն գրեւ եւ մի սովորական մեղսավոր... Յեկեք, բոլոր խեղճեր, աշխատավորներ, ծանրաբեռնվածներ, արհամարհվողներ, ծաղրվածներ և ճնշվածներ, և, յեթե դուք բոլորի համար ազատութիւն ու արդարութիւն եք ցանկանում, ապա այդ ավետարանից դուք կքաղեք նոր խիղախութիւն և հույս»:

Մենք դիտավորյալ կերպով կանգ առանք Վայտլինդի վրա, վորովհետեւ Մարքսի մի քանի կենսագիրներ աշխատում են ցույց տալ, թե Վայտլինդը վորոշ ազդեցութիւն ե ունեցել Մարքսի վրա: Յորանց Մերինգը իր «Կարլ Մարքս» աշխատութեան մեջ այդ մասին գրում ե հետեյալը.

«Ավելի մեծ դրամատիզմ և ավելի նշանակելի հասարակական հետաքրքրութիւն ե ներկայացնում, քան հետհեղեյան ժամանակի փիլիսոփաների քննադատութիւնը, Մարքսի ընդհարումը յերկու հանճարեղ պրոլետարներին (Վայտլինդի և Պրուդոնի—Դր. Ս.) հետ, վորոնք նրա վրա մեծ ազդեցութիւն գործեցին նրա գործունեյութեան սկզբնական շրջանում»: Մերինդի այս հայտարարութիւնը վոչ մի հիմք չունի. նա չի հայտնում, թե վորն ե՝ Մարքսի գործունեյութեան այն սկզբնական շրջանը, վորի ընթացքում նա կրել ե Վայտլինդի և Պրուդոնի ազդեցութիւնը:

Մարքսը, վորքան հայտնի յե, հանդիպեց Վայտլինդին 1846 թվի սկզբին Բրյուսելում, մինչ այդ նա ծանոթ եր Վայտլինդի գրվածքներին և գործունեյութեան: Հանձին Վայտլինդի Մարքսը տեսնում եր կեն-

դանի մարմնացումը, շնորհալի և գիտակից ներկայացուցչին այն բանվոր դասակարգի, վորի պատմական դերն ինքը բացահայտել եր: Մինչ Վայտլինդի հետ ծանոթանալը, Մարքսը հետեյալն եր գրում նրա մասին.

«Վո՞րտեղ կարող եր (գերմանական) բուրժուազիան, ներառյալ նրա փիլիսոփաներին և դրականագետներին, նշել բուրժուազիայի քաղաքական ազատագրման վերաբերյալ այնպիսի մի աշխատութիւն, վորպիսին Վայտլինդի «Ներդաշնակութեան և ազատութեան գրավականներն են»: Եթե համեմատելու լինենք գերմանական քաղաքական դրականութեան չոր ու ցամաք և յերկչոտ միջակութիւնը գերմանական բանվորների այդ անորինակ և փայլուն դերյուտի հետ, յեթե համեմատելու լինենք պրոլետարիատի այդ հսկայական մանկական կոշիկները բուրժուազիայի կոխկըրտված քաղաքական կոշիկների թղուկային չափի հետ, ապա ունեք ե, վոր այդ մանուկին նախադուշակեց նրա անհասկանալի տալով ինքնուրեք գերայդպիսի դրական գնահատական տալով ինքնուրեք ձախի փայլուն կարողութիւններին, նրա գրվածքը մանկական կոշիկներ եր անվանում: Սրանով Մարքսն ուղում եր ասել, վոր Վայտլինդի հայացքները կարոտ եյին մշակման, զարգացման և գիտական հիմնավորման:

Մարքսը, Բրյուսելում ծավալելով լայն կազմակերպական և քաղաքական աշխատանք, ձգտում եր սիւսիւսիւսի բոլոր կոմունիստներին. անշուշտ այս նկատմամբ նա պետք ե աշխատել իր հայացքներով հա-

մակել նաև Վայոլինդին և նրա աղդեցության տակ
գտնվող կոմունիստական խմբակները: Մարքսն ու Են-
գելսը բավականաչափ ջանք դրած գրին Վայոլինդին
իրենց կողմնակից դարձնելու, սակայն, Վայոլինդը
չհրաժարվեց քրիստոնեությունից չաղախված իր ու-
սույնական — կոմունիստական հայացքներից և այդ
պատճառով ել տեղի ունեցավ Մարքսի և Ենգելսի կա-
պերի խզումը Վայոլինդի հետ: Այդ մասին մեզ պատ-
մում է ռուս մտավորական Անենկովը, վորը մի Ժա-
մանակ Մարքսի համակիրն էր, բայց հետագայում
հրաժարվեց իր հեղափոխական տրամադրություննե-
րից: 1846 թվին նա յեկել էր Բրյուսել Մարքսին աչ-
ցելության: Իր հանդիպման մասին Անենկովը, սու-
րյեկտիվ բնույթ կրող հիշողությունների մեջ, պատ-
մում է հետևյալը.

«Առաջին իսկ տեսակցությունից հետո Մարքսը
ինձ հրավիրեց մի խորհրդակցության, վոր պիտի տե-
ղի ունենար յերեկոյան դերձակ Վայոլինդի հետ...
Խորհրդակցությունը սկսվեց, վորպեսզի ստեղծվի,
ըստ հնարավորության, բանվորական շարժման ղեկա-
վարների միջև գործողությունների ընդհանրություն,
յես շտապեցի ներկա լինել այդ խորհրդակցության,
համաձայն հրավերի:

...Մենք նստեցինք վորքրիկ կանաչ սեղանի շուր-
ջը, վորի մի ծայրին տեղ բռնեց Մարքսը, վերջերեց
մատիսը և իր առյուծի գլուխը կորացրեց թղթի մի
կտորի վրա, մինչդեռ նրա անբաժան ուղեկիցը և պրո-
պագանդայի ընկերակիցը — բարձրահասակ, ուղղաձիգ,
անգլիական ձևով լուրջ Ենգելսը բացեց նիստը ճա-

ռով... Մարքսը, բարձրացնելով իր գլուխը, ուղղակի
դիմեց Վայոլինդին:

«Առաջեր մեզ, Վայոլինդ, ի՞նչ հիմունքներով ե՞ր
դուք արդարացնում ձեր հեղափոխական գործունեյու-
թյունը և ինչի՞ վրա յեք մտադիր հիմնել այն ապա-
թյունը»... Վայոլինդն ըստ յերեույթին ցանկանում
էր խորհրդակցությունը պահել լիբերալ բարբառում-
ների ընդհանուր տեղերի վրա, հուշումից դողացող
ձայնով նա ապացուցում էր, վոր այն անձնավորու-
թյունը, վորը հանուն արդարություն, համերաշխու-
թյան և յեղարարական ոգնություն դադարի և հարյու-
րային մարդկանց հավաքել է մի դրոշի տակ, չի կա-
րավոր մարդկանց հավաքել և պարապ մարդ, վոր ինքը՝
լող անվանվել դատարկ և պարապ մարդ, վոր ինքը՝
Վայոլինդը՝ այսօրվա հարձակալության այն հարյու-
թարվում է, հիշելով շնորհակալության այն հարյու-
րավոր նամակներն ու հայտարարությունները, վոր
ստացել է իր հայրենիքի զանազան կողմերից, և վոր
թերևս իր համեստ նախապատրաստական աշխատանքն
ընդհանուր գործի համար ավելի կարևոր է, քան քըն-
նադատությունը և ուսմունքների կարինետային վեր-
լուծությունը...

Վերջին խոսքերից հետո զայրացած Մարքսը ձեռ-
քով խիեց սեղանին և տեղից վեր կացավ, ասելով.

«Յերբեք դեռևս տգիտությունը վոչ վոքի չի ող-
նել»... Խորհրդակցությունը սրանով վերջացավ...»:

Մարքսի ազդեցութիւնն արդէն տարածվել էր իր հայրենիքի սահմաններէից դուրս: Բրյուսելում, կըրթնած «Բանվորական լուսավորական ընկերութեան», իր համախոհների միջոցով, Բրյուսելից Գերմանիա, Ֆրանսիա, Անգլիա, Շվեյցարիա մեկնող իր ընկերների ձեռքով նա աշխատում էր հաստատուն կապեր ստեղծել դործող կոմունիստական խմբակների հետ: Մարքսը ձգտում էր իրարից անջատ աշխատող խմբակները սերտորեն իրար կապել և միավորել մի կազմակերպութեան մեջ: Մարքսը գտնում էր, վոր նախքան այդ միջազգային ընկերութեան ստեղծումը անհրաժեշտ է, վոր դոյութիւնն ունեցող կոմունիստական խմբակներն ընտրեյին իրենց միջից կոմիտեներ, վորոնք հարաբերութիւնների մեջ մտնեյին իրար հետ: Մարքսի առաջարկով այդ կոմիտեները կոչվեցին կոնսպոնդենտային (թղթակցութեան միջոցով կապ պահպանող) կոմիտեներ: Արդէն 46 թվի յերկրորդ կիսին Բրյուսելում Մարքսի ղեկավարութեամբ կազմակերպվել էր մի տեսակ կենտրոնական կորեսպոնդենտային բյուրո, վոր կապ էր պահպանում այլևայլ յերկրների կոմունիստական խմբակների հետ և հրա-

Բերյուսեւի ներկայացուցիչն եր Վիլհելմ Վոյլֆը, փարիզի կոմունիստների ներկայացուցիչն եր Ենդելսը: Մարքսը այդ առաջին կոնգրեսին չմասնակցեց, պատգամավորների թիվը շատ չէր: Կոնգրեսը վորոշեց միավորվել և կազմակերպել «Կոմունիստների միություն»: Ընդունվեց Միության կանոնադրությունը, վորի առաջին կետը ձևակերպում եր հեղափոխական կոմունիզմի հիմնական դադարարը. «Միության նպատակն է՝ տապալել բուրժուազիային, պրոլետարիատի իշխանություն հաստատել, վերացնել հին, դասակարգերի հակամարտությունների վրա հիմնված բուրժուական հասարակությունը և ստեղծել նոր հասարակություն առանց դասակարգերի և մասնավոր սեփականության»: Կոնգրեսը վորոշեց մշակել նաև կոմունիստական «հավատի դավանության» նախադիժը, վոր պիտի դառնար այդ միության ծրագիրը. այդ նախագիծը պետք է ներկայացնեյին զանազան շրջանները հաջորդ կոնգրեսին: Նախադի մշակմամբ զբաղված եյին և՛ Ենդելսը, և՛ Մարքսը: Ահա թե ինչ է գրում այդ մասին Ենդելսը Մարքսին 1847 թվի նոյեմբերի 24-ին փարիզից. «Մտածիր հավատի սիմվոլի մասին: Յես կարծում եմ, վոր լավ կլինի հրաժարվել կատեխիզիսի ձևից և այդ գործը կոմունիստական մանիֆեստ անվանել: Այժմյան ձևը պիտանի չէ, վորովհետև այդտեղ պատմական տեղեկություններ են հաղորդվում: Յես այստեղից ինձ հետ կրեթեմ իմ կազմածը. նա գրված է պարզ, պատմողական ձևով, բայց այն պիտի խմբագրել, վորովհետև արագ է գրված: Յես գրում եմ՝ ինչ է կոմունիզմը, այնուհետև անց-

Կ. Մարքսը 1867 թվին.

նում եմ պրոլետարիատի ծագման պատմությանը, նրա տարբերությունը նախորդ բանվորներից, պրոլետարիատի և բուրժուազիայի պատմությանը, ճգնաժամերին և յեղրակացություններին: Միջանկյալ զանազան յերկրորդական խնդիրներ և իբրև յեղրակացություն՝ կոմունիստների կուսակցական քաղաքականությունը, վորքան դա հնարավոր է հրապարակել: Այստեղինը տակավին չի առաջարկված հաստատելու համար, բայց յես կարծում եմ, վոր այն կհաջողվի անցկացնել այնպես, վոր նրա մեջ, համենայն դեպս, չլինի վոչ մի բան, վոր հակասեր մեր հայացքների ամենամանր մանրամասնություններին»:

1847 թվի նոյեմբերի վերջին Լոնդոնում հավաքվեց Կոմունիստների միության յերկրորդ կոնգրեսը. այս անգամ Մարքսը ներկա յեր կոնգրեսին: Կոնգրեսն ընդունեց Մարքսի ներկայացրած թեզիսները և առաջարկեց նրան հրատարակել կոմունիստական կուսակցության մանիֆեստը: Մարքսը, անշուշտ, մանիֆեստը կազմելիս նկատի յեր առել և Ենգելսի կազմած նախագիծը: Մանիֆեստում արծարծված հիմնական միտքը, ինչպես ընդգծում է Ենգելսը, պատկանում է «հատկապես և բացառապես Մարքսին»: «Այն հիմնական միտքը, —ասում է Ենգելսը,—թե անտեսական արտադրությունը և անխոստափելիորեն նրանով պայմանավորվող հասարակության կառուցվածքը կազմում են տվյալ պատմական դարաշրջանի քաղաքական և մտավոր պատմության հիմքը, վոր, դրան համապատասխան, ամբողջ պատմությունը, այն ժամանակից ի վեր, յերբ քայքայվեց նախնադարյան հա-

մայնական հողատիրությունը — է դասակարգային պայքարի պատմություն, այսինքն՝ շահագործվողների և շահագործողների, յենթակա և իշխող դասակարգերի պայքարի պատմություն՝ հասարակական զարգացման զանազան աստիճաններում, վոր այդ պայքարն այժմ հասել է այն աստիճանի, վորի վրա շահագործվող և ճնշված դասակարգը (պրոլետարիատը) չի կարող ազատագրվել շահագործող և ճնշող դասակարգից, չազատագրելով միաժամանակ և ընդմիջտ ամբողջ հասարակությունը շահագործումից, ճնշումից և դասակարգային պայքարից, —այս հիմնական միտքը և դասակարգային պայքարից, —այս հիմնական միտքը պատկանում է հատկապես և բացառապես Մարքսին»:

Մանիֆեստը լույս տեսավ 1848 թվի փետրվարի յերկրորդ կիսին, Փետրվարյան հեղափոխության սկզբնավորությունից մի քանի որ առաջ: Մանիֆեստը վերջանում էր համաշխարհային բանվորության պայքարի նշանաբանը դարձած կոչով՝ «Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք»:

«Կոմունիստական մանիֆեստ»-ի մեջ Մարքսը պատմության մատերիալիստական ըմբռնման լույսի տակ տվեց զիտական սոցիալիզմի փայլուն շարադրությունը:

Մարքսն իր պատմութիւլիստիայական տեսությունը, վոր պատմական մատերիալիզմ անունն ստացավ, դրուխավոր գծերով մշակել էր տակավին 1845 թվին: Այդ ժապին Ենգելսը մեղ հաղորդում է հետեւյալը. «Յերբ մասին Ենգելսը մեղ հաղորդում է Մարքսին Փարիզում՝ յես 1844 թ. ամառը այցելեցի Մարքսին փարիզում՝ պարզվեց, վոր մենք իրար հետ համաձայն ենք բոլոր տեսական բնագավառներում: Այդ ժամանակից սկսվեց

մեր միատեղ աշխատանքը: Յերբ մենք 1845 թ. դար նանը նորից հանդիպեցինք Բրյուսելում, Մարքսը... արդեն զարգացրել էր պատմության իր մատերիալիստական տեսության գլխավոր մասերը, և մենք ձեռնամուխ յեղանք մանրամասնորեն մշակելու ամենաապլազան ուղղություններով կիրառելի հետազոտության այդ նոր հայտնաբերած մեթոդը»:

Մարքսի պատմափիլիսոփայական հայացքները ձևակերպված էյին արդեն, յերբ նա գրում էր իր «պատասխանը» Պրուդոնին: «Փիլիսոփայության աղքատության» մեջ Մարքսն առաջին անգամ մեզ տվեց պատմական մատերիալիզմի կարևորագույն հարցերի գիտական շարադրությունը: Իսկ «Կոմունիստական մանիֆեստ»-ի մեջ պատմության մատերիալիստական աեսությունն է՛լ ավելի ցայտուն զարգացած և ամբողջական բնույթ ստացավ:

Պատմության մատերիալիստական լուսաբանությամբ Մարքսը բացահայտեց մարդկային պատմության զարգացման որենքը: «Այնպես, ինչպես Դարվինը,—ասում է Ենդելսը իր ճառի մեջ Մարքսի գերեզմանի վրա,—բացահայտեց որդանական բնության զարգացման որենքը, այնպես էլ Մարքսը բացահայտեց մարդկային պատմության զարգացման որենքը—այն հասարակ, մինչև այժմ իդեոլոգիական շերտերով սքողված փաստը, վոր մարդիկ պետք է ուտեն, խմեն, բնակարան ունենան, հագնվեն նախքան զբաղվեն քաղաքականությամբ, գիտությամբ, արվեստով, կրոնով և այլն, և վոր, հետևապես, գոյության անմիջական նյութական միջոցների արտադրությունը և դրան հա-

մապատասխան մի ժողովրդի կամ մի դարաշրջանի տնտեսական զարգացման աստիճանը կազմում է այն հիմքը, վորից պետք է դուրս բերվեն հետևապես, կնշանակի՝ բացատրվեն (այլ վոչ թե ընդհակառակը, ինչպես մինչև այժմ արվել է) մարդկանց պետական հաստատությունները, իրավական հայացքները, արվեստը և նույնիսկ կրոնական պատկերացումները»:

Նյութական միջոցների արտադրությունը մի պրոցես է, վոր տեղի յե ունենում մարդկանց և բնության միջև: Մարդիկ աշխատանքի դործիքներով աղղում են բնության վրա, փոխում այն և նրա ուժերը ոգտադործում իրենց կարիքների համար:

Արտադրությունը, վոր մարդկանց կապի հիմքն է հանդիսանում, գտնվում է փոփոխման և զարգացման պրոցեսի մեջ: Արտադրության փոփոխման հետևանքով փոխվում է և մարդկանց հասարակական հարաբերությունների բնույթը: Մարդկային հասարակությունն իր զարգացման ընթացքում անցնում է դանաթան աատիճաններ, այդ աստիճանները ձևավորվում են դան աատարական-տնտեսական Ֆորմացիաներ, վորրև հասարակական-տնտեսական Ֆորմացիաներ, վորոնք իրարից տարբերվում են իրենց հատկանշող արտադրության յեղանակով: Յուրաքանչյուր Ֆորմատայի արտադրության յեղանակը վորոշվում է այն հարաբերություններով, վոր ստեղծվում են մարդկանց միջև արտադրության պրոցեսում. այդ հարաբերությունները Մարքսն անվանում է արտադրական հարաբերություններ:

Մարդիկ ներդործում են բնության վրա և, փոխելով այն, ծառայեցնում իրենց կենսական կարիքներ:

րի բավարարման—արտադրողական ուժերի միջոցով: Մարդը, Մարքսի արտահայտությամբ, դարձեցնում է բնության ներհող ուժերը և ծառայեցնում դրանք իրենց կարիքների բավարարմանը:

Արտադրողական ուժերը գտնվում են փոփոխման և զարգացման պրոցեսում: Այդ ուժերի զարգացման աստիճանով և սոցիալականօրվում արտադրության յեղանակը: Արտադրողական ուժերն են՝ 1) բանվորական ուժը, 2) աշխատանքի գործիքները, 3) աշխատանքի առարկան:

Պատմական մատերիալիզմը հասարակական Փորմացիաները ուսումնասիրում է նրանց պատմական ծագման, զարգացման և փոխանցումների մեջ: Մարքսի այս թեորիան առաջին անգամ պատմական տեսակետ մտքից հասարակական կյանքի զարգացման ուսումնասիրության բնագավառը: Դրանով նա չեղտակի կերպով հակադրվեց բուրժուական հասարակագիտության, վորը մշտնջենական ուժ ունեցող գործոններ և սահմանում և նրանցով աշխատում բացատրել պատմական զարգացման պրոցեսը:

Պատմական մատերիալիզմը կոնկրետ հասարակական—տնտեսական Փորմացիաների հետադոտությամբ, նրանց որինաչափ փոխանցումների ուսումնասիրությամբ հայտնաբերեց հասարակական զարգացման շարժիչ ուղեքները: Գտնելով այդ ուղեքները, Մարքսը և Ենգելսը բանվոր դասակարգի ձեռքը տվին զիտական հատու մի ղենք: «Կոմունիստական մանիֆեստ»-ից հետո յե, վոր սոցիալիզմը դարձավ պրոլետարիատի՝ անխորտակելի, զիտակաճ հիմունքների

վրա խարսխված քաղաքական—դասակարգային շարժման տեսությունը:

«Կոմունիստական Մանիֆեստի» մեջ Մարքսն ու Ենգելսը ցույց տվին, վոր այն ժամանակից ի վեր, յերբ քայքայվեց նախնադարյան համայնքը, հասարակության մեջ ծնունդ առան ներքին հակասություններ:

Այդ շրջանից մարդկային պատմությունը դարձավ դասակարգային պայքարի պատմություն: Յեվ հասարակության շարժումը սկսեց կատարվել դասակարգային պայքարի միջոցով: Դասակարգային հակասություններն իրենք արտահայտություն են հանդիսանում արտադրողական ուժերի և արտադրական հարաբերությունների հակասությունների: Զարգացման վորոշ աստիճանին, —ինչպես ասում է Մարքսը, —«արտադրական հարաբերությունները շղթաներ են դառնում արտադրողական ուժերի զարգացման համար»: Նում արտադրողական ուժերի զարգացման համար՝ Այդ հակասությունը պատմության մեջ լուծվում է հեղափոխությամբ, վորը դասակարգային պայքարի անհրաժեշտ ամենալարված փուլն է հանդիսանում: Հեղափոխման ամենալարված փուլն է հանդիսանում և փոխությունները, Մարքսի արտահայտությամբ, պատմության շոգեշարժերն են. հեղափոխություններն ի միջոցին «աղդաբնակության մի մասը իր կամքը պարտադրում է մյուս մասին թնդանոթների, հրացանների և սվինների միջոցով»:

Արտադրողական ուժերի և արտադրական հարաբերությունների հակասությունները, ինչպես և նրանց արտահայտությունը — դասակարգային պայքարը—ձագել են պատմական պրոցեսի վորոշ շրջանում,

այն ժամանակ, յերբ արտադրողը բաժանվեց արտադրութեան միջոցներէն ու պայմաններէն: Արտադրութեան յուրաքանչյուր յեղանակ իր մեջ ծնում, աճեցնում է այն ուժը, վոր վերացնում է այն և ստեղծում արտադրութեան նոր յեղանակ:

Կապիտալիստական հասարակութիւնն, ըստ «Կոմունիստական Մանիֆեստի», հակասութիւններ և դասակարգային շահագործման վրա հիմնված վերջին անտագոնիստակէ: Հասարակութիւնն է: Այն ուժը, վոր ծնվել է կապիտալիզմից և զարգանում է նրա ծոցում և վորը պետք է վոչնչացնի այն հեղափոխութեան միջոցով—դա բանվոր դասակարգն է: Գալիք անխուսափելի նոր հասարակակարգը—սոցիալիզմն է: Պրոլետարիատը կապիտալիզմի դերեղմանափոխն է:

«Արդիւնաբերութեան առաջադիմութիւնը, —աղաքարում է «Կոմունիստական Մանիֆեստը», —վորի ահամա և պատիւ կրողն է հանդիսանում բուրժուազիան, մրցման հետեանքով բանվորների միջև առաջացած բաժանվածութեան տեղը դնում է նրանց միավորումը ասոցիացիայի միջոցով: Նոչոր արդիւնաբերութեան զարգացման հետ բուրժուազիայի վտարի տակից խլվում է այն հիմքը, վորի վրա նա արտադրում և «յուրացնում է» մթերքները: Նա արտադրում է նախ և առաջ իր սեփական դերեղմանափոխներին»:

Մարքսը տվեց մեզ հասարակութեան զարգացման այս ամրակուռ, ասեւ գրանիտայ մի կտորից կերտված տեսութիւնը, վորովհետեւ նա գործադրում երկեցութեան իմացողութեան այնպիսի մի հաստատուն, համապարփակ և հեղափոխական մեթոդ, վորպիսին

մատերիալիստական դիալեկտիկան է: «Նորացնելով և զարգացնելով փրկիստիական մատերալիզմը, Մարքսը մինչև յիւրջը հասցրեց, տարածեց այն մարդկային հասարակութեան իմացողութեան վրա: Պատմական մատերիալիզմը հանդիսացավ շիտական մտքի մեծագույն նվաճումը»: (Լենին):

ՄԱՐԻՍԸ ՅԵՎ 1848 Թ. ՀԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅՈՒՆԸ

1848 թվին Արևմտյան Յեվրոպայի մի քանի յերկրներում հեղափոխութիւն բռնկեց: 1847 թվականին սկսված համաւերստական տնտեսական ճգնաժամը շարունակարգային հակասութիւնները չափազանց սրել էր առանձնապէս Ֆրանսիայում: Փետրվարի 24-ին Փարիզի բանվորները, մանր և միջին բուրժուազիայի աջակցութեամբ, տապալեցին Լյուի Ֆիլիպի միապետութիւնը: Փետրվարյան հեղափոխութեան արիւնքներն առաջորեն տարածվեցին Ավստրիայի և Գերմանիայի ռազմերէն տարածվեցին Ավստրիայի և Գերմանիայի վրա. մարտի 13-ին հեղափոխութիւն կատարվեց Վեննայում, իսկ մարտի 18-ին Բեռլինի փողոցները վոչնչացին հեղափոխական զանգվածներով:

Հեղափոխութեանց անմիջապէս հետո Ֆրանսիական ժամանակավոր կառավարութիւնը Մարքսին ուղարկեց հետևյալ նամակը.

«Ազնիւ, անկեղծ Մարքս!

Ֆրանսիական հանրապետութեան հողը ապաստան է ազատութեան բոլոր բարեկամների համար. Ձեզ արտաքսեց բռնակալութիւնը, իսկ ազատ Ֆրանսիան Ձեր, ինչպէս և նրանց առջև, ուղքեր պայքարում:

Կոմունիստներին Միությունը տակալվին այնքան ուժեղ չէր, վերապահի Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո յեվրոպական մայրացամաքում աճող քաղաքական շարժումների մեջ ղեկավար դեր խաղար։ Փարիզում Մարքսը հանդիպեց բաղմամբիվ գերմանացի բանվորներին, վրոնք բաժանված էյին առանձին խմբակցությունների. այդ խմբակցությունները սուր վեճերի և տարաձայնությունների մեջ էյին գտնվում։ Մարքսը ձեռնամուխ յեղավ Կոմունիստներին Միության ամրացմանը, համախմբելով իր շուրջը յայն

Մարքսը, յերեք ամիս փարիզում մնալուց հետո, վորոշեց մայիսի վերջին տեղափոխվել Գերմանիա, նա հաստատվեց Հոննոսյան գավառի Բյոլն քաղաքում, նա արդյունաբերական մեծ կենտրոն էր: Ենդելսի վոր արդյունաբերական առաջին աղղանշանն էլին բանվորները հեղափոխական առաջին աղղերը ամբողջ ալիւ, հիմնել խոշոր մի թերթ, վորն աղղեր ամբողջ Գերմանիայի քաղաքական կյանքի վրա. այդ ժամանակ Բյոլնի դեմոկրատական խաւերը ձեռնարկել էլին «Նոր Հոննոսյան լրագրի» հրատարակման դործին: Մարքսին և Ենդելսին հաջողվեց ստանձնել այդ լրագրի ղեկավարութունը: Մարքսը դարձաւ լրագրի

վում, չեն չղթալվում բռնի կերպով, հետևապես միայն արհեստականորեն, միայն առերևույթ: Պետութան լավագույն ձևը այն ձևն է, վորի մեջ հակասությունները բաղխվում են ազատ պայքարում և դրանով էլ իրենց լուծումն են գտնում:

Մեզ հարց կտան, մի՞թե մեզ մոտ չի գտնվի և վոչ մի արցունք, և վոչ մի հառաչանք, և վոչ մի խոսք ժողովրդական ցասումի զոհերի, համար, ալգային գվարդիայի համար, շարժական գվարդիայի համար, հանրապետական գվարդիայի համար, գծային զորքերի համար:

Պետությունը կհոգա նրանց այրինների և վորրերի մասին, դեկրետները կդրվերդեն նրանց, հանդիսավոր թաղման արարողություններով հողին կհանձնվի նրանց աճյունը, սրաշտոնական մամուլը նրանց անմահ կհռչակի, յեվրոպական ոեակցիան նրանց կրիառաքանի արևմուտքից մինչև արևելք, բայց դեմոկրատական մամուլի արտոնությունն ու իրավունքն է դալինս պսակ դնել այն պլեբեյների սպառնալի-մոայլ ճակատին, վոր հոչումված են քաղցից, անվանարկված մամուլից, լքված բժիշկներից, վորոնք աղնիվների շուրթերով ավաղակ, հրկիղիչ և գող են հռչակված. այ՞ն կանանց ու յերեխաների ճակատին, վորոնք ե՛լ ավելի անսահման թշվառություն են մատնված, կորստից ազատված նրանց լավագույն ներկայացուցիչների ճակատին, վորոնք ծովի այն կողմն են արտաքսված»:

Փարիզի պրոլետարիատի պարտությունը առաջացրեց ոեակցիայի ուժեղացում Գերմանիայում: Յերկչոտ գերմանական բուրժուազիան՝ հունիսյան որերից

սարսափած՝ գործարքի մեջ մտավ արտոլյուտիզմի և յունկերությունից հետ ու դավաճանեց ժողովրդական մասսաներին: Յերբ պարտվեց վեննայի պրոլետարիատի ապստամբությունը, պրուսական կառավարությունը ցրեց Ալգային ժողովը, պրուսական բուրժուազիան վոչ միայն թագավորական իշխանությունը վորեն դեմադրություն ցույց չտվեց, այլ և նա աշխատեց «ժողովրդին հաշտեցնել թագավորական իշխանության հետ»: Շրայլիգրատը գերմանական բուրժուազիայի այդ դավաճանական վարքագիծը նշավակում է հետևյալ տողերով.

Վոզ Գմացած մարդկանց բյուր ամոք, դուք մեզ խաբեցիք.

Ինչ վոր մեմ Գվանել էյիմ, չորս ամսում տարվեցիք.

Յեվ խիզախ մեր վոգիմ ու մահը՝ այդ էլ ծախեցիք:

Գերմանական բուրժուազիայի յերկչոտ, դավաճանական դերքը Մարտի հեղափոխության մեջ Մարքսը բնութագրում է 1848 թվի դեկտեմբերին «Նոր Հոնոսայան լրագրում» գետեղած հետևյալ հոդվածով.

«Այն ժամանակ, — գրում է Մարքսը, — յերբ 1648 և 1789 թվականների հեղափոխությունները լեցուն էյին հպարտության անսահման զգացումով, վորովհետև նրանք կանգնած էյին ստեղծագործության գլուխ, — 1848 թվի բեռլինցիների փառախրությունն այն է, վոր նրանք հնություն են հանդիսանում: Նրանց լույսը վոր նրանք հնություն են համարում և յերկրի նման է այն աստղերի լույսին, վոր համարում է յերկրի բնակիչներին, այդ լույսն արձակող մոլորակի մարու-

մից հետո 10.000 տարի անց: Պրուսական Մարտի հեղափոխութիւնը փոքրագիր ձևով, ինչպես և նա տեղի ունեցավ փոքրագիր ձևով, Յեվրոպայի համար հանդիսանում է այդպիսի մի աստղ, նրա լույսը վաղուց արդեն նկատված հասարակական դիակի լույսն էր: Գերմանական բուրժուազիան պարզացել է այնպիսի թրմրած, յերկչոտ և դանդաղ ձևով, վոր այն պահին, յերբ նա թշնամաբար հակադիր կանգնած էր ավատականութեան և բռնակալութեան, նա իրեն թշնամաբար հակադիր կանգնած տեսավ պրոլետարիատի ու քաղաքային այն բոլոր խավերի հանդեպ, վորոնց շահերն ու զաղափարները աղդակից ելին պրոլետարիատին: Նա իրեն թշնամի յեր նկատում վոչ միայն իր յետև կանգնած դասակարգը, այլ և իր առջև կանգնած ամբողջ Յեվրոպան: Հակառակ 1789 թվի Փրանսիական բուրժուազիային՝ պրուսական բուրժուազիան այն դասակարգը չէր, վոր արդի հասարակութիւնը պաշտպանում է հին հասարակութեան ներկայացուցիչները՝ միապետութիւնից և ազնվականութեանից... Նա վար իջավ մի ինչ-վոր դասի մակարդակի, վորը հակադիր է և՛ թագին, և՛ ժողովրդին, ընդդիմադիր է տրամադրված դրանց յերկուսի նկատմամբ, անվճռական է դեպի իր հակառակորդներից յուրաքանչյուրն առանձին վերցրած, վորովհետև նա միշտ տեսել է նրանց կա՛մ իր առջև, կա՛մ իր յետևը: Նա սկզբից ել հակված էր դավաճանելու ժողովրդին և հին հասարակութեան թաղակիր ներկայացուցչի հետ փոխադարձ զիջում կնքելու, վորովհետև նա ինքը վոչ թե նոր հասարակութեան շահերն էր ներկայացնում ընդդէմ հինի, այլ ծերացած

հասարակութեան ներսում վերանորոգված շահերը: Նա կանգնած էր հեղափոխութեան դեկի մոտ, վոչ թե նրա համար, վոր նրա թիկունքում էր ժողովուրդը, այլ վորովհետև ժողովուրդը նրան հրում էր իր առջև: Նա իշխանութեան գլուխ էր կանգնած վոչ թե նրա համար, վոր ներկայացնում էր նոր հասարակական դարաշրջանի նախաձեռնութիւնը, այլ նրա համար, վոր ներկայացնում էր հին հասարակական դարաշրջանի դժգոհութիւնը: Դա հին պատմութեան մի շերտ էր, վոր ինքը չհարթեց իր ճանապարհը, այլ չերտ էր, վոր ինքը չհարթեց իր ճանապարհը, մակերեսը յերկրաչարժի ուժով նոր պետութեան մակերեսը նետվեց՝ առանց հավատ ունենալու դեպի ինքն իրեն, առանց հավատ ունենալու դեպի ժողովուրդը: Փնթառանց հավատ ունենալու դեպի ժողովուրդը: Փնթառանց հավատ ունենալու դեպի նկատմամբ, դողացող՝ ստոյգ վրնթացող՝ վերադասերի նկատմամբ, մեկի և մյուսի նկատմամբ, հեղափոխական՝ պահպանողականների հանդեպ... և պահպանողական՝ հեղափոխականների հանդեպ... ներկայադարձ մի ծերուկ, վորը նշովված է և ինքն իրեն դատապարտված է տեսնում իր պատմութեան շահերի համար ղեկավարելու ուժեղ ժողովրդի պատանակական ձգտումները և հետ վանելու դրանք, մի ծերուկ, վոր կորցրել է տեսողութիւնը, լսողութիւնը, վոր կորցրել է ամեն ինչ, այդպիսի կերպարանքով պրուսական բուրժուազիան Մարտի հեղափոխութեանից հետո իր ձեռքն առավ պրուսական պետութեան ղեկը»:

Գերմանական բուրժուազիան Մարտի հեղափոխութեանը դավաճանեց հենց այն ժամանակ, յերբ խութեանը դավաճանեց հենց այն ժամանակ, յերբ Մարքսը ձեռնարկել էր ավելի ամբողջութեամբ դարձնելու

գերմանական բանվորական կազմակերպությունները, նա ծրագրում եր ընդհանուր բանվորական կոնգրես հրավիրել Լայպցիգում, ընդհանուր կոնգրեսին նախորդելու յեր Հոենսոյան շրջանի և Վեստֆալիայի կոնգրեսը, վորի պատրաստման համար Մարքսն ու Շապերը մի դիմում եյին հրատարակել: Պրուսական կառավարության հակահեղափոխական հարվածը արգելեց, վոր այդ կոնգրեսը հավաքվեր: Ստեղծված քաղաքական նոր պայմաններում Մարքսը փոխում է «Նոր Հոենսոյան լրագրի» տակտիկան: Նա կոչ է անում բանվորներին՝ չարունակել իրենց պայքարն ընդդեմ աբսոլյուտիզմի, խորացնել հեղափոխությունը, մերկացնում է բուրժուական դեմոկրատներին քաղաքական խաղերը, բայց արդեն ուշ եր. ուժեղացած ռեակցիայի հարվածները իրար յետեից տեղում եյին պրոլետարական շարժման վրա: Պրուսական կառավարությունը, վոր Մարքսին յերկու անգամ դատի յեր տվել «Նոր Հոենսոյան լրագրի» քաղաքական ընթացքի համար, արտաքսեց նրան Գերմանիայից. այն պատրվակով, վոր Մարքսը պրուսական հպատակ չէ: 1849 թվի մայիսի 11-ին Մարքսը արտաքսման հրաման ստացավ, իսկ մայիսի 19-ին փակվեց «Նոր Հոենսոյան լրագրի», վորի վերջին՝ 301-րդ համարը սկսվում է Ֆրայլիզերատի այս սքանչելի սրտառուչ բանաստեղծությամբ.

Մնաւ բարո՛վ, կովոդ յերկի՛ր,
Մնաւ բարո՛վ, անվեհեր գիւմորնե՛ր,
Մնաւ բարո՛վ, ծխածածկ դուք դաշտե՛ր,
Մնաւ բարո՛վ, նիգակներ և սրե՛ր,

Մնաւ բարո՛վ, դու աշխարհ, վոչ ընդմիշտ.
Զսպանցիմ նրանք մեր վոգիմ,
Յեղրայրնե՛ր, կդառնամ յես նորից
Յեվ սուրս կվերցնեմ յես կրկիմ.
Յեվ յերբ շանքի վառ կայծակը մարտի,
Յերբ փշրվեմ քագերն իբր ապակի,
Հենց վոր «մեղավոր ե» ժողովուրդն ասի
Նորից վեր կելնեմք մեմք կովի:
Հոենոսի վրայով, Դունայի վրայով
Կքոչի անվեհեր ու կանցնի
Հրաշք աղջկն իմաստուն և ուժեղ...
Յեվ ըմբոստուխիմ մեծագույն
Կդառնա աշխարհի քագավոր:

Ֆրայլիզերատի այս բանաստեղծության հետ «Նոր Հոենսոյան լրագրի» վերջին համարում Մարքսը դեմ տեղում է իր դիմումը բանվորներին, խորհուրդ տալով դո՛ւ չզնալ պրոլետկացիայի:

Մարքսն իր կնոջը յերեք յերեսաների հետ ուղարկում է կնոջ մոր մոտ և վերստին ապաստանում փաբրիկում և կնոջ մոր մոտ և վերստին ապաստանում փաբրիկ, իսկ ենդեւսը Վիլլիխի, Մուլլի և ուրիշների հետ գնում է մասնակցելու հարավային Գերմանիայի ապստամբության, նորից հեղափոխության հրդեհը վառելու համար: Այդտեղ ծանր կերպով վերավորվում է նաեւ հետո և Մուլլը, իսկ պարտված ապստամբներն անցմեռնում է Մուլլը, իսկ պարտված ապստամբներից հետո նում են Շվեյցարիա: Մարքսի արտաքսումից հետո «Նոր Հոենսոյան լրագրի» խմբագրության մյուս անգամները ևս ցրվում են, նրանցից մի քանիսը գնում են փաբրիկ: Յերեսաների հետ չուտով փաբրիկ է տեղա-

փոխվում նաև Մարքսի կինը. այստեղ նրանք տեղա-
փոխվում են քաղաքից դուրս Ռամբո աղբանոցում:
Փարիզում հուլիսի 13-ին տեղի ունեցավ հեղափոխա-
կան նոր պոռթկում, վորը պարտվեց: Ֆրանսիական
կառավարությունը հուլիսի 19-ին առաջարկեց Մարք-
սին տեղափոխվել Մորբիզան. դա Ֆրանսիայի վատա-
ռուղը, ճահճային մի վայրն էր: Այս նոր հարվածի մա-
ռին Մարքսի կինը գրում է իր որագրքում. «Մենք մի
ամիս ապրեցինք Փարիզում, բայց այստեղ ևս մեր
ընտանիքում չէր կարատե չէր: Մի գեղեցիկ առա-
վոտ յերևաց վոստիկանական սերժանտի ծանոթ դեմ-
քը, վորպեսզի մեզ հայտնություն ասի, վոր Կարլը և
իր տիկինը 24 ժամվա ընթացքում թողնեն Փարիզը:
Ըստ վորում նրանք այնքան սիրավիւր էյին, վոր մեզ
իրրև ապաստան վաննաներ առաջարկեցին Մորբիզա-
նում»: Մարքսը հրաժարվեց ի կատար ածելու «սպա-
նություն այդ քողարկված ձևը» և վորոշեց տեղափոխ-
վել Լոնդոն: Նյութական ծանր հոգսերի բեռի տակ,
սպասելով չորրորդ յերեխային, Մարքսը իր այնկոծ
կյանքի նախի ուղղությունը բռնեց դեպի Լոնդոն:
Լոնդոն անցավ նաև Յեքելսը:

ՄԱՐԲԱԸ ԼՈՆԴՈՆՈՒՄ

Կոմունիստների Միության մի մասը՝ Շապպերը, վերլիխը, Վոյլֆը և ուր. համաքվեցին ֆարիղում 1850 թվի սկզբին: Մարքսն ու Ենգելսը դեռևս հույս ելին տաճում, վոր մոտ ապագայում հեղափոխական նոր վերելքն անխուսափելի չե: Հեղափոխական սղաս՝ վոլ ալլբի բարձրացմանը պատրաստի և կադմա-

կերպոված դիմաւորեւեալ համար նրանք աշխատում են
Կոմունիստների Միութեան հին ուժերը համախմբել,
նոր կուսակիցներ գտնել առանձնապէս Գերմանիայում
և ամերացներ այն: Բայց շուտով վերակազմված Կոմուն-
իստների Միութեան անդամների միջև տարաձայնու-
թյուններ են ծագում: Շապուելն ու Վիլիլը կողմնա-
կից եյին անմիջական հեղափոխական գործողություն-
ների, նրանք պահանջում եյին նոր հեղափոխություն
կատարել Գերմանիայում և գտնում եյին, վոր նոր հե-
ղափոխությունը կհաղթանակի, յեթե միայն գտնվեն
մի քանի խիղախ ղեկավարներ և փող: Հեղափոխու-
թյան համար նյութական միջոցներ հայթայթելու նը-
պատակով Վիլիլն ու Շապուելը փորձում են փոխա-
ռություն կնքել Ամերիկայում: Սրանց հակառակ,
Մարքսը, Անդրեայում ավելի մանրամասն ուսումնա-
սիրելով Յեյրոսայի տնտեսական կացությունը, հաշ-
վի առնելով ստեղծված միջադէպին պայմանները,
Ենդելսի հետ միասին գտնում եր, վոր Փետրվարյան
հեղափոխությունից հետո յեյրոսական բուրժուա-
կան հասարակությունը բաւականաչափ ամրապնդե-
վել եր և թեւակոխել տնտեսական բարգաւաճման փու-
լը, մասնավորապէս շնորհիւ Ամերիկայում, Ասի-
այում և Կալիֆորնիայում վստիւ նոր հանքերի
հայտնաբերման: Նա գտնում եր հեղափոխութեան հա-
մար անհրաժեշտ պրոլետարիատի և բուրժուազիայի
միջև դասակարգային հակասությունների հետագա
սրումը և տնտեսական ու քաղաքական նպաստավոր
պայմանների առաջացումը: Ծագած տարաձայնու-
թյունների հետեանքով Կոմունիստների Միութեան

Պրուլետարիատի պարտությունից հետո դաժան
ռեակցիայի թեկերը տարածվեցին յեվրոպական կոն-
տինենտի վրա։ Ռեակցիան առանձնապես ուժեղ եր
Պրուսիայում։ Մարքսը՝ այդ մեծագույն հեղափոխա-
կանը՝ Լոնդոնում սուղվեց բուրժուական հասարա-
կության գիտական քննադատության, նրա տնտեսա-
կան կառուցվածքի բոլոր մասերի. խոր վերլուծու-
թյան ընադալառը։ Մարքսն ընկղմվեց Բրիտանա-
կան հարուստ մուղեյի գրքերի դարակները. լարված
գիտական աշխատանքին զուղընթաց նա հարկադրված

Հանա աշխարհի վրա:
Լոնդոնում Մարքսը ձեռնարկում է «Նոր Հոփսոս»
յան լրագիրը, քաղաքական — տնտեսական տեսու-
թյուն» ամսագիրը հրատարակման. այդ ամսագիրը
տպագրվում էր Գերմանիայում, բայց նա չտուով
դադարեց, մի կողմից կոմունիստների Միության մեջ
ծաղած տարաձայնությունների պատճառով, մյուս
կողմից, Գերմանիայի քաղաքական անսպաստ պայ-
մանները և ամսագրի հրատարակչական մասի վատ
գրվածքը հետևանքով: Մարքսի առջև դրված էին ու
բուրժուական հանդեսների և թերթերի մեջ դրելու ու
այդպիսով պարուտի միջոց հայթայթելու հնարա-
վորությունը: Ահհետևանք յեղավ և այն սպասումը
վոր ուներ Մարքսն իր ընկերոջ՝ Վալդեմայերի
հանդեսից, վորին նա ձեռնարկել էր Ամերիկայում:
Վալդեմայերի «Հեղափոխություն» հանդեսի մեջ
Մարքսը զետեղեց փետրվարյան հեղափոխության մաս

ախն դրած իր հոգւածներն մի մասը, վոր հետագայում լույս տեսաւ Ամերիկո մեկնած մի բանւորի ու ժանդարմութեամբ «Լուի Բոնապարտի Բրյուսերի 18-ը» վերնագրով: Լոնդոնում Մարքսի նյութական դրու-
թյունը գնալով վատանում եր: Նա ապրում եր 6 հո-
գով՝ ինքը, կինը, յերեք յերեխաները և տան բնո-
ւանքի անդամ դարձած սպասուհի Հեդինե Դեմուտը: Այդպիսի պայմաններում Մարքսի անձնակեր բնկեր Նն-
դելսը վորոչում ե նորից գնալ Մանչեստր և գրադվել,
ինչպես ինքն եր ասում, «չնային առեւտրով» վոր-
պեսդի մի կողմից պահպաներ իր դոյությունը, մյուս
կողմից, ողնած իններ Մարքսին: 1850—53 թվական-
ները Մարքսի բնոնանքի համար նյութական տառա-
պանքների տարիներ եյին: Այդ տառապանքները սր-
տաճմանի կերպով արտահայտուի ե Մարքսի կինը Վալ-
դեմայերին 1851 թվի մայիսի 20-ին գրած նամակով.
«Դուք պետք ե իմանաք այստեղի — Լոնդոնի պայ-
մանները, վորպեսդի հասկանաք, թե ինչ կնշանակի
յերեք յերեխա և չորրորդ սպասուհոր. միայն բնա-
կարանի համար մենք պետք ե վճարենք ամիսը 52 տա-
լեր: Այս մենք կարող եյինք ծածկել մեր սեփական
ունեցւածքով, բայց վերջին մեր միջոցները ծախսուե-
ցին «Լոր Հոնոսյան լրագրի տեսութեան» վրա. հա-
կառակ-պայմանագրի, փողը չեյինք ստանում, իսկ
յեթն ստանում եյինք, այնպիսի չնչին քանակու-
թեամբ, վոր մենք բնկանք սոսկայի վիճակի մեջ:

Նկարագրեմ ձեզ միայն մեր կյանքի մի ուր, ինչ-
պես վոր նա անցաւ իրականութեան մեջ, և դուք

կտեսնեք, վոր մի գուցե շատ քիչ եմիդրատներ նման
կայություն են ապրում:

Վորովհետեւ դայակներն այստեղ չափազանց ան-
մատչելի յեն, ապա յես վորոչեցի ինքն կերակրել յե-
րեխայիս, չնայած սոսկալի և մշտական ցաւ ունեյի
կրծքիս ու մեջքիս մեջ, բայց փոքրիկ հրեշտակը իմ
կրծքից ծծեց անքան շատ հոգսեր ու վիշտ, վոր ինքը
միշտ հիւանդ եր և ցերեկ ու գիշեր ուժգին տանջվում
եր:

Յերբ վոր նա լույս աշխարհ յեկաւ, նա չքնեց և
վոչ մի գիշեր, ամենաշատը քնում եր յերկու կամ յե-
րեք ժամ: Ի վերջո նրա մոտ զղածութեան սկիւ-
սեցին, այնպես վոր յերեխան միշտ կախւած եր մա-
վեցին, այնպես վոր յերեխան միշտ կախւած եր մա-
հի և իր թշվառ կյանքի միջև: Այս տանջանքների հե-
տեանքով նա այնքան ամուր եր ծծում իմ կուրծքը,
վոր կուրծքս ճեղքեր ստացաւ և ծածկվեց վերքերով,
զաճախ արյունը լցվում եր նրա փոքրիկ և դողա-
ցող բերանը: Այսպես յես նրա հետ մեկ անգամ նըս-
տած եյի, յերբ, հանկարծ, յերեսց տան տիրուհին,
առաջ վորին մենք արդեն վճարել եյինք 250 տալլեր, իսկ
վորին մենք արդեն վճարել եյինք 250 տալլեր, իսկ
մնացած փողը, ըստ պայմանագրի, պետք ե վճարե-
ցինք վոչ թե նրան, այլ նրա լինդլորդին, վոր առաջ
ուզում եր վերգրել նրա ունեցւածքը. և ահա յերեսում
ե նա, հրաժարվում ե պայմանագրից և մեզնից պա-
հանում ե 5 ֆունտ ստերլինգ, վոր դեռ պարտք ե-
յինք իրեն: Վորովհետեւ այդ փողը չունեյինք մեր
ձեռքին, ուստի յերկու դատական կատարածունք
վեր են դրում մեր փոքրիկ կայքը՝ մահաւանդներս,
սպիտակեղենը, գլխաւոր, ամեն ինչ, նույնիսկ իմ

... Վրչ մի անգամ, նույնիսկ ամենասոսկալի բու-
պեններին, իմ ամուսինը չէր կորցնում իր հավատը
դեպի ապագան և պահում է իր զվարթ հումորը. զոհ
լինելու համար նրան բավական էր ինձ ուրախ տես-
նել և մեր թանկագին յերեխաներին իրենց մոր շուր-
ջը»:

Մարքսի լոնդոնյան տարադրութեան շնորհիւ ծանր նյութական պայմանների մասին վկայում է նաև Ջեննիի ընկերուհին՝ Լյուկասը. այցելելով Մարքսի ընտանիքը, նա գրում է. «Այդ հպարտ և չքավոր մարդիկ աղքատությունը ճանաչում էին մինչև նրա ծայր աստիճանը: Նրանք քաղցած էին բառիս բուն իմաստով, քաղցած էին յերեսանների հետ միասին»: Մարքսի նամակագրությունն ենդելսի հետ այս շրջանում նույնպես արտահայտում է նրա և իր ընտանիքի դժվարին նյութական պայմանները: Մարքսին ոգնողը, նրա ծանր կենսապայմանները մասամբ թեթևացնողը միայն իր անդուգական ընկեր Ենդելսն էր, բայց նա ևս ի վիճակի չէր լավարար ոգնություն ցույց տալու իր սեփական անապահով նյութական դրութեան պատճառով: Մանչեստր տեղափոխվելուց հետո նա հոր ձեռնարկութեան մեջ աշխատում էր վորպես հասարակ ծառայող՝ անբավարար ուճերով:

Մարքսի նյութական վիճակը վորոշ չափով բար-
ժրեվում է, այն ել կարճ ժամանակով, յերբ նա սկսում
է աշխատակցել «Նյու-Յորքյան տրիբունային»: Այդ
թերթի խմբագիրներից մեկը Չարլզ Դանա-ն, վոր
1848 թվի հեղափոխության ժամանակ ապրում էր Գեր-
մանիայում և ծանոթ էր Մարքսի հետ, նրան աշխա-

տակցության հրաւիրեց: Մարքսն այդ ժամանակ այն-
քան չէր տիրացել անգլիերեն լեզվին, վոր այդ լեզվով
հոգւածներ դրեր: Ենգելսի առժամյա ոժանդակու-
թյամբ նա հանձն է առնում աշխատակցությունը:
Մարքսը, վորոչ դադարից հետո, նորից հրապարակա-
խոսական մարդն է մտնում: «Նյու-Յորքյան Տրիբուն-
նան» հրատարակվում էր Ամերիկայում: Հիսունական
թվականների Ամերիկայի հասարակական միտքը հուզող
խոշոր հարցը ստրկության վերացումը, նեգրերի ազա-
տագրումն էր: Այդպիսի հարց էր նաև Հյուսիսա-
յին և Հարավային նահանգների վեճը ազատ առևտրի
մասին: «Նյու-Յորքյան Տրիբունան» պաշտպանում էր
ստրկության վերացումը բայց դեմ էր ազատ առևտրին:
Մարքսը նեգրերի ազատագրման հարցում ջերմ կողմ-
նակից էր թերթի տեսակետներին, սակայն դեմ էր պրո-
տեկցիոնիզմին: Մարքսը «Նյու-Յորքյան Տրիբունայի»
հջերում գետեղում էր Անգլիայի և Յեվրոպայի տնտե-
սական յերևույթները լուսաբանող հոգւածներ:

1853 թվին բռնկեց Ղրիմի պատերազմը։ Արևելյան հարցը նորից հրապարակ ֆաշվեց։ Ղրիմի պատերազմի ընթացքում Մարքսը դրեց մի շարք հոգւլածներ արևելյան հարցի մասին։ Անգլիական և ֆրանսիական քաղաքազեաոները, իշխող շրջանակները, մամուլը, պատերազմը Ռուսաստանի դեմ աշխատում էին ներկայացնել, որադմ Ռուսաստանի դեմ աշխատում էին ներկայացնել, Վորպես յեւրոպական քաղաքակրթության կոնվը «բարբարոս Ռուսաստանի դեմ»։ Մարքսն իր հոգւլածներով բարոս Ռուսաստանի դեմ»։ Մարքսն իր հոգւլածներով մերկայցնում էր անգլիա-ֆրանսիական իշխող դասակարգերի այս կեղծ ու խաբրայական բացատրությունը պատերազմի դրդապատճաոները և միաժամանակ հար-

վածում եր Նիկողայ I-ի բռնակալական ռեֆորմը: Նա յեվրոպական պրոլետարիատի քաղաքական շահերից յեղնելով, անհրաժեշտ եր դառնում ցարական Ռուսաստանին—միջազգային ռեակցիայի այդ պատվարի—պարտութունը:

Ղրիմի պատերազմը, Ռուսաստանի պարտութունը վորոշ չափով թուլացրին յեվրոպական ռեակցիան: Բայց 1857 թվի արդյունաբերական ճգնաժամն եր, վոր ուժգին հարված հասցրեց այդ ռեակցիային: Այդ ճգնաժամը իր ուժով ու ծավալով աննախընթաց չափ ընդունեց: Ճգնաժամն անդրադարձավ առաջին հերթին Ամերիկայի վրա: Ճգնաժամի պատճառով «Նյու-Յորքյան Տրիբունան» հարկադրված յեղավ կրճատել իր ծախսերը ի հաշիվ ոտաբերկրյա թղթակիցների: Մարքսի համար նորից ստեղծվեց ծանր նյութական վիճակ: Մարքսը 1862 թվին վերջնականապես դադարեց «Նյու-Յորքյան Տրիբունային» աշխատակցելուց:

1857 թվի ճգնաժամը բարենպաստ հանգամանք հանդիսացավ բանվորական շարժման ծավալման և հեղափոխական շարժումների բռնկումների համար: 1848 թվի հեղափոխության պարտության և 1857 ճգնաժամի միջև ընկած ժամանակահատվածի ցայտուն բնութագիրը տալիս են Մարքսի այս տողերը. «1849 թվի կիսից մինչև 1856 թվի ժամանակաշրջանը մի դադար է, վոր պատմությունը տվել է հին յեվրոպական հասարակությանը, վորպեսզի նրան հնարավորութուն ընձեռնի խտացած ձևով դրսևորելու իր բոլոր տենդենցները: Փաղափականության բնագավառում — յերկրպագություն սրին. բարոյականության բնագավառում—ընդ-

հանուր ծախվածություն և կեղծավոր դարձ դեպի արդեն պայքար մախապաշարումները. փաղափանտության բնագավառում—հարստանալու մանիա առանց արտադրության ցավերի»:

1857 թվի ճգնաժամի հետեանքով առաջ յեկած ընդլիմադիր և հեղափոխական շարժումները առաջադրում են նորից այն հարցերը, վորոնք չեյին լուծված: Իտալիայում սկսվում է ազգային շարժման զարթոնքը: Գերմանիայում նորից աշխուժանում է միավորման հոսանքը: Ֆրանսիայում գլուխ է բարձրացնում ճգնաժամից տուժած մանր բուրժուազիան. հեղափոխական ընդլիմադիր տուժած մանր բուրժուազիան, հատկապես բանահյատական խմբակները, աշխուժանում են: Ռուսաստանի խառնակ խմբակները, աշխուժանում են: Վոտ կոխում են լիբերալ բարենորոգումների շեմքն և վոտ կոխում: Ընդլիմադիր և հեղափոխական շարժման ծավալումը Ֆրանսիայում ստիպում է Նապոլեոն III-ին թեքվել «ռեակցիայից դեպի լիբերալիզմը»: «Ժողովուրդների խնդրողման իրավունքի» պաշտպանի ծիրանի հագած, նա փորձում է արտաքին պատերազմներով մարեցնել հեղափոխական բռնկումները: 1859 թվին նա պատերազմ է սկսում Ավստրիայի դեմ: Իտալիան Ավստրիայի իշխանությունից ազատելու և միավորելու պատրվակով: Այս պատերազմի բնույթի, ինչպես և Գերմանիայի ու Ավստրիայի փոխհարաբերությունների շուրջը Մարքսն ու Ենգելսը բանավեճ են սկսում Լասսալի հետ: Լասսալն իր հոգվածների մեջ պաշտպանում եր Նապոլեոնի պատերազմը Ավստրիայի դեմ, սեթեթում եր նրա «լիբերալիզմի» հետ և ի դեմս Ավստրիայի տեսնում եր բերալիզմի» հետ և ի դեմս Ավստրիայի տեսնում եր Գերմանիան խեղդող ռեակցիայի գլխավոր պատճառը:

տանքին զուգընթաց պատրաստում եր իր նշանավոր տնտեսագիտական աշխատութիւնը՝ «Կապիտալը»։ Պիպերը Ենդելսին 1851 թ. 23/1 դրած նամակով հաղորդում է վրո Մարքսը Բրիտանական թանգարանում ամբողջովին խորասուզվել է գիտութեան մեջ։ «Նրա միակ բարեկամները—Ջոն Ստյուարտ Միլըն է և Լոյդը։ Նա դրանց բոլորին տնտեսագիտական կատեգորիաներով և դիմավորում—սովորական բարեների փոխարեն»։ Լարված գիտական աշխատանքը, անապահով նյութական կացութիւնը արդեն անդադարձել էյին Մարքսի առողջութեան վրա։ Մարքսն ահադին աշխատունակութեան տեր եր, նա որվա մեջ աշխատում եր 16—18 ժամ։ Մարքսի փայծախի հիվանդութիւնն առանձնապէս 1858 թվից հետո սրվել եր։ Հիվանդութեան պատճառով նա չեր կարողանում ավարտել իր առաջին նշանավոր տնտեսագիտական աշխատութիւնը «Քաղաքատնտեսութեան քննադատութեան շուրջը»։ Իսկ յերր, 1859 թվին, ձեռագիրն արդեն պատրաստ եր հրատարակութեան համար, Մարքսը միջոցներ չուներ այն ապահովագրելու և ուղարկելու հրատարակչին։ Ի վերջո նա չույս ընծայեց այդ աշխատութիւնը, վրո հանդիսանում եր նրա յերկարամյա տնտեսագիտական հետազոտութիւնների հետեանքների առաջին սիստեմատիկ շարադրութիւնը։ Այդ աշխատութեան մեջ Մարքսը գլխավոր գծերով շարադրում է իր տնտեսագիտական հայացքները, վրոնց դարգացումն ու խորացումը հետագայում հանդիսացավ «Կապիտալը»։

Մարքսը «Կապիտալը»-ի առաջին հատորի առաջաբանում հայտնում է հետեյալը. «Այն աշխատութիւնը,

ներ, վրոի առաջին հատորը յես առաջարկում եմ հասարակութեան, հանդիսանում է «Քաղաքատնտեսութեան քննադատութեան շուրջը» իմ աշխատութեան թիւի շարունակութիւնը։ Սկզբի և շարունակութեան միջև յերկար ընդհատման պատճառը տարիներ տեւած իմ հիվանդութիւնն եր, վրոը նորից ու նորից ինձ անջատում եր իմ աշխատանքից։ Իմ նախորդ աշխատութեան բովանդակութիւնը յեղրափակված է այս հատորի առաջին գլխի մեջ։ Դա արված է վրո միայն կապի և լրիվութեան նպատակով։ Շարադրութիւնը ևս բարելավված է։ Վրքան այդ թույլ է տալիս առարկան, այն կետերը, վրո առաջ թույլ միայն դժված էյին, այստեղ հետագայ դարգացում են ստացել, և, ընդհանրապէս, այստեղ մանրամասնորեն մշակված կետերը, կառակը, այստեղ մանրամասնորեն մշակված կետերը, այստեղ միայն նշված են։ Արժեքի և փողի տեսութիւնների պատմութիւնը պարունակող բաժինները, այստեղ, ըստ ինքեան, բոլորովին բաց են թողնված։ Բայց և այնպէս նախորդ աշխատութեան ծանոթ ընթերցողը առաջին հատորի ծանոթութիւնների մեջ նոր աղբյուրներ կգտնի այդ տեսութիւնների պատմութեան համար»։

«Քաղաքատնտեսութեան քննադատութեան շուրջը» աշխատութեան առաջաբանի մեջ Մարքսը հակիրճ, բայց փայլուն ձևով տալիս է իր պատմափիլիսոփայական տեսութեան ամփոփումները։

«Այն ընդհանուր հետեանքը,—դրում է Մարքսը,—վրոն յես հանդեցի և վրոը մի անգամ գտնվեալուց հետո, ինձ ծառայում եր իրրե ուղեցույց թել, կարելի յե կարճատոտ ձևակերպել այսպէս. իրենց կյանքի հասարակական արտադրութեան ժամանակ

մարդիկ մտնում են վորոշ, անհրաժեշտ, իրենց կամ-
քից անկախ հարաբերությունների՝ արտադրահարա-
բերությունների մեջ, վորոնք համապատասխանում են
իրենց նյութական արտադրողական ուժերի զարգաց-
ման վորոշ աստիճանին։ Այդ արտադրահարաբերու-
թյունների ամբողջությունը կազմում է հասարակու-
թյան տնտեսական կառուցվածքը, այն իրական բա-
ղիսը, վորի վրա հիմնվելով՝ բարձրանում է իրավա-
կան ու քաղաքական վերնաշենքը, և վորին համապա-
տասխանում են հասարակական գիտակցության վորոշ
ձևերը։ Նյութական կյանքի արտադրայնականիլը պայ-
մանավորում է սոցիալական, քաղաքական ու հոգեկան
կյանքի պրոցեսն ընդհանրապես։ Վո՛չ թե մարդկանց
գիտակցությունն է վորոշում նրանց կեցությունը,
այլ ընդհակառակը, նրանց հասարակական կեցու-
թյունն է վորոշում նրանց գիտակցությունը։ Իրենց
զարգացման վորոշ աստիճանի վրա հասարակության
նյութական արտադրողական ուժերը հակասության
մեջ են ընկնում գոյություն ունեցող արտադրահարա-
բերությունների, կամ, վոր նույնի իրավաբանական
արտահայտությունն է միայն, սեփականային հարա-
բերությունների հետ, վորոնց ծոցում նրանք զարգա-
նում ելին մինչև այդ։ Արտադրողական ուժերի զար-
գացման ձևեր լինելուց այդ հարաբերությունները
դառնում են նրանց կապանքները։ Այնուհետև սկսվում
է սոցիալական հեղափոխության դարաշրջանը։ Տըն-
տեսական հիմքի փոփոխության հետ միասին՝ հեղա-
շրջվում է վորջ վերնաշենքը դանդաղորեն կամ արա-
գությամբ։ Այդպիսի հեղաշրջումները քննության առ-
նիկս՝ միշտ պետք է տարբերություն դնել տնտեսա-

կան արտադրայնականներում տեղի ունեցող նյութա-
կան հեղաշրջման, վորը կարելի չէ հավաստել բնադի-
տական ճշտությամբ, և իրավաբանական, քաղաքա-
կան, կրոնական, գեղարվեստական կամ փիլիսոփա-
յական, մի խոսքով, իդեոլոգիական ձևերի միջև, վո-
րոնցով մարդիկ գիտակցում են այդ բաղիսում և վո-
րոնց միջոցով մղում են իրենց պայքարը։ Ինչպես վոր
էի կարելի անհատի մասին դատել ա՛յն հիման վրա,
թե ի՛նչ է մտածում նա ինքն իր մասին, ճիշտ նույն-
պես ել չի կարելի հեղաշրջման այդպիսի դարաշրջանի
մասին դատել վերջինիս գիտակցութունը նկատի ու-
նենալով, այլ, ավելի շուտ, այդ գիտակցությունը
պետք է բացատրել նյութական կյանքի հակասություն-
ներով, հասարակական արտադրողական ուժերի և ար-
տադրահարաբերությունների միջև գոյություն ունե-
ցող բաղիսումով։ Վո՛չ մի հասարակական Ֆորմացիա
չի վո՛չնչանում յերբեք, մինչև վոր չեն զարգանում
բոլոր արտադրողական ուժերը, վորոնց համար նույն
այդ Ֆորմացիան բավական ընդարձակ է, և նոր, ավե-
րի բարձր արտադրահարաբերությունները չեն բռնում
չնի տեղը, մինչև վոր հենց հին հասարակության ծո-
ցում չեն հասունանում դրանց գոյության նյութական
պայմանները։ Այդ պատճառով ել մարդկությունը
միշտ առաջադրում է իրեն լոկ այնպիսի խնդիրներ,
վորոնց ինքն ի վիճակի չէ լուծելու, վորովհետև, մո-
տիկից քննելով, միշտ կարելի չէ տեսնել, վոր հենց
ինքը՝ խնդիրը ծագում է միայն այն ժամանակ, յերբ
նրա լուծման նյութական պայմաններն արդեն գոյու-
թյուն են ունենում կամ, համենայն դեպս, դառնում են
իրենց լինելության պրոցեսում։ Ընդհանուր դեպքով

կարելի չե նշել ասիական, անտիկ, ֆեոդալական և արդի բուրժուական արտադրանքները իբրև հասարակութայն տնտեսական ֆորմացիաների առաջադիմական դարաշրջաններ: Բուրժուական արտադրահարաբերությունները կազմում են արտադրութայն հասարակական պրոցեսի վերջին հակամարտ ձևը, հակամարտ՝ վոչ թե անհատական հակամարտութայն իմաստով, այլ աշխարհի հակամարտութայն, վորը բղխում է անհատների կյանքի հասարակական պայմաններից: Սակայն բուրժուական հասարակութայն ծոցում զարգացող արտադրողական ուժերը միևնույն ժամանակ ստեղծում են նաև այդ հակամարտությունը լուծելու նյութական պայմանները: Այդ հասարակական ֆորմացիայով հետևարար ավարտվում է մարդկային հասարակութայն նախապատմությունը:

Յերբ լույս տեսավ «Քաղաքատնտեսութայն քրննողատութայն շուրջը», արտադրութայն կապիտալիստական յեղանակը հաղթականորեն ճանապարհ էր հարթում վոչ միայն Անգլիայում, այլ և Արևմտյան Յեվրոպայի մնացյալ յերկրներում, Ատլանտյան Ովկիանոսի աշխարհում ու Յեվրոպայի արևելյան մասում: Գնալով զարգանում ու աճում էին համաշխարհային տնտեսական կապերը: «Ազգային միակիզման իրաւունքն ու սահմանափակութիւնը ավելի ու ավելի անհնարին են դառնում,—գրում էր Մարքսը տակավին 1848 թվին:

Կապիտալիզմի զարգացման հետ խորանում էին դասակարգային ներհակությունները: Բանվոր դասակարգը սկսել էր թոթափել ուտոպիական սոցիալիզմի պատրանքները և սոցիալիզմը, իբրև պրոլետարիատի

ուրույն տնտեսական քաղաքական շարժում իր թևերի մեջ էր առնում քանակապես աճող, գիտակցությամբ վեր բարձրացող բանվոր դասակարգի ավելի լայնագուն շերտեր: Ազգային շրջանակների մեջ զարգացող բուրժուական միջազգային տնտեսական կյանքի ասպարեզն էր մտնում՝ ամրացնելով ազգային տնտեսությունը, ազգային բուրժուական պետական սխտեմը: Կապիտալիստական զարգացման տեսակետից ուշացած յերկրները՝ Գերմանիայի, Իտալիայի, Ավստրիայի բուրժուական մի կողմից ձգտում էր ավարտել սեփական պետութայն կազմակերպումը, մյուս կողմից, հասնել ավելի զարգացած յերկրների մակարդակին: Բացվում էր դալիք կատաղի պատերազմների դուռը:

ՄԱՐԿՍԸ ՅԵՎ ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼԸ

Անցյալ դարի վաթսուհակն թվականներին միջազգային պրոլետարիատի դասակարգային շարժումն առանձին յերկրներում հասել էր զարգացման այն աստիճանին, վոր հասունացել էր նոր պրոլետարական միջազգային կազմակերպութայն խնդիրը:

Հիսունական թվականների վերջին, Անգլիայում, չնայած չարտիզմը կորցրել էր իր ազդեցութայն բայց լարված պայքար էր սկսվել արհեստակցական միությունների ազատութայն և անարգել գործունեյութայն համար: Թեպետ և անգլիական որենքը 1825 թվից տրեդ-ունիոններին թույլ էր տալիս ազատ գործունեութայն ունենալու, բայց նրանց գործունեյությունը սահմանափակված էր յերկու հարցերի՝ աշխատավարձի և բանվորական որվա կարգավորման շրջափակով:

Տրեդ-ունիոններին արգելված էր գործադուլ կազմակերպել: Նրանք իբրև իրավական անձ չեյին ճանաչված: Այս պատճառով ել 50-ական թվականների վերջին Անգլիայում ծավալված բանվորական շարժման պահանջների մեջ առաջնակարգ տեղը բռնում է արհեստակցական միությունների որինական ճանաչումը և նրանց գործունեությունը լիակատար աղատությունը: Հիսուն ինը թվից Անգլիայում սկիզբ է առնում գործադուլների յերկարատև մի շրջան:

Ամերիկայի դադուլները 18-րդ դարի վերջին քաղաքական անկախություն ձևաբերելին: Նապոլեոնի պատերազմների ժամանակ Ամերիկյան նվաճեց նաև տնտեսական անկախություն. 19-րդ դարի 30—40-ական թվականներին Ամերիկայում տեքստիլ արդյունաբերությունը, յերկաթաշինարական արդյունաբերությունն ու գյուղատնտեսությունն սկսում են ուժեղ թափով զարգանալ: Լայնանում է ներքին առևտուրը: Մինչդեռ Ամերիկայի հյուսիսային մասում զարգանում էր արդյունաբերությունը և գյուղատնտեսությունը, հարավային մասը գտնվում էր սլանտացիոն սիստեմի կաշկանդող պայմաններում. այդ սիստեմը հիմնված էր ստրկատիրության և ստրկային աշխատանքի վրա: Հարավային նահանգները արտադրած բամբակի մեծ մասն արտահանում էին Յեվրոպա, զերազանցապես Անգլիա: Իսկ հյուսիսային մասը ձգտում էր տիրանալ հարավային մասին և բամբակը պահել ներքին շուկայում՝ զարգացող արդյունաբերություն համար: Այս պատճառով ել հյուսիսի և հարավի միջև սլայքար է սկսվում, վորը տևում է 1812—14 թվականներից մինչև 1865 թվականը: 1861 թվին հյուսիսային և հարա-

վային նահանգների միջև քաղաքացիական կռիվ է ծագում, վորը վերջանում է հյուսիսի հաղթությամբ: 1862 թվի սկստեմբերի 20-ին ստրկությունը վերացված է հայտարարվում:

Քաղաքացիական կռիվը խթան է հանդիսանում բանվորական շարժման աշխուժացման:

«Քաղաքացիական կռիվ առաջին սլուուդն յեղավ, — դրում է Մարքսը, — աղիտացիան հողուտ ութժամյա բանվորական որվա, վոր չողեշարժի յոթմոյնյա քայլերով անցավ Ատլանտյան Ովկիանոսից մինչև Խաղաղ Ովկիանոսը, Նոր Անգլիայից մինչև Կալիֆորնիա»:

Ֆրանսիան 19-րդ դարի թույլ տեմպով էր զարգիտալիստական յերկիր ալելի թույլ տեմպով էր զարգանում, քան Անգլիան: Տակալին կենսունակ էյին մեծ նում արհեստը և մանր առևտուրը: Ուստի կապիտալ լիզմի վարդացումն ընթանում էր, առաջացնելով սուր սոցիալ-քաղաքական բաղխումներ: Հիսունական թվականներից, թե՛ արդյունաբերության, թե՛ առևտրի, և թե՛ գյուղատնտեսության վարդացումն սկսում է ընթանալ արագ քայլերով: Այդ թվականները սոլորաբար բուրժուական պատմալիրները վորակում են վորսպես «Խորսայի վոսկեդար»: Ֆրանսիայում չափազանց ծանր էյին աշխատանքի պայմանները: Յերեսխաների և կանանց աշխատանքը կիրառվում էր սոսկալի չահագործումով: Բացալայում էր գործարանային որենսդրությունը, անսահման չափերով գործադրվում էր բանվորների տուգանումը:

Ֆրանսիայի բանվորական շարժման աճման հետ սկսում են աշխուժանալ նաև սոցիալիստական հին հոսանքները: Պրուդոնը և իր հետևորդները նորից փորձ են անում կազմակերպել բանվորներին իրենց տեսակետ-

ների շուրջը: Բայց այդ շրջանի պրուդոնիզմը դարձեւ
 եր արդեն խաղաղ մի թեորիա: Պրուդոնիզմն առաջար-
 կում եր բանվորներին առանց կռիւի, դուռ տնտեսական
 միջոցներով՝ եօան վարկ ձեռք բերելով, վարկային
 ընկերութիւններ կազմելով, փոխադարձ ոգնութեամբ
 բարեկամել բանվորների դրութիւնը: Աճող բանվորա-
 կան շարժումը կառավարութիւնը փորձեց իր աղղե-
 ցութեան տակ առնել նա կաշառեց Արման Լեվի անունով
 հրապարակախօսին, վորը կազմակերպեց այսպես կոչ-
 ված «վոստրիկանական սոցիալիստական» հոսանքը: Այդ
 շրջանում ամենից հեղափոխական հոսանքը բլանկիստ-
 ների հոսանքն եր, վորի աշխատանքը նպատաւոր հող
 եր դառնում գլխավորապես ուսանողութեան և դրական
 աշխատավորների շարքերում: Այդ հոսանքին եյին պատ-
 կանում Պոլ Լաֆարգը և Շառլ Լոնգեն, վորոնք յեր-
 կուսն ել ամուսնացան Մարքսի աղջիկների հետ:

1848 թվի հեղափոխութիւնից հետո Գերմանիան
 վոտք դրեց կապիտալիստական արագ զարգացման ու-
 ղին: Հաղթած ռեակցիան հարկադրված յեղավ իր քա-
 ղաքականութիւնը հարմարեցնել բուրժուական հասա-
 րակութեան զարգացման պահանջներին: Բուրժուական
 հասարակութեան զարգացման դուզրնթաց դերմանական
 պրոլետարիատը ևս կազմակերպվում եր իրրե առան-
 ձին դասակարգային—քաղաքական ուժ, վորին վիճակ-
 վել եր վոչ միայն սոցիալիստական շարժման դրոշա-
 կակիրը դառնալ, այլև դերմանական բուրժուակայի
 ռեակցիոն բնույթի պատճառով դեմոկրատական շարժ-
 ման ներկայացուցիչը հանդիտանալ:

Գերմանիայի արհեստավորների և բանվորների
 դրութիւնը վաթսուեակա թվականների սկզբին ավե-
 լի վատ եր, քան անգլիական և Ֆրանսիական բանվոր-
 ների դրութիւնը: Գերմանիայի բանվորական շարժու-

մը յերկրի քաղաքական և տնտեսական միալորման
 դուզընթաց լայնանում ու աճում եր:

60-ական թվականների սկզբին վերակենդանացած
 բանվորական շարժման դեկավարութիւնը կենտրոնա-
 նում ե յերկու խմբակցութիւնների ձեռքին: Մի խմբ-
 բակցութեան գլուխն եր կանգնում տակառագործ Բեքէն
 ու Վելձեւմ Լիբկնիստը, իսկ մյուս խմբակցութեան դե-
 կավարն ե դառնում կապված եր լիբերալ ոպոզիցիա-
 Լիբկնիստի հոսանքը կապված եր լիբերալ պայքարում եր լիբերալ
 յի հետ, իսկ Լասսալի հոսանքը պայքարում եր լիբերալ
 բուրժուակայի դեմ և, սակայն, այդ պայքարի մեջ
 պրուդական ռեակցիոն պետութեան նկատմամբ հնա-
 րավոր եր համարում ղեջողական վարքադիծը: Լասսալը
 1863 թվին հիմնեց «Ընդհանուր գերմանական բանվորա-

կան միութիւն»-ը:
 Իտալիան վաթսուեակա թվականների սկզբին
 պայքարում եր ավստրիական լծից ազատալու և
 միալորելու համար: Լեհաստանը ևս ձգտում եր թո-
 թափել ռուսական տիրապետութիւնը: Իտալիայի և
 Լեհաստանի ապստաղբական շարժումները ջերմ համա-
 կրանք եյին առաջ բերել անգլիական և Ֆրանսիական
 բանվորների շրջանում:

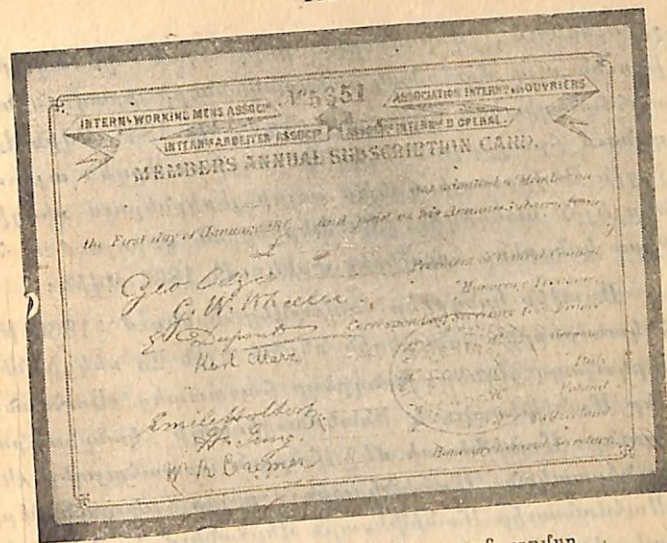
Մինչդեռ բանվորական շարժումը աշխուժանում եր
 ու զարգանում, 1862—63 թ. թ. բռնկեց նոր տնտե-
 սական ճգնաժամ: Ամերիկայի քաղաքացիական կռիւի
 պատճառով դադարեց բամբակի ներմուծումն Անգ-
 լիա. Անգլիայի տեքստիլ արդյունաբերութեան բան-
 վորները համար ստեղծվեց սուր վիճակ: Ծանր եր նաև
 Ֆրանսիական տեքստիլ բանվորների կացութիւնը:
 Գրեթե միաժամանակ Անգլիայում և Ֆրանսիայում
 բանվորներից կոմիտեներ ստեղծվեցին՝ ողնելու մանա-
 ծաղործներին: Այդ յերկու յերկրների տեքստիլ բան-

հանջներին հարկադրված միավորվել են և կազմել ֆինանսական ու արդյունաբերական միություններ: Յեթն մենք ինքնապաշտպանության միջոցների չդեմենք, անողորմաբար կճգմվենք: Մենք, բոլոր յերկըրների բանվորներս, պետք է միավորվենք և անհաղթահարելի պատենչ կանգնեցնենք իրերի այն կարգին, վոր սպառնում է մարդկութունը բաժանել մի կողմից քաղցած և զաղանացած մարդկանց զանգվածի, մյուս կողմից փողային մի բուռն վոհմակի և հղիացած չինական խրտվիլակների: Ողենք իրար մեր նպատակին հասնելու համար»:

Փրանսիական պատգամավորութունը, ուղերձների փոխանակությունից հետո, առաջարկեց բանվորներին միջազգային կապի ստեղծման իր ծրագրերը: Ըստ այդ ծրագրի կոնգրեսում պիտի հիմնվեր բոլոր յերկրների բանվորներից կենտրոնական մի հանձնախումբ, վորը Յեվրոպայի բոլոր մայրաքաղաքներում պիտի նշանակեր յենթահանձնախմբեր: Ծրագիրն առաջարկում էր առաջիկա տարվա ընթացքում Բեռլինում հրավիրել բանվորական կոնգրես, վորը և պետք է քններ միջազգային կազմակերպության ղեկավարման կանոնները:

Սուրբ Մարտինի միտինգը վերջացավ, ընդունելով այս բանաձևը.

«Փրանսիացի մեր յեղբայրներին պատասխանը լսելուց հետո, մենք մեկ անգամ ևս վողջունում ենք նրանց, և քանի վոր նրանց ծրագրին նպատակը բանվորների համերաշխությանն աջակցելն է, այսպե՛ս հավաքույթն ընդունում է առաջարկված նախադիժը, իբրև Միջազգային Ընկերության հիմք: Միաժամանակ նա նշանակում է մի կոմիտե, վոր լիազոր է իր կազմը

ինտերնացիոնալի անդամակցության տուփը լրացնելու նոր անդամներով և հանձնարարում է նրան՝ կանոնադրություններ ու ռեզոլուցիոն մշակել յենթադրվող ընկերության համար»:

Այդ կոմիտեն ընտրվեց 32 հոգուց: Կոմիտեն սկսում է յեռանդուն աշխատել: Նա ավելացնում է իր կազմը և հասցնում մինչև հիսուն հոգու, ընտրում է մի յենթախումբ՝ ղեկավար և ժամանակավոր կանոնադրություն մշակելու համար: Կոմիտեն ընդունում է կանոնադրության Մարքսի առաջարկած նախադիժը և նրա կազմած «Սահմանադիր Մանիֆեստը»: Կոմիտեն իրեն անվանում է ժամանակավոր Գլխավոր Խորհուրդ, վորի նախագահն է ընտրվում Ոլենը: Նոր այդ միավորումը ստանում է «Բանվորների Միջազգային Ընկերություն (առցիալիս)», անունը: Առաջիկա կոնգրեսը նշանակվում է 1865 թ. Բրյուսելում: Սակայն կոնգրեսը տեղի

չի ունենում, վորովհետեւ բելգիական կառավարութիւնն այդ ժամանակ ոտարականների իրավունքները սահմանափակող որոշումներ ընդունել: 1865 թվին Լոնդոնում հրավիրվում է կոնֆերենցիա: Արդեն այդ միջոցին Յեվրոպայի գրեթե բոլոր յերկրներում սեկցիաներ եյին ստեղծվել: Կոնֆերենցիան վորոշում է հաջորդ կոնգրեսը հրավիրել Ժընևում՝ 1866 թվին:

Առաջին կոնգրեսը հաւաքվեց Ժընևում 1866 թվի հոկտեմբերին: Կոնգրեսին ներկա եյին 25 սեկցիաների ներկայացուցիչներ: Կոնգրեսը հաստատեց «Սահմանադիր Մանիֆեստը» և Ինտերնացիոնալի կանոնադրութիւնը: Մանիֆեստի մեջ Մարքսն արտահայտեց «Կոմունիստական Մանիֆեստի» բոլոր սկզբունքները: «Սահմանադիր Մանիֆեստը» վերջանում էր նույն կոչով, ինչ վոր «Կոմունիստական Մանիֆեստը»—«Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք»: Կոմունիստի հիմնական սկզբունքները Մարքսը մուծեց նաեւ կանոնադրութիւն մեջ: Կանոնադրութիւնն աղգարարում էր, վոր բանվորների ազատագրումը պետք է իրենց գործը լինի: Քաղաքական պայքարի միջոցով նրանք պետք է ձգտեն վերջ տալու տնտեսական չահադործմանն ու ամեն կարգի տիրապետութիւն: Բանվորների ազատագրման գործը միայն տեղական կամ աղգային գործ լինել չի կարող: Այդ պատճառով եւ հիմնվում է Բանվորների Միջաղգային Ընկերութիւնը:

Ժընևի կոնգրեսին Մարքսը ներկա չեր. նա զբաղված էր «Կապիտալի» առաջին հատորի հրատարակման նախապատրաստումով:

1867 թվին լույս տեսավ «Կապիտալի» 1-ին հատորը: Այդ հատորի առաջաբանի մեջ Մարքսն ասում է.

«Իմ յերկի վերջնական նպատակն է բացահայտել արդի հասարակութիւն շարժման տնտեսական որոնքը»: «Կապիտալ»-ի մեջ Մարքսի տնտեսական ուսմունքն ստացավ ամբողջական բնույթ: Այդ աշխատութիւնը Մարքսը նվիրեց իր կյանքի ⅓-ը: Հետադոտելով արտադրութիւն կապիտալիստական յեղանակը և բացահայտելով կապիտալիստական հասարակութիւն շարժման տնտեսական որոնքը, Մարքսը գիտականորեն ապացուցեց կապիտալիստական հասարակութիւն սոցիալիստականի փոխարկվելու անխուսափելիութիւնը: Այդ փոխարկման շարժիչ ուժը պրոլետարիատն է, վորի քաղաքական պայքարի նպատակն է հաստատել իր ղիկատուրան՝ սոցիալիստական հասարակութիւն կառուցելու համար: «Կապիտալ»-ի մեջ Մարքսը բացահայտեց նաեւ հավելյալ արժեքը: «Հավելյալ արժեքի բացահայտումը, —ասում է Ենգելսը, —միանգամից պայծառ լույս սփռեց այդ հարցերի (կապիտալիստական արտադրութիւն յերկրների հարցերի. Դր. Ս.) վրա, մինչդեռ նախորդ բոլոր հետադոտողները, ինչպէս և բուրժուական տնտեսագետներն ու քննադատ-սոցիալիստները խորխափում եյին խաւարի մեջ»: Ինտերնացիոնալի աշխատանքները, նրա հիմնադրման առաջին իսկ որից ընթանում եյին Մարքսի ղեկավարութիւն և գաղափարական աղբեցութիւն ներքո: Մարքսի գրչին են պատկանում Գլխավոր Խորհուրդների գրեթե բոլոր մանիֆեստները: Սակայն Ինտերնացիոնալի առանձին սեկցիաների բնույթը պետք է, անկասկած, աղբեր նրա միասնութիւն վրա: Ինտերնացիոնալի Փրանկական սեկցիայում տակաւին ղգալի յեր Պրուդոնի ապաքաղաքական, ղուտ տնտեսական ուսմունքի աղբեցութիւնը: Ռոմանական

միջանի յերկրներում—Իտալիայում, Իսպանիայում, ազդեցիկ եր Բաղդադի անարխիստական տեսությունը:

Փարիզյան կոմունայի պարտությունից հետո ներքին տարաձայնություններն ել ավելի սրվեցին և 1872 թվականի սեպտեմբերին հավաքված Հաագայի կոնգրեսը, վորին ներկա յեր նաև Մարքսը, վորոշեց Գլխավոր Խորհուրդը փոխադրել Նյու-Յորք: Սա Ինտերնացիոնալի գոյության դադարումն եր, բայց պաշտոնապես նա Խորհրդի կողմից լուծված հայտարարվեց 1876 թ.:

Հաագայի կոնգրեսից հետո միջազգային բանվորական շարժման ղեկավարության մեջ սկսում ե ավելի ու ավելի ղեկավար դեր խաղալ Ենգելսը, վորը 1870 թվին Մանչեստրից տեղափոխվել եր Լոնդոն:

Կոմունայի պարտությունից հետո Մարքսը լույս ընծայեց «Բադաֆացիական պատերազմը Ֆրանսիայում 1871 թվին» վորի մեջ նա բացատրում ե Կոմունայի նշանակութունը բանվորական շարժման համար, դրսևորում ե նրա պարտության պատճառները, մերկացնում ե Ֆրանսիական «ազգային» կառավարության դավաճանությունը և տալիս ե Փարիզի բանվորների հերոսական պայքարի խանդավառող զրվագները: Գլխավոր վերջանում ե հետևյալ խոսքերով.

«Բանվորների Փարիզը իր կոմունայով միշտ կհարգվի վորպես նոր հասարակության փառունակ նախադարար: Նրա նահատակներն իրենց արձանը կանդնեցրին բանվոր դասակարգի/մեծ սրտում. նրա դահճներին պատմությունն արդեն դամել ե խայտառակության սյունին, վորից սրկել նրանց ի վիճակի չեն լինի նրանց տերտերների բոլոր աղոթքները»:

Մարքսը 1872 թվին

Մարքսը Հաագայի կոնգրեսից հետո նվիրվում ե գերազանցապես ղիտական աշխատանքների: 1873 թվին նա լույս ե ընծայում «Կապիտալ»-ի I հ. յերկրորդ հրատարակությունը և խմբագրում ե Ֆրանսիական թարգմանությունը: «Կապիտալ»-ի առաջին թարգմանությունը լույս եր տեսել ռուսերեն լեզվով 1872 թվին: Մարքսը նր լույս եր տեսել ռուսերեն լեզվով 1872 թվին: Մարքսը մինչև 1880 թ. հրատարակում ե միայն յերկու հոդվածներ—Կոմունիստները Միության մասին գրած հինգրուկի վերջաբանը և իտալական ընկերների համար գրված փոքրիկ հոդվածը: Նա զրադված եր զլխավորապես «Կապիտալ»-ի հաջորդ հատորների մշակումով:

1873 թվականից Մարքսը տառապում էր գլխացավով, վորի պատճառով նա չէր կարողանում սխտեմատիկ կերպով աշխատել: Բայց այս հիվանդութանն աւելացան մի քանի այլ հիվանդություններ: Մարքսը կարող էր դեռապաքինվել հիվանդություններից, յեթե հանդիստ տար իր հոգնած ուղեղին ու որդանիդին: Բայց նա անդադրում չարունակում էր իր լարված գիտական աշխատանքները: «Կապիտալ»-ի համար անհրաժեշտ նյութերին բուն աղբյուրներից ծանոթանալու համար, նա 70-ական թվականներին սկսում է ուսեսերեն լեզուն սովորել: Միաժամանակ նա պարապում էր մատեմատիկայով և քիմիայով, իսկ մահից հինգ տարի առաջ նա սկսեց պարապել նաև յերկրաբանությամբ: 1878 թվից Մարքսը կորցրեց իր աշխատունակությունը: Քրոնիկական անքնությունը վերջնականապես հոգնեցրեց նրա ուղեղը: Սրա հետ մեկտեղ նա ստացավ յերկու խոշոր հարված. 1881 թվի դեկտեմբերի 2-ին վախճանվեց կինը, իսկ 1882 թվին՝ իր դուստր Ջեննին: Ընտանիքը ջերմ, խոր ղգացմունքով սիրող Մարքսի կյանքի համար այս ծանր հարվածները վճռական յեղան: Մարքսը, չավարտած «Կապիտալ»-ի շարունակության մշակումը, 1883 թվի մարտի 14-ին առհավետ փակեց իր աչքերը:

Գիտությանը, միջազգային բանվոր դասակարգին, նոր հանրակարգի համար պայքարող մարդկությանն իր մատուցած մեծագույն յերախտիքների համար այդ բոցավառ հեղափոխականի, հանճարեղ մտածողի և իսկական մարդու անունն ու գործը կապրեն դարերով:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք

Հասված 1. Միությունը

Հոդված 1. Միության նպատակն է. տառալել բուրժուազիան, պրոլետարիատի իշխանությունը հաստատել, վերացնել հին, դասակարգերի հակամարտությունների վրա հիմնված բուրժուական հասարակությունը և ստեղծել նոր հասարակություն առանց դասակարգերի և մասնավոր սեփականության.

Հոդված 2. Այն պայմանները, վորոնց պետք է բավարարեն Միության անդամները.

ա) այդ նպատակին համապատասխանող կենսածե և գործունեյություն.

բ) հեղափոխական յեռանդ և թափ պրոպագանդայի մեջ.

դ) կոմունիզմի դավանում.

դ) վորեն հակաօրենխտական քաղաքական կամ ազգային ընկերության մասնակցելուց զերծ լինելը և հայտնումը համապատասխան ղեկավար կոմիտեյին վորեն ընկերությանը մասնակցելու մասին.

դ) Միության վորոշումներին յենթարկվելը.

ե) Միության բոլոր ներքին գործերի ղաղանի պահելը.

զ) միաձայն ընդունումը համայնքի մեջ.

Ով ղաղարում է այս պայմաններին բավարարել, հեռացվում է (տես հատված V[II]).

Հոդված 3. Բոլոր անդամները հավասար են և յեղբայրներ են և, իրրև այդպիսիները, պետք է ողնեն իրար բոլոր պայմաններում.

Հոդված 4. Անդամները կրում են Միության անվանակոչում-ները.

Հոդված 5. Միությունը կաղմակերպված է համայնքներից, շրջաններից, ղեկավար շրջաններից, Կենտրոնական կոմիտեից և Կոնդերից:

Հասված II. Համայնքներ

Հոդված 6. Համայնքը բաղկացած է առնվազն յերեք և ամենա-
շատը՝ քսան անդամներից.

Հոդված 7. Յուրաքանչյուր համայնք ընտրում է մեկ ավագ
և ողնական: Նախագահը ղեկավարում է ժողովը, ողնականը վա-
րում է դանձարկղը և ավագի բացակայության ժամանակ փոխա-
րինում է նրան.

Հոդված 8. Նոր անդամների ընդունելությունը կատարում է
համայնքի ավագը և այն անդամը, վոր համապատասխան առաջարկ
է արել—համայնքի նախնական համաձայնությունն սլայմանով.

Հոդված 9. Ձանաղան սեռի համայնքները անհայտ են իրար և
վոչ մի հարաբերություն չեն պահում իրար հետ.

Հոդված 10. Համայնքները տարբեր անուններ են կրում.

Հոդված 11. Յուրաքանչյուր անդամ իր բնակատեղին փոխելու
դեպքում պետք է այդ մասին տեղեկացնի ավագին:

Հասված III. Երջանք

Հոդված 12. Երջանն ընդգրկում է առնվազն յերկու և վոչ ա-
վել քան տասը համայնք.

Հոդված 13. Համայնքի ավագն ու ողնականը կաղմում են
շրջանային կոմիտե: Վերջինս իր միջից ընտրում է նախագահին,
կոմիտեն կապ է պահպանում իր համայնքների և ղեկավար մարմնի
հետ.

Հոդված 14. Երջանային կոմիտեն շրջանի բոլոր համայնքների
համար դործադիր իշխանություն է հանդիսանում.

Հոդված 15. Առանձին մնացած համայնքները կամ պիտի հարեն
արդեն գոյություն ունեցող շրջանին, կամ մյուս առանձին հա-
մայնքների հետ կաղմեն նոր շրջան:

Հասված IV. Ղեկավար Երջանք

Հոդված 16. Մեկ յերկրի, կամ մեկ մարզի զանաղան շրջանները
յենթարկվում են մեկ ղեկավար շրջանի.

Հոդված 17. Միության շրջանների բաժանումը զավատների և
ղեկավար շրջանների նշանակումը տեղի յե ունենում Կոնդերիում
Կենտրոնական կոմիտեյի առաջարկով.

Հոդված 18. Ղեկավար շրջանը դործադիր իշխանություն է
հանդիսանում ավագի գոլոր շրջանների համար: Նա կապ
է պահպանում այդ շրջանների և Կենտրոնական կոմիտեյի հետ.

Հոդված 19. Նոր առաջացող շրջանները հարում են մերձավոր
ղեկավար շրջանին.

Հոդված 20. Ղեկավար շրջանները հաշվետու յեն նախապես
Կենտրոնական կոմիտեյին, իսկ վերջին ինտոնցիայի կարգով—
Կոնդերիին:

Հասված V. Կենտրոնական կոմիտե

Հոդված 21. Կենտրոնական կոմիտեն հանդիսանում է ամբողջ
Միության դործադիր իշխանությունը և հաշիվ է տալիս Կոնդեր-
սին.

Հոդված 22. Նա բաղկացած է առնվազն հինգ անդամներից և
ընտրվում է այն քաղաքի շրջանային կոմիտեյի կողմից, վոր Կոնդ-
րեսը նշանակել է իրը և Կենտրոնական կոմիտեյի գոնվելու վայր.

Հոդված 23. Կենտրոնական կոմիտեն կապ է պահպանում ղե-
կավար շրջանների հետ: Յերեք ամիսը մեկ անգամ նա հաշիվ է
տալիս ամբողջ Միության:

Հասված VI. Ընդհանուր կանոններ

Հոդված 24. Համայնքները և շրջանային կոմիտեները, ինչպես
և Կենտրոնական կոմիտեն հավաքվում են, առնվազն, յերկու շա-
բաթը մեկ անգամ.

Հոդված 25. Երջանային և Կենտրոնական կոմիտեների անդամ-
ներն ընտրվում են մեկ տարով. ընտրողները նրանց կարող են վեր-
ընտրել և հեռացնել ամեն մի ժամանակ.

Հոդված 26. Ընտրութունները կայանում են սեպտեմբերին.

Հոդված 27. Շրջանային կոմիտեները պետք է ղեկավարեն համայնքների ղեկավարները համաձայն Միության նպատակի.

Յեթն կենտրոնական կոմիտեն դրոշմում է, վոր վորոշ հարցերի քննությունը ընդհանուր և անմիջական հետաքրքրություն է ներկայացնում, ապա նա կարող է դրանք առաջարկել ղեկավարային համար ամբողջ Միության.

Հոդված 28. Միության առանձին անդամները պետք է առնվազն յերեք ամիսը մեկ անդամ, իսկ առանձին համայնքները ամիսը մեկ անդամ, հաշվի տան չըջանային կոմիտեյին:

Յուրաքանչյուր չըջանալիս յերկու ամիսը մեկ անգամ պետք է հաշվետվութուն ուղարկի ղեկավար չըջանին, իսկ յուրաքանչյուր ղեկավար չըջան առնվազն յերեք ամիսը մեկ անգամ հաղորդի մարդում յեղած իրերի դրության մասին:

Հոդված 29. Միութենական յուրաքանչյուր կոմիտե պարտավոր է իր պատասխանատվությամբ կանոնադրության սահմաններում ձեռնարկել այն բոլոր միջոցներին, վորոնք անհրաժեշտ են Միության պահպանման և յեռանդողին գործունեյության համար, այդ մասին անհապաղ տեղեկացնելով բարձր ինստանցիային:

Հատված VII. Կոնգրեսը

Հոդված 30. Կոնգրեսն ամբողջ Միության որենտդիր իշխանությունն է հանդիսանում: Կանոնադրութունների բոլոր փոփոխությունները ղեկավար չըջաններն ուղարկում են կենտրոնական կոմիտեյին և վերջինս ներկայացնում է Կոնգրեսին:

Հոդված 31. Յուրաքանչյուր չըջան ուղարկում է մեկ պատգամավոր:

Հոդված 32. Յուրաքանչյուր առանձին չըջան, վոր ունի յերեսուն անդամից պակաս, ուղարկում է մեկ պատգամավոր, վաթսուն անդամից պակաս ունեցողը—յերկու պատգամավոր, ինսուն անդամից պակաս ունեցողը—յերեք պատգամավոր և այլն: Շըջանները կարող են իբրև ներկայացուցիչներ ուղարկել և Միության այն անդամներին, վորոնք տվյալ վայրից չեն, բայց այդ դեպքում նրանք իրենց պատգամավորին պետք է մանրամասն մանդատ ուղարկեն:

Հոդված 33. Կոնգրեսը հավաքվում է ամեն տարի սեպտեմբերին: Արտակարգ դեպքերում կենտրոնական կոմիտեն Արտակարգ կոնգրես է հրավիրում:

Հոդված 34. Կոնգրեսը միտ նշանակում է այն քաղաքը, վորը պետք է լինի կենտրոնական կոմիտեյի դռնվելու վայրը հաջորդ տարվա ընթացքում, ինչպես և այն քաղաքը, ուր պետք է հավաքվի Կոնգրեսը:

Հոդված 35. Կենտրոնական կոմիտեն համադրումարում միայն խորհրդակցական ձայն ունի:

Հոդված 36. Կոնգրեսը նստաչըջանից հետո Մանիֆեստ է հրատարակում կուսակցության անունից:

Հատված VIII. Վճռաւորոծութուններն ընդհանրապէս

Հոդված 37. Ով խախտում է անդամության պայմանները (հոդ. 2), նա ըստ հանդամանքների, կախակայվում է, կամ հեռացվում:

Հեռացնելն անհնարին է դարձնում վերստին ընդունելությունը:

Հոդված 38. Հեռացման հարցը լուծվում է միայն Կոնգրեսում:

Հոդված 39. Շըջանը կամ առանձին համայնքը կարող են կախակայել առանձին անդամների, անհապաղ տեղեկացնելով այդ մասին վերին ինստանցիային: Կոնգրեսն այդ դեպքում ևս վերջին ինստանցիան է հանդիսանում:

Հոդված 40. Կախակայված անդամների վերստին ընդունելությունը կատարում է կենտրոնական կոմիտեն ըստ չըջանի առաջարկի:

Հոդված 41. Միության դեմ կատարված վոճրադործություններին մասին դատում է Շըջանային կոմիտեն, և նա հետևում է դատվճռի կատարման:

Հոդված 42. Կախակայված կամ հեռացված անդամները, ինչպես և կասկածելի անձերը յենթակա յեն Միության հսկողության պես և կասկածելի անձերը յենթակա յեն Միության հսկողության պես և պետք է այնպիսի դրության մեջ դրվեն, վոր վտանգավոր չլինի և պետք է անմիջապես հաղորդեն: Այդպիսի անձերի ինտրիդները պետք է անմիջապես հաղորդվեն համապատասխան համայնքին:

Հասված IX. Միութենական Փիւնսնները

Հոդված 43. Կոնդրեսը յուրաքանչյուր յերկրի համար նշանակում է նվազագույն անդամավճար, վոր պետք է մուծի յուրաքանչյուր անդամ.

Հոդված 44. Այդ անդամավճարների կեսը հանձնվում է Կենտրոնական կոմիտեյին, մյուս կեսը մնում է շրջանային կամ համայնքի դանձարկղի մեջ.

Հոդված 45. Կենտրոնական կոմիտեյի միջոցները ծախսվում են.

- 1) վարչության և կապի ծախսերը ծածկելու համար.
- 2) պրոպագանդիստական թերթիկներ տպագրելու և տարածելու համար.
- 3) Կենտրոնական կոմիտեյի կողմից հատուկ նպատակով ներկայացուցիչներ ուղարկելու համար.

Հոդված 46. Տեղական կոմիտեների միջոցները ծախսվում են.

- 1) կապի ծախսերը ծածկելու համար.
- 2) պրոպագանդիստական թերթիկներ տպագրելու և տարածելու համար.
- 3) անհրաժեշտության դեպքում ներկայացուցիչներ ուղարկելու համար.

Հոդված 47. Կենտրոնական կոմիտեն հաղորդում է հեռացման մասին այն համայնքներին ու շրջաններին, վորոնք վեց ամսվա ընթացքում անդամավճար չեն մուծել.

Հոդված 48. Շրջանային կոմիտեները պետք է վրչ ուշ, քան յերեք ամսից հետո, ուղարկեն իրենց համայնքներին հաշվետվություն մուտքի և ծախսի մասին: Կենտրոնական կոմիտեն Կոնդրեսին հաշվետվություն է ներկայացնում միութենական ֆինանսների ծախսման և միութենական դանձարկղի վիճակի մասին: Միութենական փողի ամեն մի վատնում պետք է խստիվ կերպով պատժվի.

Հոդված 49. Արտակարգ ծախսերը և Կոնդրեսի համար կատարվող ծախսերը ծածկվում են արտակարգ մուծումներով:

Հասված X. Անդամների բնդուկությունը

Հոդված 50. Համայնքի ավագը նոր ընդունվող անդամին կարգում է 1—49 հոդվածները, բացատրում դրանք, ընդունվողի կողմից ստանձնելիք պարտականությունները հատուկ շեշտով ընդգծում համառոտ դիմումի մեջ, և այդ նրան հարց է տալիս. «Ցանկանո՞ւմ ես արդյոք մտնել Միության մեջ»: Յեթե մտնողը պատասխանում է. այո՛—այդ ավագը նրանից ազնիվ խոսք է վերցնում, վոր նա կկատարի Միության անդամի պարտականությունները, նրան Միության անդամ է հայտարարում և մտցնում Միության մեջ համայնքի մոտադա նիստում:

Լոնդոն, 8 դեկտեմբերի 1847 թ.:

Յերկիրոյ Կոնդրեսի անունից 1847 թվի աշնանը:

Նախագահ՝ ԿԱՐԼ ՇԱՊՊԵՐ

Քարտուղար՝ ՆՆԳԵԼՈ

ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Շնկատի ունենալով՝

Վոր բանվոր դասակարգի ազատագրումը հենց իրեն բանվոր դասակարգի գործը պետք է լինի, վոր բանվորի ազատագրման պայքարը վոչ մի դեպքում չպիտի լինի հանուն դասակարգային արտոնությունների և մոնոպոլիայի, այլ բոլորի համար հավասար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու և ամեն տեսակի դասակարգային տիրապետություն վռնձացնելու համար,

վորոչ աշխատավորների տնտեսապես հպատակեցումն աշխատանքի գործիքները, այսինքն՝ ապրուստի բոլոր աղբյուրներն ունեցողներին, ամեն տեսակի ստրկության, սոցիալական աղքատություն, մտավոր այլասերման և քաղաքական կախյալ վիճակի պատճառն է,

վոր հետևարար, բանվոր դասակարգի տնտեսական ազատագրումը մի մեծ նպատակ է, վորին քաղաքական ամեն շարժում պետք է յենթարկվի իրի միջոց,

վոր այդ մեծ նպատակին հասնելու համար գործը զրված բոլոր ջանքերը մինչև այժմ հաջողություն չեն ունեցել ընդհիվ այն բանի, վոր ամեն մի յերկրում աշխատանքի զանազան ճյուղերի բանվորների միջև չի յեղել համերաշխություն և բացակայել է յեղբայրական միությունն ու զաւինքը զանազան յերկրների աշխատավոր դասակարգերի մեջ,

վոր աշխատանքի ազատագրումը տեղական կամ ազգային մի ինդիվ չէ, այլ սոցիալական մի պրոբլեմ, վորն ընդգրկում է այն բոլոր յերկրները, վորոնք մեջ տիրում է ժամանակակից իրավակարգը, և այդ հարցի լուծումը կախած է ամբողջ առաջավոր յերկրների գործնական ու տնտեսական աջակցությունից,

վոր բանվոր դասակարգի իրական վերածնունդը Յեւրոպայի ամենից արդյունաբերական յերկրներում, առաջացնելով նոր հույսեր, հանդիսավոր կերպով նախադրուչացում է հին սխալների մեջ

ընկնելուց և կոչ է անում համախմբել բոլոր,—դեռևս բաժանաբաժան, շարժումները—հետևաբար՝

Լոնդոնում, Սենտ Մարտինս Հոլում 1864 թ. 28/9 տեղի ունեցած հասարակական միտինգի վորոշմամբ ընտրված կոմիտեյի ներքո ստորագրյալ անդամներն անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք առան, վորպեսզի հիմնեն միջազգային բանվորական ասոցիացիան:

Նրանք հայտարարում են, վոր այդ միջազգային ասոցիացիան և նրա կազմի մեջ մտնող բոլոր ընկերություններն ու անձինք ճշուժարտությունը, արդարությունը ու բարոյականությունը ընդունում են իբրև հիմք միմյանց և բոլոր մարդկանց հետ ունեցած հարաբերությունների ժամանակ՝ առանց ցեղի, հավատի և ազգույթյան խտրության:

Նրանք իրենց պարտքն են համարում պաշտնել մարդու և քաղաքացու իրավունքները վոչ միայն իրենց համար, այլև իրենց պարտականությունները կատարող բոլոր անձանց համար:

Առանց պարտականությունների չկան իրավունքներ, առանց իրավունքների չկան պարտականություններ:

Յեւ այդ վորով նրանք կազմեցին միջազգային ասոցիացիայի հետևյալ ժամանակավոր կանոնադրությունը.

Հոդված 1.—Սույն ընկերությունը հիմնված է զանազան յերկրների բանվորների միջև հարաբերություններ պահպանելու և միասին գործելու համար կենտրոնական կայան ստեղծելու նպատակով, վորոնք ձգտում են միևնույն նպատակին՝ փոխադարձ պաշտպանություն, պրոգրեսի և բանվոր դասակարգի կատարյալ ազատագրման:

Հոդված 2.—Սույն ընկերությունն ընդունում է «Բանվորների Միջազգային Ընկերություն» անունը:

Հոդված 3.—Ընկերության Գլխավոր Խորհուրդը կազմվում է զանազան ազգությունների բանվոր ներկայացուցիչներից, վորոնք մտնում են Բանվորների Միջազգային Ընկերության կազմի մեջ:

Գլխավոր Խորհուրդն իր միջից ընտրում է նախագահություն, աշխատակազմ, գլխավոր քարտուղար, զանապաշտ և քարտուղար առանձին յերկրների համար:

Ընկերության ընդհանուր կոնդիցիան ամեն տարի վորոշում է

Գլխավոր խորհրդի վայրը, ընտրում ե նրա անդամներին և նշանակում հաջորդ կոնդրեսի տեղն ու ժամանակը:

Կոնդրեսի պատգամավորները կոնդրեսի վորոշված ժամկետին հավասարում են առանց հատուկ հրավերների սպասելու: Այն դեպքում, յեր հնարավոր չի լինում կոնդրեսը հրավիրել նախորդ կոնդրեսի նշանակած վայրում, Գլխավոր խորհուրդն իրավունք ունի փոխելու կոնդրեսի նիստի տեղը, բայց վոչ յերբեք նրա գումար-ժան ժամանակը:

Հոդված 4.—Ընկերության յուրաքանչյուր տարեկան կոնդրեսին Գլխավոր խորհուրդը պետք ե մանրամասն հաշիվ ներկայացնի անցյալ տարվա ընթացքում կատարած աշխատանքների մասին: Նիստ կարիք յեղած դեպքում նա կարող ե ընդհանուր կոնդրեսը հրավիրել նշանակած ժամկետից չուտ:

Հոդված 5.—Ընկերության Գլխավոր խորհուրդը կապ ե հաս-սատում բանվորների առանձին սեկցիաների և միությունների միջև, վորպեսզի ամեն մի յերկրի բանվորներ միշտ տեղյակ լինեն մյուս յերկրների բանվորների շարժմանը և կարողանան միաժամանակ ձեռնարկել միևնույն վոդով հետադոտելու նաև իրենց յերկրի բան-վոր դասակարգի սոցիալական վիճակը:

Ընկերության զանազան սեկցիաների հետ իր հարաբերությունը հետապնելու համար Գլխավոր խորհուրդը հրատարակում ե պարբերական տեղեկադիր (բյուլետեն):

Հոդված 6.—Ի նկատի ունենալով, վոր բանվորական շարժման հաջողությունն ամեն մի յերկրում կարելի յե ապահովել միայն բանվորներին համախմբելու և կազմակերպելու միջոցով, և, վոր, մյուս կողմից՝ Գլխավոր խորհրդի ողտակարությունը կախված ե ավելի կամ պակաս չափով բանվորական ընկերությունների հետ սերտ կապ պահպանելուց, ուստի աղղային և տեղական Բ. Մ. Ընկերության անդամներն ամենայն ուժով ձգտելու յեն, յուրաքանչյուրն իր յերկրում, համախմբելու իրենց յերկրում գոյություն ունեցող բանվորական զանազան ընկերությունները մի աղղային միության մեջ:

Ինքնուստիքյան հասկանալի յե, վոր կանոնադրության այս հոդվածի կիրառումը կախված կլինի յուրաքանչյուր յերկրում գոյություն ունեցող որենքներից. բայց տեղական ամեն մի ընկերու-

թյուն պարտավոր ե անմիջական հարաբերության մեջ մտնել Գլխավոր խորհրդի հետ, յեթե այդ բանի համար տեղական որենքների կողմից խոչընդոտներ չկան:

Հոդված 7.—Բանվորներ Միջազգային Ընկերության յուրաքանչյուր անդամ բնակվելու նպատակով մի ուրիշ յերկիր տեղա-փոխվելիս իրավունք ունի տեղական ընկերության անդամների կողմից յեղբայրական ոժանդակություն ստանալու. նրան տրվում են իր արհեստի վերաբերյալ բոլոր տեղեկությունները, վորոնք կան այն վայրում, ուր նա ուղղվում ե, և նրան բաց են թողնում վարկ-վր սեկցիայի կանոնադրությամբ սահմանված պայմաններով և վերջինիս յերաշխայությամբ:

Հոդված 8.—Սմեն վոք, վոր ընդունում ե Բանվորների Միջազգային Ընկերության սեկցիաները, կարող ե դառնալ նրա անդամ, բայց միայն նրա ընդունող սեկցիայի յերաշխայությամբ:

Հոդված 9.—Յուրաքանչյուր սեկցիա իրավունք ունի ընտրելու իր թղթակից անդամներին Ընկերության Գլխավոր խորհրդի համար:

Հոդված 10.—Բանվորական սեկցիաները, վորոնցից կազմված ե Բանվորների Միջազգային Ընկերությունը, թեև միմյանց հեռավորված են համերաշխության յեղբայրական կապով և փոխադարձ ոժանդակությամբ, այնուամենայնիվ պահպանում են իրենց հատուկ կազմակերպման տեսակները:

Հոդված 11.—Սյն ամենը, ինչ վոր այս կանոնադրությամբ չի նախատեսված, կըրացվի առանձին վորոշումներով, վորոնք յենթակա յեն վերաքննության Ընկերության տարեկան յուրաքանչյուր կոնդրեսում:

Տեխ. խմբ. Մ. Նփրիկ
Արքագրուց Ա. Տեր-Մկրտչյան
Հանձնված է արտադրության 25 փետրվարի 1933 թ.
Ստորադրված է տպում 13 ժ արտի 1933 թ.
Տիրած 10,000. հրա ռ. № 86, 212,000 տպ. ճշ.

Պետերատի տպարան Պատ. 532 Գլավիտ № 7719 (P)

<< Ազգային գրադարան

NL0173217

